

Uniwersytet Gdański

Studia nad rozwojem zrównoważonym Europy

Pod redakcją:
Justyny Nermer
Krzysztofa Rodziewicza
i Witolda Toczyskiego

Sopot 2004

Spis treści

Wstęp

Kraje regionu Morza Bałtyckiego odegrały ogromny wpływ na kształtowanie się koncepcji rozwoju zrównoważonego i nadal mają takie ambicje na arenie międzynarodowej. W działaniach Rady Państw Morza Bałtyckiego, HELCOM-u, VASAB-u, inicjatywie Baltic 21 skondensowano silną presję na ukierunkowanie współpracy bałtyckiej ku rozwojowi zrównoważonemu¹. Stał się on ważnym elementem rozwoju programu VASAB, w którym uczestniczyłem jako przedstawiciel Rządowego Centrum Studiów Strategicznych. Udało mi się namówić słuchaczy moich wykładów o polityce regionalnej, prowadzonych na Uniwersytecie Gdańskim w latach 2001-2003, na podjęcie ministudiów nad strategiami rozwoju zrównoważonego i jego wskaźników w poszczególnych krajach bałtyckich². Justyna Nermer i Krzysztof Rozdziewicz podjęli ten temat nawet jako swoje prace magisterskie, które okazały się też bardzo dobre. Zwróciłem się do Nich z prośbą o pomoc w redakcji. Kilka esejów połączyli w jedno omówienie. W ten sposób skromne eseje prezentowane na zajęciach stworzyły bogaty obraz rozwoju zrównoważonego w krajach europejskich, co ujawnia też przy okazji - jak wiele jest do zrobienia w Polsce na rzecz tego rozwoju.

Studia opracowywane były głównie na podstawie rządowych witryn internetowych, często w językach narodowych. Mieliśmy trudności z duńską strategią, która była dostępna jedynie w języku duńskim, ale i to nie było barierą nie do pokonania. Mimo takich utrudnień powstał świetny zbiór omówień, które dają wyobrażenie o działaniach poszczególnych krajów skierowanych na strategię rozwoju zrównoważonego. Wprawdzie głównie interesowaliśmy się krajami bałtyckimi, jednak poszerzyliśmy nasze studia o inne kraje europejskie. Autorami, którzy wzięli udział w naszej publikacji byli: Paulina Adamczyk, Piotr Bauer, Natalia Błaszowska, Marzena Buczkowska, Katarzyna Denisiuk, Anna Gorgoń, Waldemar Grębowicz, Wioletta Filipowicz, Przemysław Januszczyk, Ewa Jaszuska, Małgorzata Kołodziejka, Edyta Krzyżanowska, Agnieszka Napiątek, Justyna Nermer, Dorota Ormowska, Michał Pronobis, Krzysztof Rodziewicz, Izabela Stasiak, Przemysław Susmarski, Anna Tokarska, Anna Warzała oraz Katarzyna Wiśniewska-Bauer.

Pragnę podziękować i pogratulować studentom Wydziału Ekonomicznego UG za cenny i oryginalny wkład w poszerzenie naszej wiedzy o rozwoju zrównoważonym.

Witold Toczyski

Sopot, listopad 2003

---

¹ Więcej o tym można przeczytać w: **Rozwój Regionu Bałtyckiego**, pod red. W. Toczyskiego, UG, Sopot 2000.

² Prace studentów włączyłem do badań prowadzonych w ramach grantu KBN, który został opublikowany na UG **System monitoringu rozwoju zrównoważonego Polski północnej w regionie bałtyckim**, pod red. W. Toczyskiego, UG, Sopot 2003.

ROZWÓJ ZRÓWNOWAŻONY KRAJÓW NORDYCKICH³

Wstęp

Przywódcy krajów nordyckich podpisali w listopadzie 1998 r. deklarację zrównoważonego rozwoju regionu nordyckiego. Deklaracja została podpisana przez premierów Danii, Finlandii, Islandii, Norwegii, Szwecji oraz prefektów obszarów, które posiadają autonomię: Wyspy Owcze (należące do Danii), Grenlandia (Dania), Wyspy Alandzkie (Finlandia). W deklaracji zostały wymienione cele, jakie powinny zostać osiągnięte dzięki zastosowaniu strategii zrównoważonego rozwoju i są to:

- zapewnienie obecnym i przyszłym pokoleniom zdrowego i bezpiecznego życia,
- zrównoważone społeczeństwo musi bazować na demokracji, otwartości i powinno uczestniczyć w lokalnej, regionalnej i międzynarodowej współpracy,
- zachowanie biologicznej różnorodności i produktywności ekosystemów,
- emisja zanieczyszczeń do powietrza, wody i gleby nie może przekraczać limitów, które natura jest w stanie znieść,
- promowanie użytkowania odnawialnych bogactw naturalnych przy jednoczesnym założeniu ochrony ich zdolność do samoistnego odnawiania się,
- nieodnawialne bogactwa naturalne muszą być używane w taki sposób, aby chronić ekosystem; propagowanie wykorzystywania odnawialnych bogactw naturalnych jako alternatywy do nie odnawialnych,
- trzeba położyć nacisk na podniesienie świadomości społeczeństwa, bo to dzięki niemu można realizować strategię zrównoważonego rozwoju,
- trzeba podkreślić rolę obywateli w rozwoju zrównoważonym,
- w długim okresie ksenobiotyczne substancje (np. ołów, kadm) i inne substancje, które są szkodliwe dla zdrowia i dla środowiska naturalnego muszą być wyeliminowane,
- innowacyjne myślenie powinno prowadzić do bardziej efektywnego wykorzystania energii i surowców naturalnych.

Z przytoczonych powyżej celów deklaracji państw nordyckich może wynikać, że głównym beneficjentem będą przyszłe pokolenia, ponieważ cele te są możliwe do zrealizowania głównie w długim okresie. Jednak obecne pokolenie również odniesie korzyści z wprowadzenia w życie programu rozwoju zrównoważonego. Może on przynieść wiele pozytywnych efektów przede wszystkim dla rozwoju ekonomicznego państwa, jego konkurencyjności i wzrostu zatrudnienia. Dzieje się tak, dlatego, ponieważ rozwój zrównoważony wymaga zastosowania najnowszych technologii; pojawia się zapotrzebowanie na nowe technologie. Dlatego kładzie się duży nacisk na badania i rozwój, które mogą zaspokoić to zapotrzebowanie a przy okazji mogą doprowadzić do powstania nowych rynków dla produktów i usług. Zastosowanie tego programu wymaga również dokonania restrukturyzacji przemysłu. Zmniejsza się zatrudnienie w sektorze przemysłu na rzecz zatrudnienia w usługach jak i ochronie środowiska naturalnego. Przeorientowanie kraju na bardziej ekologiczne państwo, w którym przeznaczają się duże sumy pieniędzy na badania i rozwój w efekcie doprowadzi do zwiększenia konkurencyjności tych państw na rynku globalnym. A to z kolei przełoży się na wzrost dobrobytu w krajach skandynawskich.

Ponadto w deklaracji znalazł się zapis, który obligował sygnatariuszy tego dokumentu do dalszych negocjacji, w wyniku których powstałaby międzysektorowa strategia rozwoju zrównoważonego regionu. Negocjacje skupiły się na bardzo istotnych sektorach dla tego regionu, jakimi są: energia, transport, rolnictwo, handel i przemysł, rybołówstwo i leśnictwo. Również obszary międzysektorowe takie jak: klimat, różnicowanie biologiczne, morze, chemikalia, zdrowa żywność były przedmiotem negocjacji, w wyniku których ukształtowała się międzysektorowa strategia rozwoju zrównoważonego i której cele zostaną przedstawione w następnych rozdziałach. Dalszą część pracy będzie poświęcona międzysektorowym obszarom.

---

³ Opracowanie na podstawie „Sustainable Development – New Bearings for the Nordic Countries” Raport Ministerialny, Oslo 2000 oraz K. Clement and M. Hansen, „Sustainable regional development in the Nordic countries”, Nordregio, Stockholm 2001.

1. Zmiany klimatyczne

Zmiany klimatyczne są dzisiaj postrzegane jako jeden z najpoważniejszych problemów, z jakim musi zmierzyć się współczesny człowiek. Europejska Agencja Środowiska Naturalnego (EEA) informuje, iż średnia roczna temperatura powietrza na świecie i w Europie wzrosła od 1900 do 1998r o 0,3 – 0,6 °C. Ponadto EEA ostrzega, że jeżeli nie zostaną podjęte żadne inicjatywy emisja gazów cieplarnianych w Unii Europejskiej będzie prawdopodobnie nadal wzrastać. Szacuje się, iż emisja ta będzie o około 6% większa w 2010r. niż ta z 1990r. W dłuższej perspektywie (do 2050r.) spowodowałoby to wzrost zawartości w atmosferze CO₂ o 45%, metanu o 80% i związków azotu o 20%. Skutkiem tego byłoby dalsze ocieplenie klimatu, ale także, zalanie położonych w pobliżu mórz obszarów nizinnych i depresyjnych.

Znaczny wpływ na powstanie efektu cieplarnianego ma nie tylko przemysł czy transport, ale także rolnictwo, które emituje metan i podtlenek azotu (N₂O). Potwierdzają to dane zawarte w poniższej tabeli pokazujące, w których sektorach powstaje najwięcej gazów cieplarnianych. Dane są podane jako ekwiwalent CO₂ w milionach ton.

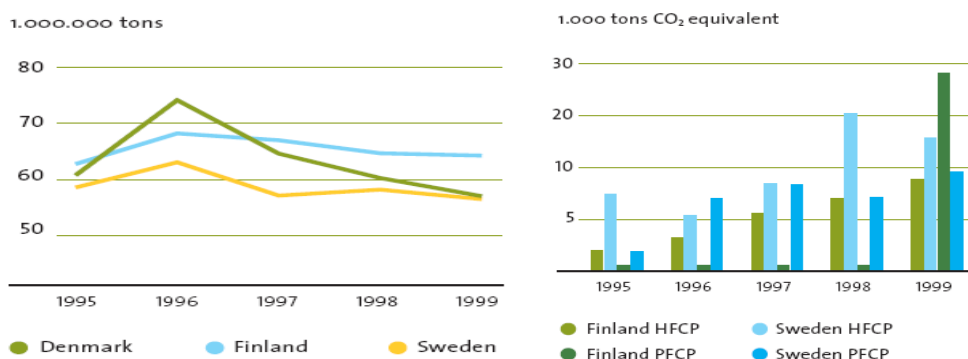
Tab.1 Emisja gazów cieplarnianych przez państwa Nordyckie w rozbiciu na sektory dla 1990r. w mln ton CO₂ (ekwiwalent)

	Energia	Transport	Rolnictwo	Handel i przemysł	Gosp. domowe	pozostałe
Dania	33,3	11,1	16,6	8,9	5,1	1,3
Finlandia	23,1	13,2	8,3	17,8	9,1	3,8
Islandia	0,1	1,3	0,3	1,0	0,1	0,1
Norwegia	7,4	11,9	4,9	22,4	1,5	4,0
Szwecja	20,4	20,0	8,6	18,7	—	1,8
Kraje Nordyckie	84,3	57,5	38,7	68,8	—	11,0

Źródło: http://www.norden.org/pub/miljo/miljo/sk/2001_507uk.pdf

Zatem konsekwentnie emisja gazów cieplarnianych powinna być także kontrolowana i ograniczana przez gospodarstwa rolne. Tylko kompleksowe podejście do tego problemu, czyli ograniczanie emisji tych gazów we wszystkich sektorach, w których powstają może przynieść końcowy sukces.

Rys.1 Emisje gazów cieplarnianych CO₂ (Rys.1a) oraz HFCP/PFCP (Rys.1b)

Źródło: „Will We Achieve our Objectives? A Nordic Set of Indicators”, Nordic Council of Ministers, Copenhagen 2002, str. 14,17, za: www.norden.org.

Problem ze zmianą klimatu jest problemem globalnym, dlatego jest on dyskutowany na forum Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. klimatu. Jednak nie oznacza to, iż narodowe czy regionalne inicjatywy zmierzające do poprawienia czystości powietrza są mało wartościowe. Wręcz przeciwnie będą one w sposób istotny posuwały cały proces naprzód. Kraje Nordyckie odgrywają w tym procesie kluczową rolę. Projekty mające na celu poprawę ochrony środowiska naturalnego są w tym regionie bardzo zaawansowane. Na przykład szwedzki parlament przeznaczył kwotę 7,4 miliarda SEK (ok. 925 mln USD) na przyspieszenie szwedzkiej transformacji ku zrównoważonemu społeczeństwu. Pieniądze te były wydane na zachęcenie społeczeństwa do bardziej oszczędnej i wydajnej konsumpcji energii i innych surowców oraz na zrównoważony proces dostarczania żywności i innych towarów. Kalkulacje dokonane przez lokalne władze pokazują, że program przyniósł wiele korzyści. Najbardziej istotną z nich jest zaoszczędzenie rocznie około 2 miliardów kWh. Dokonano tego poprzez dodatkowe ocieplenie budynków, zastosowanie energooszczędnych systemów wentylacyjnych i wykorzystaniu marnowanej energii cieplnej z fabryk. Szacuje się również, że dzięki temu programowi Szwedzi zredukowali emisję CO₂ o 1,57 mln ton rocznie.

Reasumując jednym z długookresowych celów programu zrównoważonego rozwoju krajów Nordyckich jest znaczne ograniczenie emisji gazów cieplarnianych do atmosfery. Jeżeli więcej państw zastosuje taką strategię rozwoju to jest szansa, aby emisja gazów cieplarnianych ustabilizowała się poziomie, który ma zapobiec oddziaływaniu człowieka na klimat.

2. Zróżnicowanie biologiczne

Życie na ziemi charakteryzuje się różnorodnością form, ale niestety w ciągu ostatnich 100 lat wiele gatunków roślin i zwierząt zniknęło z powierzchni naszej planety. Zostało to spowodowane ingerencją człowieka w środowisko naturalne, którego działania doprowadziły do zniszczenia miejsc pierwotnie zamieszkiwanych przez te organizmy. W krajach Nordyckich podstawową zasadą jest nie narażanie środowiska na nieodwracalne zmiany. Na tej zasadzie bazuje gospodarka zasobami naturalnymi. Zasada ta również stała się treścią wielu międzynarodowych porozumień, których jedną ze stron są państwa nordyckie.

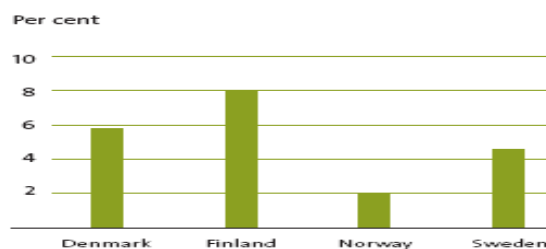
Zachowanie obszarów będących naturalnym siedliskiem wielu żywych organizmów jest trudne, ponieważ człowiek jest istotą bardzo ekspansywną. Współcześnie mamy do czynienia z silnie postępującym procesem urbanizacji, budowy infrastruktury, która przecież jest niezbędna do osiągnięcia wzrostu gospodarczego, ale prowadzi to do konfliktu z naturą. Chcemy podróżować, obcować z przyrodą, aktywnie spędzać wolny czas a to wymaga budowy bazy turystycznej (hotele, tras narciarskich, wyciągów itp.). Zagospodarowywanie nowych obszarów nie odbywa się bez szkody dla ekosystemu. Zatem uwidacznia tu się konflikt pomiędzy rozwojem a ochroną środowiska. Jest to prawdziwym wyzwaniem, aby znaleźć punkt równowagi między zagospodarowywaniem nowych obszarów a ochroną dzikich gatunków roślin i zwierząt.

Istotną dla zachowania równowagi ekosystemów jest gospodarka leśna. Trzeba dbać o odpowiednią strukturę drzewostanu, aby nie dopuścić do nadmiernego rozprzestrzenienia się niektórych gatunków drzew. Trzeba również prowadzić mądrą, rozsądną politykę wycinania drzew. Nie można pozwolić na zniszczenie szczególnie wartościowych obszarów, na których żyją rzadko spotykane organizmy i tym samym doprowadzić do znacznego ograniczenia populacji danego gatunku lub nawet jego wyginięcia. To właśnie mają na celu kraje Nordyckie mówiąc o planie rozwoju w najbliższych latach przyjaznej dla otoczenia gospodarki leśnej.

Problemem dla zróżnicowania biologicznego może okazać się również coraz szersze wprowadzanie do upraw roślin genetycznie zmodyfikowanych. Nie ma do końca pewności, jakie w przyszłości przyniesie to skutki. Trzeba stworzyć prawo, które chroniłoby przed nadmierną produkcją i użyciem genetycznie zmodyfikowanych organizmów. Norwegia, jako jedno z pierwszych państw może poszczycić się aktem prawnym regulującym zastosowanie technologii genetycznej. Jest to restrykcyjne prawo zezwalające na produkcję i użycie genetycznie zmodyfikowanych organizmów tylko wtedy, gdy nie będzie to oddziaływało negatywnie na zdrowie człowieka i na otoczenie. Ponadto musi to być dokonywane w sposób odpowiedzialny i zgodny z rozwojem zrównoważonym.

Również duże zagrożenie dla zwierząt niesie ze sobą tradycja polowań w Skandynawii. Jest ona głęboko zakorzeniona w kulturze tych krajów, dlatego wyeliminowanie tego rodzaju spędzania wolnego czasu będzie wyjątkowo trudne. Poza tym są regiony, w których polowanie ma znaczący wpływ na wysokość przychodów i jakość życia ludzi. To dodatkowo utrudnia zadanie, jaki stoi przed rządami krajów nordyckich. Niemniej jednak deklarują one, że zrobią wszystko, aby łowiectwo nie doprowadziło do znaczącego zmniejszenia się populacji dzikich zwierząt.

Rys.2 Ilość zagrożonych gatunków (w %)

Źródło: „Will We Achieve our Objectives? A Nordic Set of Indicators”, Nordic Council of Ministers, Copenhagen 2002, str. 15, za: www.norden.org.

Problem ginących gatunków był i jest powszechnie dostrzegany nie tylko przez kraje Nordyckie. Świadczy o tym ilość konwencji i porozumień zawartych w celu ochrony zróżnicowania biologicznego na poziomie europejskim, w ramach EU, jak i międzynarodowym pod auspicjami FAO i WTO. Kraje Nordyckie odegrały istotną rolę w tworzeniu tych konwencji i mają zamiar nadal dążyć do wypracowania jak najkorzystniejszych strategii na rzecz ochrony zróżnicowania biologicznego na poziomie globalnym. Czyli muszą to być rozwiązania, które będą w stanie zaakceptować nie tylko państwa rozwinięte, ale i rozwijające się kładące znacznie mniejszy nacisk na ochronę środowiska. Tylko działanie na skale globalną może przynieść efekt.

3. Morze

Morze zawiera istotne dla człowieka zasoby i jest źródłem utrzymania dla wielu ludzi. Relatywnie silny związek człowieka z morzem jeszcze bardziej uwidacznia się w krajach Nordyckich będących w szczególności sposobem związanych z morzem nie tylko poprzez rybołówstwo, marikulturę⁴, wydobycie ropy naftowej, żeglugę, ale także ze względu na rekreacyjny charakter plaż i morza. Dlatego tak istotna dla Skandynawów jest ochrona tego obszaru środowiska naturalnego. Program rozwoju zrównoważonego krajów nordyckich w szczególności sposób skupia się na tym problemie i wskazuje na konieczność nie tylko regionalnego, ale i globalnego spojrzenia na ochronę i mądre wykorzystanie zasobów morza.

Wzrost zanieczyszczenia mórz jest nie tylko zagrożeniem dla organizmów w nim żyjących, ale także może doprowadzić do zmian klimatycznych, lub nawet może mieć negatywny wpływ na zdrowie człowieka np. poprzez konsumpcję ryb do naszego organizmu dostają się szkodliwe substancje, które wcześniej zostały przez nas wyrzucone do morza. Źródła zanieczyszczeń mórz pochodzą, jak się szacuje w ok. 80%, z „lądowej” działalności człowieka. Znaczną grupą wśród tych zanieczyszczeń są sztuczne nawozy azotowe i fosforowe, które przedostają się do wód gruntowych, rzek i w efekcie trafiają do mórz. Pozostałe 20% zanieczyszczeń powstaje bezpośrednio na morzu poprzez wyrzucanie nieczystości ze statków lub co gorsza w wyniku katastrof morskich takich jak ta, która miała miejsce w grudniu 2002r. u wybrzeży Hiszpanii. Wówczas z wraku tankowca „Prestige” wyciekło kilkadziesiąt tysięcy ton oleju opałowego zanieczyszczając znaczną część wybrzeża Hiszpanii i Francji oraz doprowadzając do śmierci wiele organizmów żyjących w wodzie. Trudno jest zapobiec tego typu wypadkom, ale to nie oznacza, że nie jesteśmy w stanie nic zrobić, aby poprawić stan jakości wód. Należy przede wszystkim ograniczyć stosowanie nawozów sztucznych w rolnictwie, które powodują zakłócenia w funkcjonowaniu ekosystemów i mogą zagrażać bioróżnorodności. Jednak działania tego typu nie mogą być podejmowane tylko przez jeden lub część krajów leżących nad np. Morzem Bałtyckim. Dla szkodliwych substancji granice nie istnieją. Dlatego emisja zanieczyszczeń przez pozostałe państwa bałtyckie ma ogromny wpływ na jakość wód całego basenu morza Bałtyckiego. Wynika z tego potrzeba współdziałania na szczeblach: międzynarodowym i regionalnym, aby wspólnie dbać o środowisko naturalne. Państwa Nordyckie w sposób szczególny dostrzegają taką potrzebę, co podkreśla ilość organizacji, do których przynależą te państwa i liczba podpisanych przez nie konwencji o współpracy regionalnej m. in. OSPAR, HELCOM, MARPOL. Ogólnie celem tych wszystkich konwencji jest przywrócenie pierwotnego poziomu naturalnych substancji w morzu i zminimalizowanie zawartości syntetycznych substancji.

W dziedzinie zrównoważonego rozwoju, mającego na celu ochronę wód morskich i organizmów w nich żyjących, kraje Nordyckie mają znaczne osiągnięcia, którymi mogą się pochwalić na arenie międzynarodowej. Na

⁴ marikultura to zespół działań mających na celu zwiększenie produkcji organizmów morskich i odpowiednie przygotowanie środowiska morskiego do tej produkcji. Produkcję tę można podzielić na intensywną i ekstensywną. Produkcja intensywna to chów polegający na kontrolowaniu organizmów przez cały okres życia. Produkcja ekstensywna to tak zwane „pasterstwo” (sea ranching), różniące się tym od chowu, że organizm podlega kontroli tylko do pewnego okresu a następnie wypuszczany jest na wolność, rozwija się i rośnie bez udziału człowieka lub przy tylko pośrednim jego oddziaływaniu aż do momentu jego złowienia. Wawrzyniec Wawrzyniak http://sus.univ.szczecin.pl/WNP/ZTIKM/coastalguide/2_2_5.htm.

przykład Norwegowie w 1999r. wprowadzili regulacje prawne mające na celu ochronę raf koralowych na obszarze do 200 mil od brzegu. Zabronione jest stosowanie sieci ciągnionych za kutrem, które niszczą dno morskie i rafę będącą schronieniem dla wielu organizmów. Od 2000r zabronione jest jakiegokolwiek działanie, które mogłoby się przyczynić do wyginięcia zwierząt na stałe mieszkających w rafie koralowej. Natomiast Duńczycy mogą się pochwalić wybudowanym w latach 1993 – 2000 mostem nad cieśniną Sund⁵, który został wybudowany bez żadnych konsekwencji dla środowiska. Wybudowanie mostu nie wpłynęło na proces wymiany wody między Morzem Północnym a Morzem Bałtyckim a co za tym idzie nie uległo zmianie zasolenie czy natlenienie wody w Morzu Bałtyckim.

- Do końca 2004r. kraje Nordyckie wyznaczyły sobie cele, których realizacja ma przyczynić się do zrównoważonego rozwoju obszarów morskich:
- wypracowanie wspólnej strategii odnośnie zagospodarowywania wybrzeży, która pogodziłaby różne nieraz sprzeczne ze sobą interesy i zapewniła ochronę ekosystemów i zróżnicowania biologicznego obszarów morskich,
- dalsza współpraca w międzynarodowych organizacjach mających na celu poprawę stanu środowiska morskiego oraz domaganie się, aby postanowienia międzynarodowe w tym zakresie były respektowane,
- redukcja zanieczyszczenia wód morskich przez nawozy fosforowe i azotowe,
- zbadanie jak długo ciężkie metale i inne niebezpieczne substancje będą w sposób negatywny oddziaływały na środowisko,
- monitorowanie środowiska, aby w porę zauważyć wzrost stężenia niebezpiecznych dla zdrowia człowieka substancji.

4. Chemikalia

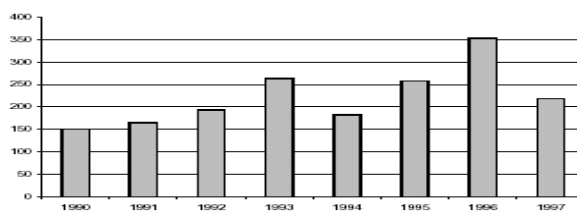
Obecnie jesteśmy coraz bardziej uzależnieni od wielu chemicznych substancji, które są produkowane w bardzo dużych ilościach w odpowiedzi na ogromne zapotrzebowanie zgłaszane przez rynek. Taki rozwój sytuacji może zagrozić podjętym wysiłkom na rzecz zrównoważonego rozwoju. Szacuje się, że w Europie używa się 30.000 różnych chemikaliów. Jest to spowodowane paradoksalnie rozwojem nauki, która pozwala na wyprodukowanie syntetycznych substancji o właściwościach lepszych niż naturalne. Ostateczny produkt syntetyczny nie jest zbyt uciążliwy dla środowiska. O wiele większym problemem jest powstanie produktów ubocznych przy produkcji tych substancji będących niejednokrotnie bardzo toksycznych i niebezpiecznych dla otoczenia. Dotychczasowe działania, jakie podjęto w celu zmniejszenia skażenia środowiska naturalnego chemikaliami koncentrowało się głównie na ograniczaniu emisji tych substancji przez fabryki. Jednak w ostatnich latach podjęto również próbę zmniejszenia używanych w rolnictwie nawozów sztucznych oraz różnych środków ochrony roślin z uwagi na zagrożenie, jakie ich stosowanie może nieść ze sobą dla zdrowia ludzi i poprawnego funkcjonowania ekosystemów. Kraje Nordyckie starają się ograniczyć skażenie substancjami chemicznymi poprzez działania legislacyjne, czyli ustanowienie takich przepisów prawnych, które zakazują używania określonych substancji a stosowanie pozostałych chemikaliów podlega ścisłej kontroli.

Proces kontroli produkcji substancji chemicznych nie jest łatwy i wymaga wielu nakładów finansowych. Co roku pojawia się spora liczba nowych substancji czyli takich, które nie są wprowadzone na listę Unii Europejskiej dotyczącej istniejących chemikaliów. Zanim zostaną one wprowadzone na rynek Unii Europejskiej (w tym także niektórych krajów Nordyckich) muszą wpięrow zostać wpisane na tę listę. Jednak wpis może być dokonany wówczas, gdy producent dostarczy badania, które poświadczą, jaki dana substancja wywiera wpływ na środowisko naturalne i zdrowie człowieka. Rysunek 3 pokazuje roczny przyrost nowych substancji chemicznych w latach 1990 – 1997.

---

⁵ Most Øresundu - typ mostu: most wantowy. Okres budowy: 1993 – 2000. Szerokość mostu : 30,2 m Długość mostu: 7.845 m . Drugi pod względem długości most Danii. Długość całego obiektu: ok. 16 km - w tym: tunel: 4,1 km, sztuczna wyspa 4,1 km, most: 7,845 km. Ruch po moście: samochody, pociągi. Przejazd jest płatny.

Rys 3. Liczba zarejestrowanych nowych substancji chemicznych w UE

Źródło: http://www.norden.org/pub/miljo/miljo/sk/2001_507uk.pdf

Kraje Nordyckie są bardzo zaawansowane w ochronie środowiska przed jego chemicznym skażeniem, ale co ciekawe wysiłki te podejmują w znaczącej mierze we własnym zakresie. Brak jest widocznej współpracy między tymi państwami na tej płaszczyźnie. Jedynie w ramach OSPAR (konwencja dotycząca ochrony środowiska morskiego północno-wschodniego Atlantyku oraz Morza Północnego) i HELCOM (obszar Morza Bałtyckiego) widoczna jest współpraca na rzecz nie zanieczyszczania chemikaliami mórz i oceanów.

Długookresowe cele na rzecz zrównoważonego rozwoju, w obszarze chemikaliów, wyznaczone przez premierów państw Nordyckich to:

- używanie chemikaliów nie może nieść za sobą niebezpieczeństwa dla zdrowia człowieka i otoczenia,
- wyeliminowanie substancji, które powodują zagrożenie dla zdrowia w przeciągu życia jednego pokolenia,
- wprowadzenie zmian w prawie, które zwiększałyby odpowiedzialność osób stosujących środki chemiczne w razie skażenia środowiska; ma to zwiększyć ostrożność w obchodzeniu się z niebezpiecznymi substancjami.

Ponadto w deklaracji na rzecz zrównoważonego rozwoju znalazł się zapis, który stawia wymagania dla nowych produktów. Nie mogą one zawierać substancji:

- niepodlegających biodegradacji,
- które kumulują się w krwi,
- rakotwórczych,
- wpływających na modyfikację kodu genetycznego,
- oraz ciężkich metali takich jak: rtęć, kadm, ołów.

5. Sektor energii

W ogólnym ujęciu, występuje dobra korespondencja między głównymi celami polityki energetycznej w krajach skandynawskich. Różnice dotyczą jedynie pojedynczych celów i instrumentów. Wynikają one z różnic dotyczących krajowego pierwszeństwa i narzędzi zarządzania. Wynikiem tej współpracy jest wysoki poziom osiąganych korzyści, który niebyły możliwy bez współdziałania. Przykładami są: wysoki poziom wykorzystania energii odnawialnej, w pierwszym rzędzie hydroenergii i eksploatacja biomasy, jak również wzrost bezpieczeństwa w elektrowniach jądrowych.

Innym silnym punktem jest stwarzanie dobrych warunków dla wchodzenia i rozwoju w sektorze energii, jasne zasady funkcjonowania tego sektora oraz współpraca pomiędzy władzami dostawcami energii.

Należy zaakcentować tu kilka silnych punktów:

- tradycja współpracy między władzami i sektorami narodowymi, ale też między krajami,
- doświadczenie w regulowaniu rynku energii – w stanowieniu zasad jej magazynowania i handlu,
- wzrastający współczynnik wydajności energii, rozwój systemów ogrzewania z planowaniem poziomu ciepła i oszczędności,
- badania i rozwój nowych technologii energetycznych. Duże doświadczenie, jeśli chodzi o odnawialne źródła energii,
- rozwój zielonego rynku energii,
- środowiskowe rozważania na temat utylizacji,

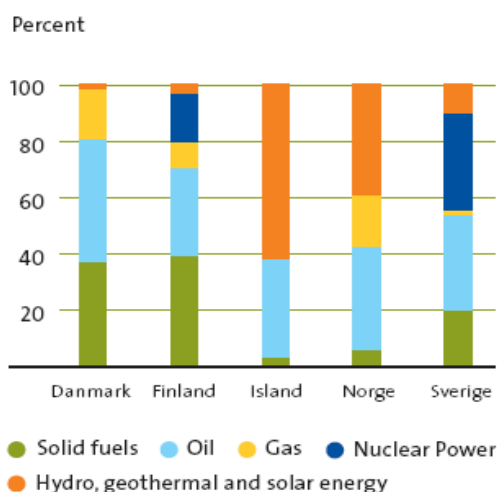

- możliwość decydowania dana obywatelom.

W ciągu ostatnich lat kooperacja na polu energii w rejonie Morza Bałtyckiego przybrała na sile. Wraz z krajami skandynawskimi współpracują również Polska, Niemcy i Rosja. Podwaliny współpracy stanowią dokumenty: „Deklaracja z Bergen” od 1997 roku i „Baltic 21” zainicjowany w 1996 roku. Również inicjatywa „Baltic Energy Task Force (1998-99) i unijny „The Northern Dimension” wzmocniły ten proces. Oba te procesy, wewnątrz jak i na zewnątrz spowodowały znaczne korzyści w obszarach handlu gazem i elektrycznością, redukcji gazów powodujących efekt cieplarniany, wzrost wydajności energii.

Politycy krajów Skandynawskich powinni zapewnić krzepki i skuteczny system dostarczania energii w sytuacji wysokiego stopnia rozwoju. Równocześnie muszą oni zadbać o bezpieczeństwo istnienia zasobów i wysoki stopień samowystarczalności ich krajów. Powinni również przyczynić się do przemysłowej rywalizacji. Kontynuując wzrost ekonomiczny, sektor energetyczny powinien przyczynić się do redukcji gazów cieplarnianych i innych środków zanieczyszczających powietrze w ujęciu globalnym i do większego wykorzystania odnawialnych źródeł energii.

Rys. 4. Wykorzystanie energii wg źródeł

Źródło: „Will We Achieve our Objectives? A Nordic Set of Indicators”, Nordic Council of Ministers, Copenhagen 2002, str. 17, za: www.norden.org.

Deklaracja Premierów krajów skandynawskich zakłada pewną liczbę celów rozwoju zrównoważonego, które są do osiągnięcia do roku 2020. W sferze energii rozwój zrównoważony będzie wymagał otwartego procesu, w którym cele są wyznaczone dla sektora energetycznego:

- podstawowy poziom usług energetycznych musi zostać zapewniony dla wszystkich na podstawie najnowszej technologii,
- próg emisji gazów i zanieczyszczeń innego typu musi zostać zastosowany wobec sektora energetycznego, powinien on ponosić odpowiedzialność za niekorzystne dla środowiska zmiany klimatu, zakwaszenie, powiększanie dziury ozonowej,
- emisja gazów cieplarnianych musi zostać znacznie ograniczona przed 2020r.,
- odpady ze spalania węgla muszą zostać odpowiednio utylizowane,
- użycie węgla i oleju opałowego do wytwarzania elektryczności i ciepła powinno znacznie spaść,
- proporcja energii odnawialnej powinna znacznie wzrosnąć; równocześnie odnawialne zasoby muszą być ostrożnie utylizowane, tak, aby wziąć pod uwagę regenerację i wpływ na środowisko,
- ryzyko pochodzące z elektrowni jądrowych i ich odpadów powinno zostać zmniejszone, powinny powstać przepisy umożliwiające zamykanie niebezpiecznych elektrowni zagrażających otoczeniu,
- znaczący postęp ma nastąpić pod względem poprawy wydajności energii i jej oszczędzania we wszystkich sektorach bez powodowania negatywnych skutków dla współ-konkurencji,

- przepisy legislacyjne, praktyki administracyjne i inne struktury mają być tak rozwinięte, aby wymiana energii między krajami została ułatwiona i inwestycje w sektor energetyczny stały się bardziej atrakcyjne,
- nasiloną integracją rynku energii w Skandynawii, włączając sąsiadujące kraje i Unię Europejską, podtrzymująca produkcję energii jako podstawowy parametr konkurencyjności,
- rozwój w sektorze energii ma zostać oparty na demokratycznych decyzjach i otwartości na wszystkich poziomach: lokalnym, narodowym i regionalnym.

6. Sektor transportu

Tradycyjną rolą transportu w nowoczesnym społeczeństwie jest podnoszenie standardu życia i ułatwianie wzrostu gospodarczego. W konsekwencji polityka transportowa ma na celu stworzenie struktury dla skutecznego i elastycznego transportu dla populacji, biznesu i przemysłu, aby polepszyć mobilność rynku pracy i uczynić biznes bardziej konkurencyjnym.

Mobilność populacji krajów skandynawskich jest stosunkowo wysoka. Wynika ona z rozległej i dobrze rozwiniętej publicznej sieci transportowej oraz posiadania dużej liczby pojazdów prywatnych.

Natura i zakres rozwoju transportu są ciężarem dla społeczeństwa: wpływają niekorzystnie na środowisko (infrastruktura transportowa, paliwa kopalne, emisja spalin i innych szkodliwych substancji do środowiska), zdrowie ludzkie (wzrost poziomu hałasu, wzrost stężenia substancji chemicznych).

Ostatnie lata przyniosły wzrost uwagi poświęconej sektorowi transportu w różnych dziedzinach kooperacji w krajach skandynawskich i w Regionie Morza Bałtyckiego.

Jako główne zagadnienia w tej tematyce przyjęto:

- ochronę środowiska,
- promowanie rozwoju transportu kolejowego,
- wykorzystanie wiedzy telematycznej transportu – logistyka transportu jak również badania i rozwój,
- poprawa bezpieczeństwa transportu,
- harmonizacja cenników transportowych,
- sprawiedliwa konkurencja,
- dostosowanie krajów wchodzących do Unii Europejskiej oraz Rosji do poziomu krajów nordyckich,
- elastyczne przejścia graniczne,
- rozwój instytucjonalnej kooperacji,
- rozwój Północno Europejskiego Korytarza Transportowego.

Dla zapewnienia stabilnego i zrównoważonego rozwoju ministrowie krajów Nordyckich wskazali kilka najważniejszych celów, które będą wyznaczały kierunek i cele polityki sektora transportu do roku 2020:

- ograniczenie emisji hałasu i spalin, tak, aby spełniały wymogi WHO dotyczące czystości powietrza i hałasu,
- zmniejszenie emisji zanieczyszczeń powietrza, tak, by w połączeniu z innymi źródłami zanieczyszczeń nie doszło do skrajnego progu zanieczyszczeń,
- środowiska i ekosystemy nie są dotknięte przez transport i infrastrukturę transportową w stopniu, który zagrażałby bioróżnorodności,
- emisja związków chemicznych zagrażających zdrowiu społeczeństwa i środowisku, zakończy się na przełomie przyszłych 20 lat w wyniku współpracy producentów i użytkowników infrastruktury transportowej,
- zmniejszenie liczby poważnych wypadków,
- zwiększenie udziału w rynku pojazdów o niskim poziomie spalania – 3 litry/100 km,
- zwiększenie udziału transportu publicznego - mają o to zadbać władze lokalne,
- wzrost użycia odnawialnych środków finansowych – recykling (85% do roku 2020),

Długookresowy rozwój zrównoważony sektora transportowego wymaga zastosowania w nim wymagań stawianych przed innymi sektorami gospodarki.

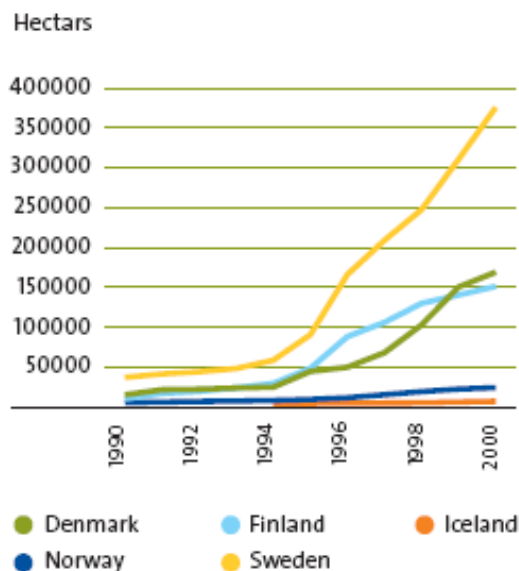
7. Zrównoważony rozwój sektora rolnictwa (produkcja żywności ekologicznej)

Przez ostatnie 30 – 40 lat wielkość i metody produkcji żywności zmieniły się w sposób istotny. Przyczynił się do tego z pewnością wzrost światowego handlu artykułami spożywczymi, pojawienie się nowych technologii i metod produkcji oraz kreatywność wielkich korporacji zajmujących się wytwarzaniem produktów żywnościowych takich jak np. Nestle. Jednak zastosowanie nowych metod produkcji nie oznacza poprawy jakości produktu finalnego. Naukowcy ciągle notują nowe problemy dotyczące jakości produktów żywnościowych. To z kolei zmusza do systematycznego dostosowywania przepisów, które mają wyeliminować z rynku produkty szkodliwe dla zdrowia konsumentów. Presja na wyeliminowanie z rynku produktów o niskiej jakości i zawierających substancje szkodliwe dla ludzkiego organizmu została wytworzona przez ludzi po takich skandalach jak chociażby z chorobą BSE.

Region Nordycki produkuje duże ilości żywności o stosunkowo wysokiej jakości. Jest to możliwe między innymi dzięki sprzyjającym warunkom klimatycznym na znacznym obszarze tego regionu oraz rozwojowi metod uprawy roślin. Poważną rolę w produkcji żywności o najwyższej jakości odgrywają w krajach Skandynawskich władze państwowe. To właśnie na nich spoczywa obowiązek stworzenia odpowiednich reguł i norm produkcji oraz powołanie organów, które są w stanie kontrolować czy dane przepisy są przestrzegane. Dzięki temu kraje Nordyckie mogą pochwalić się produkcją żywności, która jest środowiskowo, społecznie i ekonomicznie zrównoważona. Jednak, aby ten stan utrzymać trzeba podejmować wysiłek ciągłego monitorowania procesów produkcyjnych i podejmować badania w celu zidentyfikowania nowych zagrożeń i wyeliminowania z rynku szkodliwych dla człowieka substancji zawartych w żywności.

Rozwój aktów legislacyjnych w Unii Europejskiej dotyczących żywności ma duży wpływ na prawodawstwo obowiązujące w krajach Nordyckich. Większość regulacji prawnych dotyczących żywności została ujednoczona między członkami „15-stki” i uwidacznia się trend do jeszcze ściślejszej współpracy na tym gruncie. Zatem celowe jest czynne włączenie się tych krajów z regionu Nordyckiego należących do UE w tworzeniu przepisów prawnych tak, aby te zapisy wychodziły naprzeciw oczekiwaniom i celom państw tego regionu.

Rys.5 Obszary upraw organicznych posiadające certyfikaty i wspierające rozwój zrównoważony (w hektarach)

Źródło: „Will We Achieve our Objectives? A Nordic Set of Indicators”, Nordic Council of Ministers, Copenhagen 2002, str. 34, za: www.norden.org.

Najważniejszym wyzwaniem dla państw regionu Nordyckich jest utrzymanie pozycji producenta zdrowej i wysokiej jakości żywności. Dlatego konieczne jest podjęcie następujących działań:

- zwiększenie wpływu na przebieg międzynarodowych negocjacji i procesów (kraje Nordyckie muszą promować swój punkt widzenia na temat zdrowej żywności na forum takich organizacji jak WTO, FAO, WHO i Organizacja Narodów Zjednoczonych),

- wzrost zaangażowania w badania i edukację na temat zdrowej żywności, aby nie dopuścić do pojawienia się na rynku produktów, które ze zdrową żywnością nie mają nic wspólnego,
- zwiększenie wysiłku w walce z chorobotwórczymi mikroorganizmami (np. bakterią coli czy salmonellą),
- ograniczanie stosowania antybiotyków w produkcji żywności,
- każdy genetycznie zmodyfikowany produkt powinien posiadać informację na ten temat umieszczoną na opakowaniu tak, aby konsument w sposób świadomy dokonywał zakupu tego typu żywności,
- dbanie o jak najlepsze zdrowie roślin i zwierząt gdyż dzięki temu finalny produkt spożywczy jest wyższej jakości,
- ograniczenie erozji i utraty minerałów zawartych w glebie,
- rolnictwo nie może tworzyć problemów środowiskowych dla przyszłych pokoleń,
- zmniejszenie wykorzystania w rolnictwie energii kopalnianej.

8. Równowaga w biznesie i przemyśle

Biznes i przemysł obejmuje bardzo szeroki zakres działalności, dotyczy wielu dziedzin: produkcji, handlu, usług. Jest niezwykle niejednorodny w poszczególnych krajach i w konsekwencji trudno jest wyznaczyć wspólną charakterystykę wyzwaniom stawianym przed tymi sektorami.

Naukowe i technologiczne odkrycia, na przykład biotechnologie, mikroelektronika, telekomunikacja i nowe materiały są trampolinami dla nowej fali rozwoju, ale równocześnie są powodem ryzyka i obaw, co do przyszłości. Obawy te dotyczą również wpływu przemysłu na środowisko naturalne. Dlatego też należy uczynić wszystko, aby współczesny przemysł był jak najbardziej kompatybilny ze środowiskiem. Aby to osiągnąć kraje Nordyckie postawiły sobie kilka celów w tym zakresie:

- zmniejszenie wpływu na ekosystemy i zwiększenie współczynnika wydajności środków produkcji bez pomijania bioróżnorodności, ekosystemów i surowców naturalnych,
- zwiększenie roli badań nad przyjaznymi dla środowiska materiałami i technologiami,
- maksymalizacja wartość produkcji przy minimalnym wpływie na środowisko i maksymalnym wykorzystaniu środków produkcji,
- promowanie bezpiecznych dla środowiska wzorców konsumpcji,
- zmiany legislacyjne i administracyjne, będące zachętą dla inwestycji proekologicznych.

9. Rybołówstwo, myślistwo i gospodarka wodna

Zasoby morskie są cennym kapitałem i konkretną odpowiedzialnością podzieloną między krajami Nordyckimi. Należące do nich tereny połowu ryb są jednymi z najlepszych i najbardziej dochodowych na świecie. Stanowią one podstawę wielkiego przemysłu i są źródłem dostaw ogromnej ilości ryb na rynki światowe. Zapewniają również środki utrzymania wielu osobom w krajach nordyckich.

Czyste środowisko morskie to warunek podstawowy dla utrzymania produktywności morza i osiągnięcia korzyści z eksploatacji jego zasobów. Kraje nordyckie powinny promować globalną odpowiedzialność dla ochrony środowiska morskiego. Eksploatacja zasobów morskich powinna opierać się ostrożnościowym prawie, holistycznym podejściu, dotychczasowej wiedzy i badaniom. Ważne jest, aby oprócz zarządzania zasobami morskimi w oparciu o wpływ na cały ekosystem morski. Odpowiedzialność za stan zasobów morskich nie spoczywa wyłącznie na rybakach i przemyśle przetwórstwa rybnego, ale na wszystkich, którzy mają kontakt z morzem i korzystają z jego zasobów. Długookresowy cel dla obszarów morskich polega na tym, aby wszystkie zasoby morskie były wykorzystywane w sposób zrównoważony. Bardziej szczegółowe cele w tym zakresie zostały określone w dokumencie „Agenda 21” i są to m.in.:

- ochrona wód przed zanieczyszczeniami,
- ochrona i konserwacja dostępnych zasobów morskich, racjonalna i odpowiedzialna ich eksploatacja biorąca pod uwagę ich znaczenie dla ekosystemu,
- ochrona gatunków zagrożonych wyginięciem,

- ograniczanie ilości polowań na ssaki morskie, kontroling stanu liczebnego tych zwierząt,
- kontrola handlu, walka z nielegalnymi połowami,
- promowanie świadomości ekologicznej wśród przedsiębiorców związanych z morzem.

10. Równowaga rozwoju leśnictwa

Pomiędzy poszczególnymi krajami nordyckimi występują duże różnice jeśli chodzi o powierzchnie kraju pokrytą lasami. W Finlandii lasy przykrywają 78% powierzchni kraju, w Szwecji 57%, w Norwegii 37%, 10% w Danii i zaledwie 1,2% w Islandii. Z tego też powodu występują konkretne różnice w roli i zadaniach stawianych przed polityką leśną poszczególnych krajów. W Finlandii, Szwecji i Norwegii leśnictwo i przetwórstwo drewna są ważnymi przemysłami i dużymi źródłami dochodów eksportowych.

Leśnictwo z jednej strony musi być konkurencyjnym przemysłem, który zabezpieczy dochód i zatrudnienie oraz stworzy podstawę do kreowania lokalnej wartości, z drugiej natomiast musi dostarczać pozytywnego wpływu na środowisko. Aby zaspokoić oba te cele należy podjąć działania zrównoważonego rozwoju tego sektora. Do głównych zadań w tym zakresie należy:

- wykorzystywanie dostępnych zasobów leśnych w stopniu pozwalającym na regenerację ekosystemu,
- dbanie o zachowanie różnorodności gatunkowej nowych drzew,
- ograniczenie użycia pestycydów w leśnictwie,
- monitorowanie przemysłu drzewnego w celu ograniczenia niekontrolowanej wycinki,
- konserwacja i promocja bioróżnorodności w ekosystemach leśnych,
- promowanie świadomości ekologicznej wśród społeczeństwa.

Rozwój zrównoważony jest obecnie jednym z podstawowych aspektów polityki krajów rozwiniętych. Jest ona podstawowym kryterium rozwoju Unii Europejskiej. Zakres tego pojęcia jest szczególnie widoczny w rozwoju krajów nordyckich, które na tym polu osiągnęły wysoki postęp i mogą być przykładem dla innych krajów. Ważnym wydaje się być tu fakt, iż prowadzą one swe polityki rozwoju niezależnie od wspólnej polityki Unii Europejskiej, do której większość tych krajów należy. Ich działania często przekraczają swym zakresem i poziomem postawionych sobie celów wymogi innych krajów i organizacji międzynarodowych. Wszystkie działania podjęte przez kraje nordyckie wydają się być gwarancją rozwoju zrównoważonego szansą dla tych krajów w przyszłości.

STRATEGIA ROZWOJU ZRÓWNOWAŻONEGO W DANII

1. POJĘCIE ROZWOJU ZRÓWNOWAŻONEGO I JEGO ROZUMIENIE W DANII

Mimo iż rozwój zrównoważony jest w Danii kwestią niezwykle istotną, nie istnieje jednak spójna wizja tego procesu, która mogłaby usatysfakcjonować wszystkich Duńczyków. Pierwszą poważną skandynawską próbą usystematyzowania poglądów na ten temat był raport Brundtlandkommisionen⁶ "Vor Fælles Fremtid"⁷ z 1987 roku. Stwierdzono w nim między innymi, że kryzys ekologiczny lat 70-tych oraz coraz wyraźniej zarysowujący się podział świata na część biedną i bogatą, to w gruncie rzeczy dwa oblicza jednego problemu. Ubogie, głodujące społeczności przyczyniają się do destrukcji środowiska naturalnego, ponieważ nie mają dostępu do alternatywnych metod wykorzystania zasobów naturalnych. Z drugiej zaś strony społeczeństwa wysoko rozwinięte kładą zbyt duży nacisk na eksploatację zasobów naturalnych w celu zaspokojenia własnych potrzeb, co również prowadzi do zubożenia środowiska. Zarówno więc bogaci, jak i biedni przyczyniają się do pogłębiania kryzysu ekologicznego i spowalniania rozwoju na świecie, ponieważ nieustannie podkopują fundamenty wspólnego środowiska naturalnego. Stąd też należy uznać środowisko naturalne i rozwój na świecie za nieodłączne elementy debaty o rozwoju zrównoważonym, który jest w istocie niczym innym, jak próbą rozsądnej i jak najmniej szkodliwej dystrybucji dóbr naturalnych na świecie. Wydaje się, że rozwiązanie tego problemu znajduje się w zasięgu ręki, a mianowicie należy zoptymalizować dostęp do zasobów Ziemi, uwzględniając interesy obecnych i przyszłych pokoleń. W ten sposób zaprezentowany w Raporcie Brundtland rozwój zrównoważony to holistyczna wizja o wymiarze zarówno społecznym, ekonomicznym jak i ekologicznym. Najczęściej cytowaną w Danii definicją rozwoju zrównoważonego jest ta, która znajduje się właśnie w Raporcie Brundtland. Brzmi ona następująco: *"Rozwój zrównoważony to taki rozwój, który pozwala na zaspokajanie aktualnych potrzeb, nie ograniczając jednocześnie możliwości zaspokajania potrzeb przez przyszłe pokolenia"*.

Do pełnego zrozumienia tej definicji niezbędne jest dokładne wyjaśnienie jeszcze dwóch terminów:

- potrzeby, przez które rozumie się przede wszystkim podstawowe potrzeby najuboższych tego świata, których zaspokojenie powinno być zdecydowanie celem priorytetowym,
- myślenie przyszłościowe, które obejmuje świadomość ograniczeń technologicznych i społecznych uniemożliwiających pełne zaspokajanie zarówno aktualnych, jak i przyszłych potrzeb,

Taka definicja prowokuje debatę na temat możliwości połączenia rozwoju z ciągłym wzrostem gospodarczym w krajach rozwiniętych. Pytanie brzmi, czy te dwa procesy mogą bez przeszkód współistnieć, czy też właśnie szybki wzrost gospodarczy jest czynnikiem uniemożliwiającym zrównoważenie rozwoju. Czy istnieją absolutne ograniczenia środowiskowe, którym produkcja oraz konsumpcja muszą się bezwzględnie podporządkować, czy też rozwój zrównoważony ma po prostu zapewnić pewien poziom produkcji przyszłym pokoleniom?

Podjęcie duńskich ekologów zawiera się w stwierdzeniu, że rozwój zrównoważony musi być społecznie odpowiedzialny i przyjazny środowisku. Chodzi, więc nie tylko o bardziej efektywne wykorzystywanie zasobów, czy zastępowanie szkodliwych substancji alternatywnymi środkami, ale również o zmianę stylu życia. Sama technologia nic tu nie pomoże, jeśli nie zostanie obniżona konsumpcja. Dlatego w Danii mówi się o pojęciach kluczowych dla rozwoju zrównoważonego. Do najważniejszych należy tu zaliczyć: aktywny udział społeczeństwa, dobrą wolę polityczną, modyfikacje technologiczne oraz przeobrażenia kulturowe (odejście od modeli życia bazujących na konsumpcji). Pojęcia te mogą mieć jednak różne znaczenia dla zwolenników różnych podejść do rozwoju zrównoważonego. Pierwszy punkt widzenia to tak zwana zasada najmniejszego wspólnego mianownika. Polega ona na poszukiwaniu wspólnych wartości, które akceptuje większość. Punktem wyjścia jest tutaj określenie tego, co do rozwoju zrównoważonego nie prowadzi, a więc selekcja takich elementów jak: zanieczyszczanie wód, powietrza i gleb, czy przyczynianie się do wymierania zagrożonych gatunków. Dążenie do rozwoju zrównoważonego odbywa się więc drogą selekcji negatywnej. Podejście to jest niestety dość

⁶ Gro Harlem Brundtland – premier Norwegii w latach osiemdziesiątych, inicjatorka badań nad rozwojem zrównoważonym (przyp. aut.).

⁷ „O naszą wspólną przyszłość” (przyp. aut.)

ograniczone, ponieważ pozwala ustalić jedynie to, czego większość nie chce dla środowiska, a co z reguły klóci się z tym, czego ta sama większość chce dla siebie.

Drugi punkt widzenia zasadza się na identyfikacji jak największej liczby znaczeń i opinii na temat rozwoju zrównoważonego, aby móc stworzyć jak najbardziej spójną wersję ostateczną, odpowiadającą jak największej liczbie ludzi. W ciągu 10 lat nieustającej debaty na ten temat wykształciły się dwie dominujące postawy – ekomodernistyczna oraz krytyczna.

Ekomodernizm akceptuje fakt, że dobrobyt generuje ryzyko dla natury. Postuluje jednak wyraźne określenie priorytetów ekonomicznych i przyrodniczych tak, aby uniknąć ich nakładania się. Jeszcze w latach 70-tych i 80-tych mówiło się o niezależności ekonomii od ekologii. Obecnie taki podział nie jest już możliwy, gdyż znacznie wzrosły koszty finansowania ochrony środowiska, a dobrobyt i kwestie ekologiczne są ze sobą coraz ściślej powiązane. Ministerstwa finansów oraz ochrony środowiska w Danii współpracują ze sobą bardzo blisko już od kilku lat. Ekomodernizm bardzo rozszerza pojęcie rozwoju zrównoważonego, kładąc ogromny nacisk na zagadnienia związane z przyszłością, rozwijając znaczenie terminu "kapitał" (wyróżniając w nim zasoby naturalne oraz społecznie wytworzone) oraz uznając współpracę międzynarodową za podstawę w osiąganiu rozwoju zrównoważonego. Uznaje rozwój i wzrost gospodarczy za cele same w sobie, które chociaż przyczyniają się do zubażania środowiska naturalnego, to umożliwiają jednocześnie coraz lepszą jego ochronę i rozsądniejsze wykorzystywanie zasobów.

Podejście krytyczne natomiast zawiera się w pozytywnej odpowiedzi na pytanie, czy istnieją granice wzrostu gospodarczego i władzy ludzkiej. Granic tych nie ustala natura, lecz człowiek, który uznaje ich stworzenie za niezbędne. Wzrost gospodarczy nie może być celem, który pomaga w osiągnięciu rozwoju zrównoważonego, ponieważ to on powoduje w istocie brak równowagi. Podstawowe potrzeby społeczeństw dobrobytu zostały już dawno zaspokojone, a bieda na świecie powodowana jest błędami w dystrybucji dóbr i zasobów, a nie kryzysem ideału dobrobytu. Środowiska naturalnego nie można według zwolenników tego podejścia rozpatrywać na globalnej płaszczyźnie ekonomicznej. Natura nie mieści się w ciasnych ramach pojęć „koszt” oraz „zysk”, a osiągnięcie poczucia globalnej odpowiedzialności zbiorowej w kwestiach środowiska wydaje się znacznie trudniejsze, niż uświadamianie społeczeństwa na poziomie lokalnym – bardziej realistycznym dla przeciętnego obywatela. Postawa krytyczna neguje również rozpatrywanie wszystkich problemów za pomocą kategorii użyteczności i proponuje w zamian kodeks etyczny, który będzie być może w stanie doprowadzić do obniżenia konsumpcji. W kodeksie tym natura stanowi raczej wartość niż zasób, którą należy szanować za wszelką cenę, ponieważ stanowi środowisko życia człowieka. Stąd też stronnicy podejścia krytycznego sprzeciwiają się wyraźnie ludzkiej ingerencji w naturę, ponieważ jest to przykład błędnego przekonania o wyższości człowieka nad przyrodą. Krytykują również globalizację, jako proces sztucznie łączący zbyt duże obszary, podczas gdy działania na poziomie lokalnym przyczyniają się w dużo większym stopniu do rozwoju świadomości społecznej, ponieważ ich efekty są z reguły widoczne dla zainteresowanych. W związku z tymi argumentami jedyną drogą do rozwoju zrównoważonego jest aktywna ochrona środowiska poprzez protesty wobec szkodliwych bądź niebezpiecznych inicjatyw oraz świadome wykorzystywanie zasobów naturalnych, z uwzględnieniem ich nieocenionej wartości dla człowieka.

Postawa ekomodernistyczna i krytyczna wyraźnie różnią się od siebie, wobec czego powstaje pytanie, czy można je jakoś pogodzić. Pierwsza jest powszechnie akceptowana i praktykowana przez władze, podczas gdy drugą uznaje się najczęściej za marginalną. Mimo tego, w obliczu konkretnego problemu musi dojść do próby kompromisu, a w duńskich mediach obecne są niezmiennie argumenty obu stron. Porównanie ich pozwala w pełni zrozumieć, co kryje się pod pojęciem rozwoju zrównoważonego w Danii, gdzie znajduje się punkt równowagi między konsumpcją a etyką.

2. NARODOWA STRATEGIA ROZWOJU ZRÓWNOWAŻONEGO I JEJ REALIZACJA

Dania jest krajem, który można uznać za wzorcowo dbający o problemy środowiska naturalnego⁸. Od lat 70-tych kraj ten aktywnie włączył się w dyskusję na temat zagrożeń stojących przed ludzkością i rozwiązań, które pozwoliłyby zapewnić przyszłym pokoleniom życie na Ziemi w warunkach, co najmniej nie gorszych, od tych, w których żyją dzisiejsze pokolenia. Społeczeństwo to wierzy, że postęp ekonomiczny, troska o poprawę stanu środowiska naturalnego i rozwój społeczny nie są wykluczającymi się celami. Wizja zrównoważonego rozwoju, jaką prezentuje duński rząd w przyjętej w czerwcu 2002 r. Narodowej Strategii Rozwoju Zrównoważonego opiera się na ośmiu priorytetach:

1. Wzrost dobrobytu społecznego i ekonomicznego musi być „oczyszczony” z negatywnego wpływu na środowisko naturalne.

---

⁸ „A Shared Future – Balanced Development”, the summary of Denmark’s National Strategy for Sustainable Development, Copenhagen, June 2002.

2. Wszyscy mogą korzystać z bezpiecznego i zdrowego środowiska, należy więc podtrzymywać wysoki poziom jego ochrony.
3. Należy chronić wysoki poziom różnorodności środowisk naturalnych i ekosystemów.
4. Zasoby muszą być wykorzystywane efektywniej.
5. Wyzwania, cele, które niesie ze sobą rozwój zrównoważony muszą być realizowane na poziomie międzynarodowym.
6. Wolny rynek musi wspierać rozwój zrównoważony.
7. Rozwój zrównoważony to „podzielona na wszystkich odpowiedzialność za przyszłość”, należy więc mierzyć efekty podejmowanych działań.
8. Względy ochrony środowiska naturalnego powinny być brane pod uwagę przez wszystkie sektory, działy gospodarki i przemysłu państwa.

1) Wzrost dobrobytu społecznego i ekonomicznego musi być „oczyszczony” z negatywnego wpływu na środowisko naturalne.

W ciągu dwóch ostatnich dekad Dania osiągnęła stabilny poziom rozwoju gospodarczego. Dzięki reformom rynku pracy, podatków i edukacji udało się osiągnąć wzrost zatrudnienia oraz dochodów ludności bez jednoczesnego wzrostu różnic społecznych. Według strategii „Determined Growth”, Dania musi stworzyć nowe miejsca pracy, w tym w szczególności dla ludności napływowej, aby zmniejszyć odsetek imigrantów korzystających z pomocy społecznej. Duńczycy są nacją starzejącą się, co w perspektywie 30 lat oznaczać może zwiększone wydatki budżetowe na zapewnienie ludziom w wieku poprodukcyjnym godnej egzystencji (emerytury, koszty opieki domowej, wydatki na leczenie). W związku z tym, już teraz rząd postanowił obniżyć dług publiczny o połowę oraz jak najszybciej zlikwidować dług zagraniczny. Zaoszczędzone w ten sposób środki, w przyszłości, przeznaczone zostaną na zapewnienie opieki osobom starszym, emerytury oraz szpitale. Wzrost gospodarczy i wyższe zatrudnienie to większa presja na środowisko. Dania musi mniej zanieczyszczać i redukować zużycie zasobów. W niektórych sektorach (np. energetycznym) udało się doprowadzić do względnej równowagi między wzrostem gospodarczym a potrzebami środowiska, wciąż jednak niepokoją zmiany klimatyczne wywołane działalnością człowieka.

2) Wszyscy mogą korzystać z bezpiecznego i zdrowego środowiska, utrzymując jednocześnie wysoki poziom jego ochrony.

Zmiany zachodzące w tym stuleciu w klimacie stanowi jedno z największych wyzwań dla współczesnego świata. Dlatego zawartość gazów cieplarnianych w atmosferze musi zostać ograniczona. Stosunkowo wysoki udział w emisji dwutlenku węgla per capita obciąża Duńczyków do podjęcia szczególnej odpowiedzialności. Zgodnie z ustaleniami Protokołu z Kioto Dania ma w latach 2008-2012 ograniczyć emisję dwutlenku węgla do atmosfery o 21 proc. w porównaniu z 1990 r. Cel długofalowy mówi o ograniczeniu emisji gazów cieplarnianych o połowę w ciągu życia jednego pokolenia. Konieczne jest także natychmiastowe ograniczenie zużycia i składowania niebezpiecznych chemikaliów. W 2020 r. produkty zawierające chemikalia o szczególnie negatywnym oddziaływaniu na środowisko i zdrowie człowieka zostaną całkowicie zakazane, a ich producenci w większym stopniu ponosić będą odpowiedzialność za ich szkodliwe działanie. Duńska żywność zawierać ma mniej szkodliwych dodatków poprawiających jej wygląd, smak i trwałość, ale nie zdrowie konsumentów. Władze mają zapewnić jasno obowiązujące zasady, informację, kontrolę i otwartość na pożądane zmiany. Pozycja producentów żywności musi zostać wsparta poprzez promocję innowacji, badań, rozpowszechnianie informacji i rozwój produktów lub zmiany technologii produkcji żywności.

3) Należy chronić wysoki poziom bioróżnorodności oraz całe ekosystemy.

Priorytetem jest zachowanie różnorodności środowisk naturalnych oraz ochrona istniejących ekosystemów, biosystemów. Pierwsze zadanie w tym zakresie polega na powiększeniu obszarów leśnych, w takim stopniu, by pokryły one 20-25 procent całej powierzchni Danii. Przez ostatnią dekadę udało się także przywrócić wiele jezior, strumieni i terenów podmokłych. Wiele gatunków zagrożonych depopulacją uratowano, jednak wiele z nich wymaga wciąż monitoringu. Wysokie zużycie nawozów sztucznych i substancji niebezpiecznych dla środowiska przez rolnictwo, rybołówstwo i inne przemysły nadal stwarza zagrożenie. W 2003 r. duński rząd przedstawił szeroki plan ochrony biologicznej różnorodności przyrody.

4) Zasoby muszą być wykorzystywane efektywniej

Wzrost liczby ludności i spodziewany wzrost gospodarczy zarówno w krajach uprzemysłowionych jak i rozwijających się spowoduje rosnącą presję na przyrodę i środowisko. Dlatego konieczne jest ograniczenie zużycia zasobów nieodnawialnych poprzez zmiany modeli produkcji i konsumpcji oraz zwiększenie wydajności. Należy stosować się do reguł ustalonych w czasie zgromadzenia UNGASS, dotyczących "Czynnika 4" oraz "Czynnika 10". Reguły te oznaczają odpowiednio czterokrotne (w krótszym okresie) oraz dziesięciokrotne (w dłuższym okresie) zwiększenie wydajności. Ponadto w ciągu ostatnich 10 lat wzrósł poziom odpadów w większości sektorów. Odpady, których produkcji nie da się uniknąć muszą być w większym stopniu poddawane recyklingowi. Należy zwrócić szczególną uwagę na te odpady, które najbardziej niekorzystnie wpływają na środowisko i te, przy produkcji których zużywa się najwięcej zasobów nieodnawialnych. Powinno zwiększyć się także nacisk na stosowanie energii odnawialnej.

5) Wyzwania, cele, które niesie ze sobą rozwój zrównoważony muszą być realizowane na poziomie międzynarodowym

Dania nadal będzie wkładać wysiłki w tworzenie świata pokoju i równowagi, z mniejszą ubóstwem i wysokim poziomem ochrony środowiska. Globalny rozwój zrównoważony idealistycznie zakłada, że wszystkie kraje (we własnym, dobrze pojętym interesie) przestrzegają będą praw człowieka i zasad demokracji, jak również wykazywać otwartość w kontaktach z innymi nacjami i odpowiedzialność w zarządzaniu administracyjnym. Dania poświęciła się wspieraniu rozwoju zrównoważonego w krajach rozwijających się i w Europie Wschodniej. W 2002 r. kraj ten zainwestował 12,6 mld koron duńskich (ok. 1,5 mld USD) w pomoc dla mniej zamożnych państw. Pieniądze te przeznaczono nie tylko na projekty służące tradycyjnej ochronie środowiska, ale także na rozwiązywanie istotnego problemu krajów rozwijających się i szybko modernizujących – gwałtownie powiększających się miast.

Duńskie władze zapewniają, że aktywnie współpracować będą z UE we wdrażaniu Szóstego programu Ramowego (Sixth Environmental Programme) i strategii rozwoju zrównoważonego (EU's Strategy for Sustainable Development).

6) Wolny rynek musi wspierać rozwój zrównoważony.

W biznesie musi zaistnieć system, w którym wdrażanie myślenia ekologicznego przynosi korzyści ekonomiczne. Firmy muszą być motywowane do podejmowania ryzyka związanego z rozwojem i sprzedażą produktów przyjaznych środowisku. Obecnie tylko 10-20% przedsiębiorstw duńskich nie uważa wydatków na ochronę środowiska za opłacalną inwestycję. Rząd duński promować będzie narzędzia zgodne z zasadami rynkowymi (podatki ekologiczne, subsydia i wymienialne opłaty za zanieczyszczenie środowiska), które urealnią koszt, jaki ponosi środowisko w związku z produkcją – od zużycia zasobów po zagospodarowanie odpadów. Dania będzie pracować nad międzynarodowym systemem podatków ekologicznych. Subsytia, a zwłaszcza ulgi podatkowe w niektórych sektorach mogą pośrednio powodować negatywne konsekwencje dla środowiska. Dlatego przedstawiony zostanie raport na temat „green market economy”, który postara się odpowiedzieć na pytanie czy istniejący system subsydiów może zostać ulepszony tak, aby przeciwdziałać degradacji środowiska bez rezygnacji z samych subsydiów. Rząd duński powołał także do życia Environmental Assessment Institute, którego zadaniem będzie prowadzenie międzynarodowych badań nad tym, w jaki sposób mogą być realizowane ekologiczne cele przy zachowaniu jak najwyższej efektywności wydawanych środków.

7) Rozwój zrównoważony to „podzielona na wszystkich odpowiedzialność za przyszłość”, należy więc mierzyć efekty podejmowanych działań.

Całe duńskie społeczeństwo powinno aktywnie włączyć się w pracę nad osiągnięciem celów rozwoju zrównoważonego, jeśli cała idea ma mieć szansę powodzenia. Państwo, władze komunalne i gminne, przedsiębiorcy, szkoły, stowarzyszenia, organizacje pozarządowe i obywatele – wszyscy muszą mieć możliwość uczestniczenia w tym procesie. Jako jednostki powinni rozpatrywać własne postępowanie i być świadomymi proekologicznych decyzji, jakie podejmują – włączając w to zwyczaje przemieszczania się, konsumpcji energii i wyboru produktów ze znakami proekologicznymi. Konwencja z Aarhus z 1998 r. dotycząca dostępu do informacji, uczestnictwa i sprawiedliwości, której zapisy wciąż jeszcze wdrażane są w Danii oznacza, że wszyscy obywatele i organizacje ekologiczne muszą mieć dostęp do informacji, możliwość uczestnictwa w podejmowaniu decyzji i odwoływania się do sądów w razie nieprawidłowości. Dania proponuje, aby zapisy Konwencji z Aarhus adoptować do systemów prawnych innych krajów.

8) Względy ochrony środowiska naturalnego powinny być brane pod uwagę przez wszystkie sektory, działy gospodarki i przemysłu państwa

Przez wiele lat Dania pracowała nad systemem, który pozwoliłby zintegrować ekologiczne aspekty gospodarowania, tworzenia prawa czy podejmowania działalności inwestycyjnej w najistotniejszych sektorach gospodarki narodowej. Narodowa Strategia Zrównoważonego Rozwoju skupia się na siedmiu sektorach, gdzie „luźne” praktyki ujmowane są w polityki i określone procesy decyzyjne.

• Produkcja żywności – rolnictwo i rybołówstwo

Od 1994 r. w Danii wycofano z użycia lub drastycznie ograniczono zużycie ponad 200 rodzajów pestycydów, których używanie zagrażało zdrowiu ludzkiemu i środowisku naturalnemu. Rząd zapewnia, że nadal będzie pracował nad zminimalizowaniem wykorzystania pestycydów w rolnictwie, szczególnie skupiając się na zapobieganiu nieuzasadnionemu, wysokiemu ich stosowaniu przez niektórych rolników.

Wprowadzony kilka lat temu Action Plan on the Aquatic Environment II zakłada ograniczenie emisji substancji azotowych z rolnictwa o 100 tys. m sześć. do końca 2003 r. Już wkrótce rząd ogłosi III część APAE z dalszymi inicjatywami mającymi na celu ograniczenie emisji amoniaku.

Zrównoważone rybołówstwo to szansa na zapobieżenie wytrzebieniu ryb oceanicznych oraz na rozwój tej gałęzi w przyszłości. Wiele łowisk istotnych dla Danii zostało przełowionych. Pomimo to kraj ten naciska na sąsiadów, aby wciąż zmniejszali swą presję na zasoby wprowadzając bardziej selektywne metody połowu, a na władze, by kwoty połowowe pozwalały na odbudowanie populacji ryb. Rząd zobowiązał się również do ujednoczenia przepisów prawa i stworzenia spójnego systemu regulacyjnego w kwestiach dotyczących ochrony środowiska, z uwzględnieniem zaleceń Agendy 2000, które jasno określają jak system dotacji powinien być powiązany z wymogami ekologicznymi.

• Leśnictwo

Pod koniec 2002 roku Dania przyjęła nowy program dotyczący zasobów leśnych. Cel: pokrycie 25 proc. powierzchni kraju w trakcie jednego pokolenia drzew (80-100 lat).

Dialog, informacja, przewodnictwo i porozumienia z/między organizacjami pozarządowymi są kluczowymi elementami przyszłej polityki leśnej.

• Przemysł, handel i usługi

Istotnym krokiem w stronę zrównoważonego rozwoju jest promocja rynków przyjaznych środowisku, gdzie aspekty ekologiczne produkcji są istotnym czynnikiem walki konkurencyjnej. Przedsiębiorstwa muszą brać odpowiedzialność zarówno za sam proces produkcji, jak i produkty w ich całym cyklu życia. Użyteczność eko-etykiet, deklaracji ekologicznej produkcji, informacji konsumenckiej i zarządzania ekologicznego pozwalają biznesowi używać aktywności w tym zakresie jako czynnika wyróżniającego firmy i świadczącego o odpowiedzialnym podejściu do swej roli. Rząd wspiera i nadal będzie wspierał inicjatywy pobudzające ekologiczne innowacje, angażując i zachęcając do współpracy przedstawicieli biznesu, nauki, organizacji pozarządowych, inwestorów i samorządy.

• Transport

W ciągu ostatniej dekady problemy dotyczące presji na środowisko, a powodowane przez transport zostały wyróżnione zarówno w Danii, jak i całej UE tworząc zwarte polityki. Na terenie kraju przeprowadzona została szeroko zakrojona akcja informacyjna, która miała na celu uświadomienie społeczeństwu konieczność oszczędności paliw oraz zmniejszenia emisji dwutlenku węgla przez pojazdy spalinowe. Rząd duński postawił cel ograniczenia emisji do atmosfery dwutlenku węgla pochodzącego z transportu. Do 2030 r. obniżyć ma się o 25 proc. w porównaniu do 1988 r. Przyczynić ma się do tego efektywniejsze wykorzystanie energii. Wiele wysiłków poświęca się minimalizacji efektów ruchu samochodowego na obszarach zurbanizowanych. Zatrucie powietrza przez tlenki azotu i węglowodór ma zostać obniżone do 2010 r. o 60 proc. w porównaniu z 1988 r. Władze zastanawiają się w jaki sposób promować użycie specjalnych filtrów zanieczyszczeń w ciężarówkach i autobusach. Dużą wagę przykładają Duńczycy do walki z hałasem powodowanym przez ruch drogowy. Naturalnie dbają również o bezpieczeństwo na drogach – cel do 2012 r. mówi, że o 40 proc. zmniejszy się ilość wypadków na drogach zakończonych śmiercią lub poważnymi obrażeniami. Rozwój technologiczny jest istotnym narzędziem pozwalającym tworzyć przyjazny środowisku transport. Ceny za usługi przewozowe muszą uwzględniać realne koszty, jakie ponosi społeczeństwo w związku z funkcjonowaniem transportu. Rząd duński zamierza zbadać możliwość zreformowania systemu podatków rejestracyjnych tak, aby zamiast ich płacenia obywatele wybierali samochody bardziej przyjazne środowisku. Trwają także badania nad systemem opłat drogowych, które sprawdzają się w innych krajach.

- **Energetyka**

Duńczycy są szczególnie dumni z ograniczenia ekologicznych skutków wzrostu w sektorze energetycznym. Od 1988 r. gospodarka Danii wzrosła o 27 proc., podczas gdy konsumpcja energii wzrosła jedynie o 2 proc. W celu ograniczenia emisji dwutlenku węgla rząd duński opracował program „Energia 21”, który przewidywał obniżenie emisji CO₂ do atmosfery o 20% w latach 1988 – 2005. Rząd zamierza zliberalizować rynek elektryczności i gazu, aby poprawić efektywność produkcji energii, obniżyć jej ceny i zapewnić niższą presję tego sektora na środowisko. Natomiast cel nadrzędny na następne lata to ograniczenie między 2008 r. a 2012 r. o 21 proc. emisję do atmosfery gazów cieplarnianych w pełni wypełniając porozumienia zawarte w Protokole z Kioto. Analizuje się również jakie narzędzia wobec producentów elektryczności okażą się najskuteczniejsze, aby nadal obniżyć emisję dwutlenku węgla. Dania popiera propozycję Komisji Europejskiej, która chce utworzyć europejski system opłat za emisję dwutlenku węgla. Rząd mocno wspiera rozwój energii odnawialnej oraz wyparcie węgla jako surowca do produkcji elektryczności przez gaz naturalny. Energia nuklearna z oczywistych względów nie jest brana pod uwagę jako „sposób na energetykę”. Natomiast na duńskiej wyspie zrealizowano również unikalny w skali światowej projekt całkowicie ekologicznej produkcji energii elektrycznej w oparciu o elektrownie wiatrowe. W coraz szerszym wymiarze wykorzystuje się także technologie bioenergetyczne.

- **Urbanistyka i budownictwo**

Jeszcze w 2002 roku rząd duński zaprezentuje nową politykę rozwoju przestrzennego. Nowe działania obejmą w szczególności tereny i dzielnice o zabudowie substandardowej, urbanistycznie zaniedbane. Polityka urbanistyczna musi być zrównoważona w budowie nowych obiektów i ochronie starszych z uwzględnieniem jakości wykonania, aspektów architektonicznych, zasad urbanistyki ekologicznej oraz funkcji rekreacyjnych przestrzeni miejskich. Zabytkowe budynki i warte zachowania tereny muszą być chronione. Dawne dzielnice przemysłowe i stare nabrzeża portowe będą w większym stopniu wykorzystywane do innych celów. Obiekty pełniące funkcje użyteczności publicznej muszą być skomunikowane w ten sposób, aby dostęp do nich via transport publiczny nie był utrudniony. Ekspansja miasteczek na terenach wiejskich jest możliwa, aczkolwiek przy zachowaniu i wzmocnieniu lokalnych społeczności.

3. MIĘDZYNARODOWY WKŁAD DANII W ROZWÓJ ZRÓWNOWAŻONY

W tym miejscu należy się dokładniej przypatrzeć, jak wygląda współpraca Danii na arenie międzynarodowej, w ramach rozwoju zrównoważonego oraz jakie inicjatywy zostały podjęte. Rząd duński postanowił dążyć do celów wyznaczonych na konferencji w Rio de Janeiro w 1992 roku. Światowa Konferencja ONZ na temat środowiska i rozwoju (UNCED) była niejako kontynuacją Raportu Brundtland. Wyrażono na niej szczególne poparcie dla następujących idei:

- rozwój zrównoważony jest celem nadrzędnym wobec rozwoju społecznego,
- rozwój zrównoważony jest wielowymiarowy – płaszczyzna ekologiczna, ekonomiczna oraz społeczna,
- rozwój zrównoważony wymaga zaangażowania na wszystkich poziomach: lokalnym, krajowym, globalnym, konsumpcyjnym i produkcyjnym,
- rozwój zrównoważony wymaga współpracy międzynarodowej.

W wyniku tejże konferencji powołano Komisję ONZ ds. Rozwoju Zrównoważonego (CSD), której zadaniem miała być koordynacja i nadzór nad implementacją Agendy 21. Plan prac tej komisji na okres 1998 – 2002 przedstawiono w Tabeli 1. Warto również wspomnieć, że organ ten przedłożył między innymi propozycję dotyczącą opracowania konkretnych wskaźników dla rozwoju zrównoważonego.

Tab. 1 Plan Komisji Onz Ds. Rozwoju Zrównoważonego (Csd) na okres 1998 – 2002

PLAN KOMISJI ONZ DS. ROZWOJU ZRÓWNOWAŻONEGO (CSD) NA OKRES 1998 – 2002
1998: woda pitna, technologia, optymalizacja wydajności zasobów, oświata, przemysł
1999: morza i oceany, modele produkcji i konsumpcji, turystyka
2000: zasoby naturalne a zasoby finansowe, handel a środowisko, wzrost gospodarczy, rolnictwo
2001: atmosfera a energia, energia a transport, informacje dla decydentów, współpraca międzynarodowa
2002: Szczegółowa ocena realizacji programu

Pięć lat później ONZ zwołało zgromadzenie generalne (UNGASS), na którym światowe potęgi ustaliły ramy dla dalszego wprowadzania w życie Agendy 21. Na szczycie Rio+5 w 1997 roku przedstawiciele światowych potęg gospodarczych uzgodnili, że niemal wszystkie zagrożenia związane ze środowiskiem naturalnym uległy zwiększeniu od 1992 roku i należy wobec tego dążyć do jak największej integracji celów społecznych, ekonomicznych oraz ekologicznych. Duński wkład w tym zakresie to szereg inicjatyw na poziomie zarówno lokalnym, jak i krajowym. Rząd zobowiązał się między innymi, że będzie wspierał wszelkie wysiłki związane z osiągnięciem celów Agendy 21. Do jego zadań w ramach rozwoju zrównoważonego należą również:

- wspieranie współpracy międzynarodowej i regionalnej,
- wspomaganie działań lokalnej Agendy 21,
- akcje informacyjne, mające na celu zwiększenie świadomości społecznej,
- ciągle ulepszanie narodowej strategii rozwoju zrównoważonego w odniesieniu do współpracy z różnymi organizacjami.

Rada Nordycka z kolei opracowała w 1998 roku deklarację zrównoważonej Północy. Podkreśla się w niej znaczenie: demokracji, otwartości, uczestnictwa, różnorodności gatunkowej, rozsądnego zarządzania zasobami naturalnymi, miejsca ludności rdzennej w rozwoju zrównoważonym, prawa człowieka itd. Rada Regionu Morza Bałtyckiego zainicjowała natomiast program rozwoju zrównoważonego w regionie Morza Bałtyckiego pod nazwą "Bałtycka Agenda 21". Jej celem jest rozpowszechnianie współpracy na poziomie regionalnym w celu polepszenia warunków życia ludności, ochrony środowiska oraz prawidłowego wykorzystywania surowców naturalnych. Działalność tego programu odbywa się w siedmiu sektorach – rybołówstwa, energii, transportu, przemysłu, rolnictwa, leśnictwa oraz turystyki. Dania udziela się najaktywniej w sektorze energetycznym.

4. LOKALNA AGENDA 21

Agenda 21 często podkreśla znaczenie zaangażowania w rozwój zrównoważony na poziomie lokalnym. Lokalne projekty Agendy 21 powstały już w ponad 2000 miast na świecie. W Danii tego rodzaju programy mają na celu przede wszystkim obniżenie poziomu zanieczyszczenia środowiska lokalnego oraz dbanie o wartości natury. Działalność gmin i województw⁹ przejawia się między innymi w:

- angażowaniu różnych grup w odpowiedzialne zadania
- opracowywaniu wskaźników rozwoju zrównoważonego
- propagowaniu świadomości ekologicznej
- zmienianiu obowiązujących modeli konsumpcji.

Badania, które prowadzi się we wszystkich gminach i województwach w Danii od końca 1998 roku wykazują, około 70% tychże bierze aktywny udział w różnych projektach Agendy 21. Od 1999 roku są w Danii organizowane Dni Agendy 21, na których można uzyskać wszelkie niezbędne informacje oraz zapoznać się z aktualnymi poziomami wskaźników.

Wnioski

Nie ulega wątpliwości, że strategia rozwoju zrównoważonego w Danii jest realizowana dość konsekwentnie. Oficjalne komuniakty rządowe są ostrożne, ale w większości pozytywne, jeśli chodzi o osiągnięcia w kraju i jednocześnie zdecydowanie krytyczne wobec intensywności inicjatyw na skalę globalną. Stale powstają nowe projekty, w które angażuje się coraz więcej jednostek oraz instytucji. Powstaje jednak pytanie, na ile ich realizacja odpowiada planom. Nie można mieć żadnych zastrzeżeń do kampanii informacyjnych, gdyż te prowadzone są naprawdę na szeroką skalę. Natomiast w kwestii decentralizacji działań i uruchomienia inicjatyw oddolnych dzieje się w istocie niewiele. Społeczeństwo duńskie nie ma poczucia aktywnego udziału w rozwoju zrównoważonym. Odczuwa głównie finansowe konsekwencje nakładania nowych podatków i wzrostu cen towarów wysokiego ryzyka ekologicznego. Liczba konkretnych programów, które przeprowadza bezpośrednio społeczność lokalna pozostawia wiele do życzenia. Stąd też postulowany na konferencji w Rio de Janeiro w 1992 roku ścisły związek między sferą ekonomiczną, społeczną i ekologiczną powinien być w Danii konsekwentnie kultywowany.

---

⁹ kommuner, amter (przyp.aut.).

Współpraca na arenie międzynarodowej odbywa się przy bardzo aktywnym udziale Danii. Kraj ten szczególnie zasłużył się w kwestii przekazywania środków do krajów najuboższych. Poza tym, że przeznaczona wysoki, ustawowo ustalony procent PNB na te cele, działa również w ramach organizacji typu "Czerwony Krzyż", czy "Amnesty International" działających na rzecz ochrony praw człowieka i poprawy warunków bytowych ludzi ubogich. Pomaga również imigrantom na terenie Danii prowadząc dla nich szkolenia językowe i zawodowe. Oferuje również szereg stypendiów naukowych między innymi w ramach Funduszu Demokratycznego¹⁰.

Dania obrała drogę prowadzącą do rozwoju zrównoważonego i dosyć pewnie nią kroczy. Zdaje sobie jednak sprawę z tego, jak wiele pozostało jeszcze do zrobienia i nie poczyna na laurach, mimo że osiąga w dziedzinie rozwoju zrównoważonego niewątpliwe sukcesy.

---

¹⁰ Demokratifonden (przyp.aut.).

DZIAŁANIA NORWEGII NA RZECZ ROZWOJU ZRÓWNOWAŻONEGO

1. PRIORYTETY RZĄDU

Wytyczne polityki ekologicznej Norwegii są przedstawiane norweskiemu parlamentowi (Storting) co 4 lata. W jednym z takich programów¹¹ *Long-term programme 1974 – 1977*, przedstawiono dokładne kalkulacje emisji głównych podmiotów zanieczyszczających wraz z danymi ekonomicznymi, tak że można było obliczyć wpływ i ich oddziaływanie na środowisko. Od 1999 r. publikowano raporty dotyczące polityki rządu wobec środowiska. Ostatni Raport: „Polityka środowiskowa Rządu oraz stan obecny środowiska naturalnego” No.24 (2000-2001) dotyczy integracji wszystkich sektorów, podkreślając że polityka ekologiczna to polityka wymagająca kooperacji między wszystkimi uczestnikami. Ważne jest również, aby cele polityki ekologicznej były uwzględniane w procesie tworzenia decyzji i długoterminowych planów. Mówi się o wzmocnieniu dialogu pomiędzy sektorem przemysłowym, samorządami i organizacjami pozarządowymi, w celu osiągnięcia najwyższych korzyści podczas wdrażania strategii zrównoważonego rozwoju. Poniższa lista opisuje główne problemy, jakie Rząd uważa za priorytetowe¹²:

- zredukowanie ilości lotnych związków organicznych (VOC) zgodnie z Protokołem Genewskim z roku 1991. Do tej pory zgodnie z Pollution Control Act władze ochrony środowiska nałożyły wymagania na redukcję emisji związków VOC ulatniających się podczas załadunku oraz składowania nieczyszczonej ropy naftowej na płycie kontynentalnej,
- zapewnienie redukcji emisji NOx, tak szybko jak to jest możliwe zgodnie z protokołem w Sofii (1988),
- rozwinięcie monitorowania radioaktywnych zanieczyszczeń w regionie krajowym (wody przybrzeżne i akweny morskie) oraz północnym z rozszerzeniem na okolice zatopionego okrętu podwodnego “Kursk”,
- wzmocnienie ochrony środowiska na szczeblu lokalnym, tak, aby ustanowić odpowiedzialność samorządów za politykę ekologiczną,
- dalszy rozwój polityki zarządzania odpadami,
- zakaz używania kuli ołowianych oraz rozwinięcie zakazu używania niektórych alkilo-fenoli, metali ciężkich pod ciśnieniem w zaimpregnowanych materiałach drewnianych i krótko łańcuchowych parafin chlorowanych,
- wzmocnienie znaczenia morskiej polityki ekologicznej,
- wzmocnienie i koordynacja planowania przestrzennego obszarów miejskich,
- możliwość uczestnictwa przedstawicieli miast i obszarów miejskich w próbnym programach finansowania i organizacji transportu publicznego,
- podporządkowanie się rządowemu raportowi dotyczącemu różnorodności biologicznej (2001),
- przeprowadzenie oceny już istniejących metod ochrony lasów iglastych w roku 2001,
- wprowadzenie administracyjnego obszaru dla stad wilków i zapobieganie ich wyjściu poza te obszary: wprowadzenie nowych środków dotyczących redukcji liczby owiec oraz reniferów domowych zabitych przez rosomaki,
- podniesienie efektywności zarządzania zasobami wodnymi oraz źródłami energii wodnej,
- umożliwienie fizycznego rozwoju młodzieży i dzieci w kontakcie z naturą, poprzez zabezpieczenie pasów zieleni w miastach,
- implementacje środków zapewniających dostęp ludności do linii brzegowej poprzez np. dalsze zakładanie miejsc rekreacyjnych.

Z powyższego wynika, że Norwegia przywiązuje wielką wagę zarówno do naturalnego środowiska, jak i dla szeroko rozumianego pojęcia rozwoju zrównoważonego w każdym sektorze. Warto dodać, iż większość norm obowiązujących w Norwegii jest również obowiązującymi w Unii Europejskiej, której Norwegia nie jest członkiem. Dzięki dialogowi z innymi, Nordyckimi członkami UE, procesy legislacyjne osiągnęły identyczny poziom. Norwegia stara się zapewnić, że prawodawstwo EEA (Europejski Obszar Ekonomiczny) nie uszczupli dotychczasowego prawa ekologicznego Norwegii, ani nie utrudni wprowadzenia własnych ostrych reguł, a nawet, że EEA weźmie je pod uwagę jako konieczne do przyjęcia na całym terenie¹³.

¹¹ Report No. 71 (1972-73).

¹² Strona Ministra Środowiska Norwegii, <http://www.dep.no/md/engelsk/topics/index-b-n-a.html>, 10.06.2002.

¹³ Strona Ministra Środowiska Norwegii, <http://www.dep.no/md/engelsk/topics/index-b-n-a.html>, 10.06.2002.

2. ZARYS WDRAŻANIA

LA21 bazuje na rozdziale 28 Agendy 21 jednym z postanowień, jakie powzięto na Konferencji w Rio de Janeiro w 1992 r. Istotnym fundamentem LA21 w Norwegii była reforma: „Ochrona Środowiska na Szczeblu Lokalnym” (EPLL)¹⁴ przeprowadzona w latach 1988-1991. Podstawą LA21 w Norwegii jest deklaracja IULA (Międzynarodowy Związek Władz Lokalnych), w Oslo z roku 1991, z której pochodzi motto „Myśl Globalnie – działaj lokalnie”. Łącznie z priorytetami z Rio, deklaracja z Oslo sformułowała podstawy do przeobrażenia reformy EPLL w LA21, jako części rozwoju sektora miejskiego w kierunku zrównoważenia. Implementacja LA21 bazuje na szeroko istniejących prawach i programach zrównoważenia, w szczególności na EPLL. LA21 ma jednak szerszy oddźwięk niż EPLL chociaż zadania i wytyczne reformy nadal pokrywają się z fundamentalnymi zasadami agendy i służą jako wytyczne do formułowania działania na rzecz środowiska. W ten sposób proces utworzenia LA21 można uznać w Norwegii za naturalną kontynuację rozwoju przedsięwzięć już wcześniej zainicjowanych przez lokalne władze w kierunku zrównoważenia środowiska. W 1993 r. Norweski Związek Władz Lokalnych i Regionalnych (KS) doradził zarządowi miast aby włączyły swoje plany dotyczące środowiska i zarządzania zasobami w plany działań na XXI wiek. KS zainicjował kilka programów rozwoju bazujących na reformie EPLL, włączając w to programy: „*Dokładna Analiza*” oraz „*Demokracja. Udział i kierowanie*”. Pierwszy z nich, to program do rozwijania narzędzi mierzących oddziaływanie na środowisko. Analiza ta śmiało wychodzi naprzeciw potrzebom przyszłego pokolenia i będzie pomocna dla władz lokalnych w opracowywaniu odpowiednich strategii.

Za główną podstawę prawną uważa się „*Planning and Building Act of 1985*”, warunkujący planowanie i wdrażanie polityki pro-środowiskowej. Znalazło się w nim kilka punktów, które odwołują się do LA21:

- władze planowania na szczeblu lokalnym i regionalnym powinny być aktywne,
- władze wzywają do masowego udziału, który musi być włączony w proces przygotowawczy i poprzedzający LA21,
- władze obligują ekologiczne organy do wyznaczenia odpowiednich wytycznych i myśli przewodnich dla polityki środowiskowej,
- oszacowanie wpływu na środowisko powinno być ważnym i często używanym narzędziem.

Akt ten stanowi, że planowanie powinno mieć głównie miejsce na szczeblu samorządowym. Władze lokalne powinny przygotowywać plany użytkowania ziemi, wyznaczając odpowiednie miejsca i informując o tym mieszkańców. Mieszkańcy zaś, przez wybór odpowiednich organów (ich przedstawiających) mają prawo wypowiedzieć się w tej sprawie. Plany te wymagają również koordynacji na szczeblu międzyregionalnym, jeżeli dotyczą np. użytkowania dużych połaci ziemi, budowy dróg, transportu publicznego. Prowadzi to do najefektywniejszego użytkowania zasobów i wypromowania odpowiedniego rozwoju regionu. *Planning and Building Act* posiada wiele wymogów dotyczących dostępu do procesu planowania i udziału w nim, mobilizuje władze lokalne i okręgowe. Przed zatwierdzeniem decyzji planistycznych i rozwojowych, władze są zobligowane do wysłuchania zdania wszystkich zainteresowanych organizacji oraz ogółu mieszkańców.

W 1997 r. Minister Środowiska podjął decyzję o założeniu Narodowego Sekretariatu ds. Agendy 21. Jego zadaniem było rozwijanie wewnętrznych strategii przygotowawczych pod LA21, które łączyły centralne zarządzanie z wolnością działania różnych organów na szczeblu lokalnym. W 1999 r. Ministerstwo Środowiska zawarło trzyletni kontrakt z Norweskim Związkiem Władz Lokalnych i Regionalnych (KS), przekazując KS całkowitą odpowiedzialność za implementację LA21 i rozwój zrównoważony na szczeblu lokalnym.

3. DZIAŁANIA NA SZCZEBLU LOKALNYM.

Norwegia dosyć późno rozpoczęła wprowadzanie Agendy 21, częściowo, dlatego iż posiadała własne plany zrównoważenia jeszcze przed szczytem w Rio de Janeiro. Spotkanie to nadało nazwę planom, które już wcześniej istniały, a wiele problemów omawianych na szczycie nie dotyczyło bezpośrednio Norwegii np. zanik lasów, niedostatek wody. Prawdziwy proces LA21 rozpoczął się na przełomie lat 1997/98 po reformach i pozwolił zbudować fundament dla powstania prawdziwej siły i wiedzy administracyjnej potrzebnej do postawienia środowiska na najwyższym miejscu.

W drodze reformy w latach 1991-97 umożliwiono zatrudnianie inspektora do spraw środowiska, a już w 1996 aż r. 96% z 435 norweskich zarządów miejskich skorzystało z tej możliwości. W roku 1997 rozpoczął

---

¹⁴ Nazwa ta obejmuje reformę zainicjowaną przez Ministra Środowiska oraz Norweski Związek Władz Lokalnych i Regionalnych, mającą na celu promowanie zasad ochrony środowiska i rozwoju zrównoważonego administracji i planowania miejskiego.

działalność w Ministerstwie Środowiska organ ds. Agendy 21, który koordynował działalność i tworzył strategię dla Ministra. W roku 1997 Agenda 21 została oficjalnie wprowadzona do norweskiej polityki środowiskowej w postaci rządowego dokumentu¹⁵ *An environmental policy for sustainable development*. Prawdziwie przełomowym okazał się luty 1998 r., w którym to została podpisana *Deklaracja Fredrikstad*, uważana za fundament rozwoju LA21. Minister Środowiska oraz Narodowy Zespół Lokalnych i Regionalnych Władz (KS) zorganizował konferencję *National Conference on Community Action for Sustainable Development* w mieście Fredrikstad, którego nazwa stała się tytułem deklaracji. Udział wzięło ponad 700 uczestników, przeważnie z władz lokalnych¹⁶. Deklaracja podzielona jest na 6 działów, które łączą cele, priorytety i zadania. Do głównych z nich należy:

- mobilizowanie ludności i władz do wzięcia udziału w partycypacji w procesie LA21 (organizacje i biznes w procesie LA21),
- zintegrowanie rozwoju zrównoważonego we wszystkich sektorach,
- systematyczna praca nad rozwojem zrównoważonym w ciągu długiego okresu,
- wprowadzenie rozwoju zrównoważonego do planowania miejskiego,
- używanie wskaźników,
- oszczędność energii,
- monitoring,
- podnoszenie ekologicznej świadomości publicznej.

Władze Lokalne podpisując tę delegację zobowiązały się do natychmiastowego wprowadzenia w życie ustaleń, zainteresowanie w miastach LA21 wzrosło, a lokalne media rozprzestrzeniły wiadomości na kraj. Przy pomocy ministerstwa Środowiska, KS oraz władz okręgowych, zainicjowano sieć LA21 na szczeblu okręgowym, który miał wspomagać pracę samorządów nad LA21. Głównym zadaniem było zaopatrzenie miast w odpowiednią wiedzę o LA21, dostęp do informacji oraz wymianę doświadczeń pomiędzy poszczególnymi okręgami miejskimi i odpowiadającymi im regionami. Częściowo zostało to spełnione poprzez założenie narodowej strony internetowej dla LA21, finansowanej przez Ministerstwo Środowiska i być może jest to najpoważniejszym wkładem w proces LA21. Wyróżnia się kilka inicjatyw, jakie wdrożono z ramienia Ministerstwa.

Pierwszą z nich jest tzw. Regional Crossroads, czyli regionalna sieć ds. Agendy 21 w każdym z 19 okręgów kraju oraz dodatkowo jeden dla rodzimych mieszkańców tych ziem. Narodowa Agenda 21 została stworzona w celu rozwinięcia umiejętności i dzielenia się doświadczeniami pomiędzy miastami i okręgami. LA21 jest integrowana zgodnie z administracją i polityką agencji ds. zarządzania środowiskiem na szczeblu narodowym i regionalnym.

Proces zatwierdzania zaleceń i petycji od miast, okręgów i KS poprzez Ministerstwo Środowiska do innych ministerstw został wprowadzony tak, aby zdefiniować ramy dla zrównoważonego rozwoju¹⁷. Z pomocą Regional Crossroads, uczestnicy rządów zaczynają pracować nad tematami związanymi z:

- zdrowiem, środowiskiem i dobrobytem,
- wzorcami konsumpcji, odpadami i recyklingiem,
- wrażliwością ekologiczną,
- bioróżnorodnością,
- zarządzaniem źródłami wody,
- zarządzaniem użytkowaniem ziemi i transportem.

W ankiecie w 2000 roku można się dowiedzieć jak szeroki był zasięg lokalnych inicjatyw. 70 % miast twierdzi, że działa w wytycznych LA21, podczas gdy 60% politycznie zdecydowało się na przyłączenie do procesu poprzez podpisanie deklaracji Fredrikstad. 38% lokalnych władz jest w fazie przygotowawczej wraz z organizacjami miejskimi, 40% zaczęło projekty, zaś 24 % zainicjowało dialog z mieszkańcami o LA21. Około 1/3 władz lokalnych poinformowało swoich mieszkańców poprzez użycie środków masowego przekazu, lub wysyłając materiały informacyjne pocztą¹⁸.

---

¹⁵ Raport nr 58 (1996-97).

¹⁶ Norweska Narodowa strona poświęcona Agendzie 21, <http://www.agenda21.no/>, 01.08.2002.

¹⁷ Strona International Council for Local Environmental Initiatives (ICLEI) <http://www.iclei.org/mia98-99/norwegian.htm>, 01.08.2002.

¹⁸ Norweska Narodowa strona poświęcona Agendzie 21 <http://www.agenda21.no/seksjon.php?selectedItem=4>, 1.08.2002.

Lokalne projekty zainicjowane w Norwegii mają szeroki zasięg począwszy od bardziej zrównoważonych rozwiązań dla gospodarstw domowych, transportu, użytkowania energii, zaangażowania w handlu, oraz zmiany postawy społecznej. Wiele projektów LA21 skupia się na informacji i mobilizacji ogółu mieszkańców, podczas gdy tylko kilka z nich, to bardziej wymagające zadania, dotyczące np. infrastruktury energetycznej czy transportowej. Instytut Badań Zachodniej Norwegii (WNRJ) pracował wspólnie z władzami regionalnymi regionów Akershus oraz regionów Sogn i Fjordane nad implementacją Regionalnej Agendy 21. W regionie Akershus zainicjowano 'master plan' i w konsekwencji omówiono administracyjny i polityczny system w relacji do Agendy 21, dokonano podziału pomiędzy perspektywy ekologiczne, dostępu (bogactwa) i pokoleniowe. W 1999 r. WNRJ został zobligowany do napisania raportu o wynikach tych działań, raport ten był częścią procesu odnawiającego okręgowy 'master plan'. Podobne akcje miały miejsce w Okręgu Sogn i Fjordane. Dominująca różnica między nimi polega na skupieniu się na sprawach lokalnych, które w Akershus dotyka problematyki zanieczyszczenia powietrza w mieście, wysokich wymagań dotyczących działalności gospodarczej oraz potrzeb większej powierzchni użytkowej pod gospodarstwa mieszkalne, podczas gdy Okręg Sogn i Fjordane koncentrował się na innych problemach, dotyczących migracji ludności z tych terenów do większych miast¹⁹.

LA21 jest jednym z niewielu bezpośrednich procesów po szczycie w Rio zainicjowanych w Norwegii z ramienia rozwoju zrównoważonego. Ostatnie 2 lata wskazują na duży spadek zainteresowania procesem LA21, szczególnie z powodu braku wsparcia ze strony władz regionalnych. Natomiast rządowe wsparcie z Ministerstwa Środowiska oraz zarządów regionalnych jest okazjonalne. Proces zaczyna się odwracać w czasie; gdy większość zadań zostaje przekazana szczeblom lokalnym, zmniejsza się wsparcie władz wyższych. Od stycznia 1997 r. 117 z 435 norweskich zarządów pozbyło się stanowiska Inspektora do spraw środowiska, zaś 134 zredukowało lub połączyło tę funkcję z inną funkcją pracy.

4. RZĄDOWE WSPARCIE DZIAŁAŃ NA SZCZELU LOKALNYM.

Rząd Norweski daje szerokie pole do działalności ekologicznej dla wszystkich uczestników szczebla lokalnego, łącznie z wyborem instrumentów, jakie potrzebują do rozwiązywania problemów ekologicznych. Około 100 lokalnych samorządów zgłosiło chęć wzięcia odpowiedzialności za tereny chronione, zgodnie z *Nature Conservation Act*. Rząd również zaaranżował umożliwienie lokalnym samorządom opiekę nad zarządzaniem populacjami dużych mięsożerców.

Proces Lokalnej Agendy 21 zachęca samorzady do zdefiniowania celów i instrumentów, potrzebnych do ekorozwoju na szczeblu lokalnym, łącznie z ludnością, lokalnymi przedstawicielami biznesu, przemysłu i innymi organizacjami.

W 1998 r. założono Norweski Rządowy Fundusz na rzecz Środowiska, który udziela pożyczek na projekty związane ze zredukowaniem emisji gazów cieplarnianych i innych substancji szkodliwych środowisku. W roku 2000 pożyczki miały sięgnąć do 250 milionów NOK²⁰ (około 100 mln Euro).

Aby wspierać rozwój zrównoważony Rząd w 1996 r. w raporcie No.58 przedstawił projekt „Green State”, który następnie w 1998 r. wszedł w życie. „Zielony Program” miał na celu pomoc lokalnym społecznościom, samorządom, przedstawicielom przemysłu i NGO's w rozwijaniu nowych wzorców konsumpcyjnych i produkcyjnych. Schemat ten zaopatruje konsumentów w potrzebny przewodnik, umożliwiając wybór produktów i usług bezpiecznych dla środowiska. Posiada eko-klasyfikacje ponad 40 grup produktów. Do tej pory 17 organizacji pozarządowych zainicjowało sieć zwaną „Environmental Home Guard”, aby uświadomić ludzi i zmotywować do wyboru ekologicznych produktów. Ich celem jest zredukowanie zużycia nieodnawialnych źródeł energii, redukcja produkcji odpadów, zmniejszenie konsumpcji energii oraz eliminacja używania substancji szkodliwych dla środowiska. Strategia polega na tym, aby zachęcić grupy i indywidualne jednostki gospodarcze do uczestnictwa, zaopatrzyć je w informacje, narzędzia i udzielić pomocy. Do tej pory utworzono 8 regionalnych biur, wspieranych przez centralny sekretariat. Około 70 000 jednostek zapisało się do EHG, oraz duża liczba szkół, prywatnych i państwowych instytucji, firm i samorządów. Na jesieni 1996 r. wylansowano nowy projekt „Zielone Rodziny”, który uzyskał dużą rzeszę uczestników i promował zmianę stylu życia.

Warto wspomnieć, że od dawna w Norwegii funkcjonują eko-podatki, które umożliwiają konsumentom wzięcie odpowiedzialności za używanie dóbr rzadkich i pokrycie kosztów konsumpcji energii, materiałów i innych źródeł. Norwegia wprowadziła kilka takich podatków np. na emisję CO_x, siarkę oraz na opakowania i wraki samochodów. Podatek na CO_x został wprowadzony w 1991 r. i obecnie pokrywa około 60% źródeł emisji

¹⁹ Strona Akademii w Finlandii http://www.aka.fi/index.cfm?main_frame=http://www.aka.fi/users/52/1226.cfm, 1.08.2002.

²⁰ Summary in English: Report No.24 to the Storting (200-2001), The Government's Environmental Policy and the State of the Environment, Royal Ministry of the Environment, s.8.

obejmując wszystkie emisje wytwarzane przez energetykę²¹. Dane dotyczące emisji gazów cieplarnianych w Norwegii są sprzeczne – Norwegia zgodnie z raportem dla szczytu w *Johannesburgu +10*, nie jest emitentem gazów cieplarnianych, natomiast w rządowych opracowaniach jest mowa o emisji gazów cieplarnianych jako jednym z problemów Norwegii. W maju 2002 r. jako jedna z pierwszych ratyfikowała Protokół z Kioto (o redukcji gazów cieplarnianych), więc przypuszczalnie niedługo nastąpi częściowa redukcja tych zanieczyszczeń.

Ruch samochodowy nadal jest poważnym problemem w Norwegii, paliwa i podatki na samochody zwiększają przychody rządu i ograniczają użytkowników samochodów, roczny podatek drogowy wynosi 250 US\$ a podatek samochodowy stanowi aż 100% wartości nowego samochodu. W miastach Oslo, Trondheim i Bergen aby ograniczyć ruch samochodowy – a co za tym idzie emisje COx, wprowadzono opłaty za wjazd np. w wys. 1,5 US\$ (Oslo)²².

W 1995 r. powołano również specjalną jednostkę GRIP - Norweskie Centrum Zrównoważonej Produkcji i Konsumpcji aby wspierać sektor prywatny i publiczny w podejmowaniu ekologicznych wyborów. GRIP współpracuje z wieloma organizacjami w specyficznych polach rozwoju, testowania i promowania metod, które zwiększają eko-efektywność.

5. ZARYS NARODOWYCH STRATEGII WSPARCIA DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Norwegia wspiera ekorozwój w każdym sektorze gospodarczym. Norweski Związek Władz Lokalnych i Regionalnych (KS) wspierał powstanie Międzynarodowego Biura Lokalnych Inicjatyw Ekologicznych (ICLEI) w 1990; przygotował 30-ty Światowy Kongres Międzynarodowego Związku Władz Lokalnych (IULA) w Oslo w 1991 r., którego wynikiem było przyjęcie Deklaracji z Oslo „O Środowisku, Zdrowiu i Stylu Życia”. Deklaracja ta była fundamentalna dla włączenia samorządów w proces Agendy 21, zwracając się do rozdziału 28 o wsparciu dla Agendy 21 przez lokalne inicjatywy samorządów. Warto dodać, że Norwegia bardzo intensywnie wspiera ugrupowania NGO's, które stanowią poważny element struktury ekologicznej kraju.

---

²¹ Aż 99% energii w Norwegii pochodzi z elektrowni wodnych.

²² Strona Narodów Zjednoczonych, www.un.org/esa/agenda21/natlinfo/wssd/norway.pdf, profil Norwegii przygotowany dla UN na szczyt w Johannesburgu, 01.08.2002.

SZWECJA NA DRODZE KU ROZWOJOWI ZRÓWNOWAŻONEMU

1. POJĘCIE ROZWOJU ZRÓWNOWAŻONEGO I JEGO ROZUMIENIE W SZWECJI

„Rozwój zrównoważony to taki rozwój, który zaspokaja potrzeby współczesności, nie odbierając przyszłym pokoleniom zdolności do zaspokajania ich własnych potrzeb.” Definicja ta, sformułowana przez Komisję Brundtland w raporcie pt. „O Naszą Wspólną Przyszłość” jakkolwiek ramowa, została przyjęta przez Rząd Szwecji, jako podstawa do stworzenia wskaźników oraz narodowej strategii rozwoju zrównoważonego. Zgodnie z tą definicją rozwój zrównoważony obejmuje trzy wzajemnie uwarunkowane wymiary: ekologiczny, związany ze środowiskiem naturalnym, ekonomiczny oraz społeczny.

Rozwój zrównoważony rozumiany jako długofalowy wzrost zaspokajający w równej mierze potrzeby obecnego jak i przyszłych pokoleń stawia wyzwania, które autorzy publikacji „Rozwój Zrównoważony – wskaźniki dla Szwecji”²³ formułują w postaci kilku zaleceń:

- ochrona ekosystemów przed niebezpieczną emisją substancji trujących,
- uprawa ziemi, która nie przyczyni się do jej degradacji,
- większa efektywność w wykorzystaniu zasobów, szczególnie nieodnawialnych,
- wzrost produkcji dla zaspokojenia potrzeb zwiększającej się populacji na świecie, głównie za sprawą osiągnięć technologicznych, ustawodawstwa, podatków jak i systemów subsydiów,
- uznanie edukacji, warunków rynku pracy i opieki zdrowotnej jako elementów równie istotnych dla rozwoju zrównoważonego jak i zaspokojenia podstawowych potrzeb.

Zalecenia te są wyrazem ustanowienia priorytetów w stopniowaniu istotności działań, które powinien uwzględnić rząd przy formułowaniu narodowej strategii zrównoważonego rozwoju.

2. NARODOWA STRATEGIA ROZWOJU ZRÓWNOWAŻONEGO

Prace Szwecji nad przygotowaniem Narodowej Strategii Rozwoju Zrównoważonego opierają się w głównej mierze na programie działań Ekologicznego Zrównoważenia z 1997 roku²⁴. W raporcie Ministerstwa Środowiska i Narodowego Komitetu ds. Agendy 21 pt. „Kluczowe zagadnienia we wdrażaniu Agendy 21 na szczeblu centralnym i lokalnym w Szwecji” nakreślono główne priorytety rządu, do których zaliczono: zagadnienia klimatyczne, politykę w sprawach chemikaliów, strategię zrównoważonego rozwoju, program działań na rzecz środowiska oraz zintegrowaną politykę produktu. Za główne kierunki działań przyjęto te, które mają doprowadzić do zmian w:

- ustawodawstwie, instytucjach i polityce,
- sposobie, w jakim są podejmowane i wdrażane decyzje,
- sposobie zarządzania zasobami,
- projektowaniu i finansowaniu projektów na rzecz rozwoju zrównoważonego,
- organizowaniu i finansowaniu badań na rzecz rozwoju zrównoważonego,
- komunikacji, dialogu, decentralizacji i współdecydowaniu.

Próba połączenia wszystkich trzech wymiarów rozwoju zrównoważonego przejawia się w proponowanych działaniach w wielu płaszczyznach. Dotyczą one strategii w zakresie:

- 1) zmian ustawodawstwa, w tym działań mających na celu respektowanie Kodeksu Środowiska Naturalnego²⁵ zawierającego ogólne cele, obowiązki oraz standardy jakościowe,

²³ Sustainable Development , Indicators for Sweden – a first set 2001.

²⁴ The Ecological Sustainability Action Programme.

²⁵ the Environmental Code.

- 2) realizacji 15 jakościowych celów dotyczących środowiska naturalnego; dających obraz jego stanu,
- 3) integracji sektorowej; działalność państwa jak i prywatna musi uwzględniać aspekty ekologiczne i integrować działania na ich rzecz,
- 4) systemów zarządzania środowiskiem; dają one zintegrowane podejście do środowiska naturalnego bez względu na sektory,
- 5) kluczowych działań w dziedzinach:
  - energetyki – zapewnienie ciągłości dostaw elektryczności, efektywne wykorzystanie energii, rozwój technologii umożliwiających wykorzystanie energii ze źródeł odnawialnych,
  - transportu – stworzenie ekologicznego transportu, zmniejszenie emisji szkodliwych gazów oraz hałasu,
  - zmian klimatycznych – zmniejszenie emisji gazów powodujących efekt cieplarniany o 2 procenty w latach 2008-2012 w stosunku do poziomu z roku 1990 oraz zmniejszenie emisji dwutlenku węgla i pochodnych do 4-4,5 tony na osobę rocznie w 2050 r.,
  - środowiska naturalnego i zdrowia – realizacja celów środowiskowych tj. "czyste powietrze", „środowisko bez trucizn", „bezpieczne promieniowanie" etc.,
  - chemikaliów – lepsza informacja o zagrożeniach związanych z produktami.
- 6) działań o charakterze ekonomicznym i finansowym; dotyczy to zachęt fiskalnych, podatków ekologicznych i innych oraz powiązania pomiędzy stanem środowiska a wzrostem gospodarczym co wymaga racjonalnego posługiwania się zasobami,
- 7) technologii i produktów; produkty nie powinny mieć negatywnego wpływu na zdrowie człowieka oraz stan środowiska naturalnego,
- 8) międzynarodowego handlu i ekologicznego eksportu; powiązanie liberalizacji w światowym handlu z aspektami ochrony środowiska,
- 9) innych narzędzi w poszukiwaniu zrównoważonego rozwoju; dotyczy to działań w zakresie planowania przestrzennego, planowania regionalnego, wykorzystania ziemi, równości regionalnej i rozwoju - przykładem mogą być działania na rzecz rozwoju sektora turystyki, rolnictwa czy leśnictwa,
- 10) sił zbrojnych; minimalizowanie negatywnego wpływu na środowisko w okresie pokoju,
- 11) planowania i budowy infrastruktury; realizacja celu „dobrze zaplanowanych terenów miejskich"- budowa miast i infrastruktury zapewniającej zdrowy tryb życia,
- 12) międzynarodowej współpracy; wdrażanie programów zrównoważonego rozwoju nie tylko na szczeblu centralnym, lokalnym bądź regionalnym ale i międzynarodowym; dotyczy to m.in. Arktyki, Europy Środkowo-Wschodniej, Regionu Morza Bałtyckiego czy Azji,
- 13) monitoringu; tworzenie i rozwijanie wskaźników służących do pomiaru stanu środowiska i reagowania w sytuacjach kryzysowych,
- 14) badań; tworzenie i finansowanie projektów wspierających rozwój zrównoważony.

Prace nad sformułowaniem narodowej długoterminowej strategii trwałego i zrównoważonego rozwoju bazują na działaniach rządu respektującego ekologicznie zrównoważony rozwój, doświadczeniach z podejmowanych wysiłków na rzecz tego rozwoju na szczeblu krajowym i międzynarodowym oraz międzynarodowej współpracy z Organizacją Narodów Zjednoczonych, Unią Europejską oraz Nordycką Radą Ministrów. Zaprezentowana przez rząd Szwecji w 2002 roku strategia bazuje na szerokim podejściu, skupiając priorytety społeczno – ekonomiczno – ekologiczne. Działania zaprezentowane w strategii odnoszą się do dwóch fundamentalnych zasobów, a mianowicie: człowieka oraz środowiska naturalnego. Za podstawę strategii posłużyła definicja rozwoju zrównoważonego zaprezentowana przez Komisję Brundtland, na której podstawie stworzono długoterminową wizję społeczeństwa, w którym przyszłe pokolenia nie przekroczą tego, co naturalne środowisko, dziedzictwo kulturowe oraz ludzkie zdrowie mogą tolerować. Strategia definiuje długoterminową wizję oraz wartości, precyzuje instrumenty polityk, narzędzia i procesy niezbędne do przeprowadzenia zmian. Zgodnie z wytycznymi do strategii powinna ona²⁶:

- zawierać trzy wymiary rozwoju zrównoważonego,
- obejmować istotne obszary polityki rządu oraz bazować na jego obecnej polityce,
- współgrać i współpracować z odpowiednimi strategiami międzynarodowymi,
- zwracać uwagę na powiązania pomiędzy różnymi obszarami działania identyfikując elementy synergiczne,
- podnosić świadomość społeczną,
- inicjować szeroką debatę na temat zrównoważonego rozwoju,
- stanowić proces regularnie ewaluowany i uaktualniany.

²⁶ Sweden's National Strategy for Sustainable Development 2002 – A summary of Government Communication 2001/02:172, Ministry of the Environment, Stockholm, Sweden, June 2002., str. 7.

Dotychczasowe, ekologiczne podejście Szwecji do rozwoju zrównoważonego zostało nakierowane na wymiar społeczno – ekonomiczny. Wyraża się to w tym, iż strategia zwraca uwagę na trzy zasadnicze kwestie dotychczas rozpatrywane z punktu widzenia ochrony środowiska naturalnego, a obecnie, w szerszym trójwymiarowym kontekście; są to: ochrona zasobów naturalnych (w tym dziedzictwa kulturowego oraz ludzkiego zdrowia), zrównoważone zarządzanie tymi zasobami oraz efektywne wykorzystanie tychże zasobów. Połączenie trzech wymiarów rozwoju zrównoważonego powinno się przejawiać w tym, że wzrost gospodarczy, spójność społeczna oraz ochrona środowiska naturalnego będą współgrać ze sobą i się wzajemnie wzmacniać. Celem polityki rządu oraz strategii jest stworzenie ram współpracy na rzecz rozwoju zrównoważonego oraz wypracowanie zachęt i narzędzi mających na celu poszerzenie kręgu osób, organizacji i przedsiębiorstw promujących tenże rozwój. Do narzędzi tych należą m.in. prawodawstwo, planowanie przestrzenne wraz z holistycznym podejściem do zagadnień rozwoju. Strategia podaje również szereg instrumentów o charakterze ekonomicznym, które powinny zostać odpowiednio nakierunkowane na wspieranie ekologicznie zrównoważonego rozwoju. Wśród całego instrumentarium znalazły się podatki, opłaty, dopłaty, subsydia, zielone certyfikaty czy handel emisjami substancji szkodliwych.

Strategia ma za zadanie wspomagać również międzynarodowe działania na rzecz zwalczania ubóstwa (w tym chorób), szerzenia oświaty i edukacji (w tym promocji równych szans kobiet i mężczyzn, redukcji śmiertelności noworodków, zapewnienia zrównoważonego środowiska naturalnego), zrównoważonej konsumpcji i produkcji, ochrony zasobów wody słodkiej, ograniczenia zmian klimatu oraz zapewnienia pokoju i bezpieczeństwa.

Strategia prezentuje cele oraz działania dla kluczowych obszarów, które stanowią początek procesu wchodzenia Szwecji na ścieżkę zrównoważonego rozwoju. Proces ten będzie podlegał monitorowaniu oraz periodycznym szacunkom jak i usprawnieniom. Sama strategia powinna być natomiast traktowana jako punkt wyjścia i podstawa do dyskusji na temat koniecznych do przeprowadzenia prac przed pierwszą oceną pod koniec 2003 roku. Strategia uwzględnia problemy jak i wyzwania stojące przed Szwecją jak również przed całą Europą. Na szczególną uwagę zasługują takie zagadnienia jak demograficzny problem starzenia się społeczeństwa oraz związana z tym redystrybucja dochodów pomiędzy grupami wiekowymi.

3. AGENDA 21 I JEJ PROCES WDRAŻANIA W SZWECJI

Zarys wdrażania Agendy 21

Krótko po Światowym Szczycie Ziemi w Rio de Janeiro w 1992 r. rząd Szwecji podkreślił znaczenie wdrożenia Agendy 21 na lokalnym szczeblu. Większość władz lokalnych podjęła wysiłki na rzecz realizacji tego zadania. I choć zakres zagadnień ulegał na przestrzeni lat rozszerzeniu, to jednak główną rolę odgrywa nadal aspekt ekologiczny a nie społeczny czy ekonomiczny. Dopiero później obszar zainteresowań Agendy został poszerzony o pokrycie publicznych wydatków na ochronę zdrowia, międzynarodową współpracę, kooperację ze środowiskiem biznesowym i problem demokracji.

Rząd wspomagał prace Lokalnej Agendy 21 choćby poprzez finansowanie lokalnych projektów czy innych działań mających zwiększyć świadomość społeczną jak np. seminaria. W 1995 r. został powołany do życia Narodowy Komitet ds. Agendy 21²⁷, natomiast w czerwcu 2000 r. rozpoczął działalność Narodowy Komitet ds. Agendy 21 i Środowiska²⁸. Równoległe ukazało się wiele publikacji, jak choćby przegląd współpracy rozwoju z odniesieniem do porozumień z Rio de Janeiro, czy publikacje skupiające się na działaniach w ramach Lokalnej Agendy 21 w dziesięciu szwedzkich okręgach miejskich. Ponadto rząd Szwecji zlecił Agencji Ochrony Środowiska²⁹ przygotowanie narodowej strategii dla Agendy 21. Dokument ten³⁰ został opublikowany w 2000 r. W tym samym roku Ministerstwo Środowiska zleciło Agencji Ochrony Środowiska zbadanie przebiegu wdrażania Agendy 21 w rządowych agencjach jak i zaproponowanie dalszych działań. Efektem tego były dwa raporty Agencji Ochrony Środowiska wydane jesienią 2000 r.

Szwecja podczas swego przewodnictwa w Radzie Europy w 2001 r. brała aktywny udział w tworzeniu unijnej Strategii Rozwoju Zrównoważonego, która stanowiła wkład Unii Europejskiej do Światowego Szczytu w Johannesburgu w 2002 r. Kraj ten aktywnie wspierał także prace na rzecz stworzenia Agendy 21 dla Regionu Morza Bałtyckiego – „Bałtyk 21”, która została przyjęta w 1998 r., jak również będzie wdrażać działania nakreślone przez Radę Nordycką w jej strategii rozwoju zrównoważonego ze stycznia 2001 r.

²⁷ Swedish National Committee on Agenda 21.

²⁸ Swedish National Committee on Agenda 21 and Habitat.

²⁹ Environment Protection Agency.

³⁰ „From word to action. National Communication Strategy for Agenda 21”.

Działania na szczeblu lokalnym

Istotę działań na szczeblu lokalnym podkreślił rząd Szwecji krótko po Światowym Szczycie Ziemi w Rio de Janeiro w 1992 r. Znaczącą rolę w inicjacji lokalnych działań odegrał ruch młodzieżowy, który był adwokatem lokalnej Agendy wśród mieszkańców poszczególnych społeczności. W wielu miastach rozpoczął wysiłki na rzecz lokalnej Agendy 21, promując wizję programu działań przygotowanego wspólnie z udziałem przedstawicieli społeczności na najwyższym szczeblu.

W przeprowadzonej w latach 1998-1999 ankiecie na zlecenie Ministerstwa Środowiska i Związku Władz Lokalnych³¹, większość z 289 szwedzkich gmin czyniła wysiłki na rzecz Lokalnej Agendy 21, choć prace w niektórych gminach wykazywały tendencję malejącą. Pod koniec 1998 r. 56 procent gmin formalnie przyjęło plany Lokalnej Agendy 21, które weszły w fazę wdrażania. Jednakże powstała rosnąca luka pomiędzy gminami przodującymi w realizacji planów a tymi, które zmniejszają środki na Lokalną Agendę 21. Tylko około 25 procent gmin zwiększyło swoje fundusze oraz liczbę etatów na rzecz Lokalnej Agendy 21, podczas gdy prawie 30 procent gmin zredukowało finansowanie programu począwszy od 1996r. Nie zostało jednak zdefiniowane, co jest wyznacznikiem tego, iż niektóre gminy są uznawane za „pionierów”. Nie ma jasnych wyznaczników, takich jak wielkość, położenie czy profil społeczno-ekonomiczny gminy, jednakże dosyć istotne jest wsparcie polityczne jak i warunki lokalne (lokalni adwokaci programów działań).

Działania Lokalnej Agendy 21 zostały poszerzone na przestrzeni ostatnich lat od działań skupionych na składowaniu odpadów, zarządzaniu odpadami i zasobami wodnymi czy zakupach przyjaznych środowisku do takich aspektów jak: systemy audytu, wskaźniki zrównoważenia, energia odnawialna, zrównoważenie biologiczne czy zarządzanie środowiskiem naturalnym. Zatem nadal dominującym aspektem działań ku rozwojowi zrównoważonemu są działania na rzecz środowiska naturalnego. Zaznaczają się znacznie silniej niż społeczne i ekonomiczne aspekty Agendy 21. Wiele działań zostało zainicjowanych przez tzw. gminy przodujące. W działaniach tych istotną rolę odgrywa zagadnienie energii odnawialnej.

Istotny wkład do działań na poziomie lokalnym wnosi Szwedzkie Towarzystwo Ochrony Przyrody (SSNC)³², które od 1998 r. realizuje projekt „Konkurujące Społeczności”³³, w którym pięć gmin zmagają się z problemem zmian klimatu. Celem projektu jest zachęcenie lokalnych społeczności do mniejszego uzależnienia od paliw stałych. Według badań przeprowadzonych w 2000 r. blisko 30 procent szwedzkich gmin przyjęło za cel redukcję emisji dwutlenku węgla do atmosfery. Kolejnym działaniem tej pozarządowej organizacji jest „Projekt Ekologicznego Konsumenta”³⁴. Od 1998 r. szeroko promowany jest również system ekologicznych opakowań³⁵, który obecnie obejmuje szeroką gamę produktów³⁶. Pomaga to konsumentom w aktywnym dokonywaniu przyjaznych środowisku zakupów, które stanowią element działań Lokalnej Agendy 21.

Dla działań w ramach Lokalnej Agendy 21 niezbędna jest współpraca zarówno sektora publicznego jak i całego społeczeństwa. Dialog pomiędzy różnymi partnerami - władzami lokalnymi, organizacjami pozarządowymi, przedsiębiorstwami oraz mieszkańcami jest istotny dla prawidłowej realizacji Agendy 21. Podkreśla się również bardzo ważną rolę, jaką we wszystkich nakierowanych na rozwój działaniach odgrywają „inicjatywy oddolne”. Dzięki nim wzmacniana jest lokalna demokracja oraz udział mieszkańców w rozwoju lokalnej społeczności.

Rządowe wsparcie działań na szczeblu lokalnym

Działania Lokalnej Agendy 21 otrzymują od szczebla centralnego wielorakie wsparcie. Przy współudziale gmin organizowane są konferencje na szczeblu centralnym jak i lokalnym, których zadaniem jest szeroki dialog na temat rozwoju zrównoważonego, wymiana doświadczeń oraz próba przezwyciężenia przeszkód na drodze do rozwoju. W 1995 r. został założony Narodowy Komitet ds. Agendy 21. Natomiast w czerwcu 2000 r. powołano obecny Narodowy Komitet ds. Agendy 21 i Środowiska. Współpracuje on na szczeblu lokalnym i centralnym zarówno z władzami, organizacjami pozarządowymi, jak również z przedstawicielami świata biznesu.

Istotną funkcję informacyjną pełni założona przez Stowarzyszenie na Rzecz Agendy 21 i Rozwoju Zrównoważonego strona internetowa: www.agenda21forum.org, która zawiera „dobre praktyki” rozwoju zrównoważonego, jak również stanowi punkt kontaktowy. Za jego pośrednictwem są organizowane fora

³¹ the Swedish Association of Local Authorities.

³² the Swedish Society for Conservation of Nature.

³³ „Challenging Communities”.

³⁴ „Green Consumer Project”.

³⁵ „Good Environmental Choice”.

³⁶ nie jest to jedyny projekt ekologicznych opakowań; podobne zostały stworzone przez Radę Nordycką-„the Swan”, czy szwedzki związek zawodowy TCO-„TCO-labels”.

z udziałem władz różnych szczebli oraz przedstawicieli przemysłu, biznesu oraz organizacji pozarządowych w celu wymiany doświadczeń dotyczących Agendy 21.

Na lata 1998-2003 rząd Szwecji przeznaczył blisko 800 mln euro na lokalne programy inwestycji (LIP)³⁷, mające na celu doskonalenie zrównoważenia na szczeblu lokalnym. Celem lokalnych programów inwestycji jest przyspieszenie przemian w kraju ku rozwojowi zrównoważonemu poprzez redukcję negatywnego wpływu na środowisko, efektywne i bardziej racjonalne zużycie energii oraz wykorzystanie innych zasobów. Rządowa pomoc jest przyznawana tym gminom, które przedstawią swoje programy działań nakierowane na promowanie ekologicznie zrównoważonego rozwoju. Do tej pory Rząd przyznał 125 gminom kwotę 590 mln euro. Szacunkowe dane gmin potwierdzają, że lokalne programy inwestycji stworzyły ponad 15 tysięcy nowych miejsc pracy.

W 1999 r. Ministerstwo Środowiska utworzyło Szwedzki Instytut Ekologicznego Rozwoju³⁸. Misją instytutu jest zwiększenie społecznej świadomości i zrozumienia dla problemów ekologicznego rozwoju. Podstawowym zadaniem jest stworzenie pomostu pomiędzy osobami zajmującymi się badaniami a podmiotami wdrażającymi te teorie - przemysłem, władzami lokalnymi oraz organizacjami pozarządowymi.

Podsumowanie

Niezaspokojone potrzeby człowieka, rozwój cywilizacji doprowadziły do ekstensywnego wykorzystania zasobów środowiska naturalnego i jego degradacji. Troska o byt przyszłych pokoleń przyczyniła się do stworzenia koncepcji rozwoju zrównoważonego, który ma zapewnić przyszłym generacjom możliwość zaspokajania swoich potrzeb.

Troska o rozwój zrównoważony jest powiązana ze stopniem rozwoju i dobrobytu państwa. W przypadku Szwecji sprowadza się to do aktywnego promowania założeń Agendy 21 na szczeblu lokalnym (programy na rzecz rozwoju gmin) czy regionalnym (udział w programach „VASAB 2010”, „Bałtyk 21”, współpraca z krajami Europy Środkowo-Wschodniej, Azji etc.). Wyraża się również w stworzeniu i realizowaniu narodowej strategii rozwoju zrównoważonego, stanowiącej podstawowy dokument do tworzenia polityk oraz przekładania ich na konkretne działania.

Wysoki rozwój przyczynia się za pomocą edukacji do wyższej świadomości społecznej – to z kolei angażuje lokalne społeczności do współpracy na rzecz rozwoju zrównoważonego. Ważna jest zatem rola „inicjatyw oddolnych”, które ze względu na większe zaangażowanie społeczności lokalnych mają większe szanse powodzenia. Troska o środowisko naturalne ze strony lokalnych społeczności powinna być wspierana przez państwo w postaci ustawodawstwa uwzględniającego system podatkowy jak i inne zachęty finansowe na rzecz respektowania zasad rozwoju zrównoważonego.

Literatura:

1. „Międzynarodowa współpraca regionów – raport uzupełniający”, Zespół Zadaniowy ds. Polityki Strukturalnej w Polsce, Warszawa, czerwiec 1997 r.,
2. „VASAB 2010 plus. Region Bałtycki. Programowanie rozwoju przestrzennego”, RCSS, Gdańsk 2001r.,
3. „Rozwój Regionu Bałtyckiego”, red. Witold Toczyski, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2001r.,
4. „Sweden's National Strategy for Sustainable Development 2002 – A summary of Government Communication 2001/02:172”, Ministry of the Environment, Stockholm, Sweden, June 2002,
5. „Sustainable Development. Indicators for Sweden – a first set 2001”, Statistics Sweden, Swedish Environmental Protection Agency, 2001 r.
6. „Key Issues in the Implementation of Agenda 21 at National and Regional Levels in Sweden – Report to DESA, UN”, Swedish Ministry of the Environment, Swedish National Committee on Agenda 21, 2001 r.,
7. www.agenda21forum.org
8. www.scb.se
9. www.environ.se

---

³⁷ Local investment programmes.

³⁸ The Swedish Institute of Ecological Sustainability.

SPOŁECZNO – EKONOMICZNE UWARUNKOWANIA ROZWOJU ZRÓWNOWAŻONEGO W FINLANDII

Wstęp

Rozwój zrównoważony to trzy zazębiające się wymiary: ekologiczny, ekonomiczny i społeczny, co przedstawia znany w świecie rysunek trzech zachodzących na siebie okręgów z rosnącym obszarem rozwoju zrównoważonego rozwoju pośrodku. W naszym opracowaniu przedstawiamy sytuację gospodarczą i społeczną Finlandii, mniej zajmując się analizą środowiska naturalnego³⁹.

Przez pojęcie rozwoju zrównoważonego w aspekcie ekonomicznym można rozumieć długoterminowy stabilny wzrost gospodarczy niepozbawiający perspektywy przyszłych pokoleń. Za miarę zrównoważenia przyjęto w Finlandii kombinację następujących wskaźników: poziomu inflacji, długu publicznego, deficytu budżetowego oraz produktu krajowego brutto.⁴⁰

Trzy obszary rozwoju zrównoważonego

SPOŁECZNY	EKONOMICZNY	ŚRODOWISKOWY
<ul style="list-style-type: none"> ▪ demografia ▪ zatrudnienie ▪ styl życia/zdrowie ▪ edukacja ▪ dostęp do informacji ▪ dziedzictwo kulturowe ▪ mniejszości narodowe	<ul style="list-style-type: none"> ▪ rozwój gospodarczy ▪ produkcja i konsumpcja ▪ zasoby naturalne ▪ komunikacja i transport ▪ „eko – podatki”	<ul style="list-style-type: none"> ▪ zmiany klimatu ▪ warstwa ozonowa ▪ eutrofizacja ▪ bio - różnorodność ▪ zanieczyszczenie substancjami toksycznymi

1. NARODOWA KOMISJA DO SPRAW ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU (FNCDS)

W roku 1993 ustanowiono Fińską Narodową Komisję do spraw Rozwoju Zrównoważonego (FNCDS⁴¹). Celem działalności była promocja oraz wdrażanie koncepcji rozwoju zrównoważonego na każdym szczeblu działalności państwa. W praktyce sprowadzało się to do zarówno przewodnictwa oraz politycznego nacisku oraz propozycji bezpośrednich działań. Ich skuteczność jest zapewniona m.in. dzięki silnemu zamocowaniu politycznemu, które osiągnięto poprzez zaliczenie w poczet komisji pięciu członków rządu (premiera i czterech ministrów).

Struktura organizacyjna komisji przewiduje funkcjonowanie czterech komitetów. Działalność każdego z nich skupia się na jednym z czterech zagadnień. Są to: produkcja i konsumpcja, lokalne aspekty rozwoju zrównoważonego, rozwój społeczny oraz programy zrównoważonego rozwoju. W skład poszczególnych komitetów wchodzi przedstawiciele wielu grup interesu (parlamentarzyści, biznesmeni i przedstawiciele przemysłu, administracja lokalna, przedstawiciele związków zawodowych).

2. RZĄDOWY PROGRAM ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

W roku 1995 pod nadzorem Ministerstwa Środowiska opracowano i rozpoczęto wdrażanie Rządowego Programu Zrównoważonego Rozwoju. Sformułowano w nim dla poszczególnych sektorów gospodarki krótko i długoterminowe cele wraz z działaniami wykonawczymi niezbędnymi do ich osiągnięcia. Monitorowaniem oraz doradztwem przy wdrażaniu programu zajęła się FNCDS. Poniżej przedstawione zostały elementy rozwoju zrównoważonego ujęte w politykach sektorowych.

³⁹ Opracowanie powstało na podstawie raportu „Finland. National report for Rio+10” oraz źródeł dostępnych na stronie internetowej <http://www.vyh.fi/eng/environ/sustdev/english.htm>, zwłaszcza <http://www.vyh.fi/eng/environ/sustdev/indicat/inds2000.htm>.

⁴⁰ O wskaźnikach w dalszej części opracowania.

⁴¹ Finnish National Commission on Sustainable Development.

ASPEKT EKONOMICZNY

POLITYKA TRANSPORTOWA

Emisja gazów cieplarnianych

W roku 2000 Ministerstwo Transportu i Komunikacji zainicjowało powstanie programu mającego na celu zredukowanie ilości gazów cieplarnianych emitowanych w procesie transportu. Powyższa strategia zostanie włączona w narodowy program zmiany klimatycznej. Szacuje się, że w latach 1990-1999 ilość gazów cieplarnianych emitowanych przez środki transportu wzrosła o 2,6%.

Urbanizacja

Finlandia charakteryzuje się wysokim stopniem ludności zamieszkującej w miastach. Obecnie udział mieszkańców miast w ogóle populacji wynosi 90%, podczas gdy w roku 1960 było to tylko 55%. Tendencja ta ulega nasileniu. Źródłem imigrantów przybywających do czterech głównych miast (Oulu, Turku, Tampere, Helsinki) są słabo zaludnione regiony głównie północnej Finlandii.

Czystość powietrza

Postęp technologiczny, jaki można zanotować w przemyśle samochodowym determinuje poprawę jakości powietrza miejskiego. Jest ona przedmiotem ciągłych badań w czterdziestu miastach, podczas których określa się zawartość CO, NO₂, SO₂, PM₁₀, TSP, O₃. Generalnie pomimo zintensyfikowania transportu miejskiego poza lokalnymi wyjątkami tendencje określa się jako pomyślną.

Hałas

Według badań przeprowadzonych w 1998 roku, 19,4% populacji Finlandii jest narażone na przebywanie w hałasie (norma 55dBA). Dlatego Ministerstwo Transportu i Komunikacji rozpoczęło opracowywanie bazy danych dotyczącej hałasu powodowanego przez środki transportu. Ma ona zapewnić łatwo dostępną informację na temat problemu hałasu oraz metod jego wyciszania. Przygotowywany jest również projekt, dzięki któremu możliwe będzie wliczanie kosztów hałasu emitowanego przez środki transportu w ceny przewozów.

Ruch uliczny

W roku 2000 zanotowano najmniejszą ilość ofiar wypadków samochodowych od roku 1952. Ministerstwo Transportu i Komunikacji opublikowało *Narodowy Program Bezpieczeństwa Ulicznego*, którego celem jest zredukowanie ilości poszkodowanych w skutek ruchu ulicznego w latach 2001 – 2005.

W 1999 roku przyjęto nowy program „*Zalecenia środowiskowe w transporcie*” opracowany zgodnie ze standardami ISO 14001. Zapewnia on narzędzia umożliwiające zarządzanie środowiskiem w polityce transportowej. Opracowano następujące cele operacyjne:

- ograniczenie emisji gazów cieplarnianych,
- redukcję zanieczyszczeń emitowanych przez ruch uliczny,
- ochrona gleby i wód powierzchniowych i gruntowych przed zanieczyszczeniami,
- ograniczenie ekspozycji na hałas,
- rozważanie wpływu rozwoju transportu na środowisko (zmiany w krajobrazie oraz użytkowaniu ziemi),
- promocja ekologicznych aspektów zrównoważonego rozwoju: różnorodności biologicznej, problemu odpadów.

Powyższy program dokonuje podziału odpowiedzialności pomiędzy Fińskie Ministerstwo Komunikacji i Transportu, instytucje administracyjne, samorzady lokalne oraz przedsiębiorców. Efekty działań operacyjnych są przedmiotem ciągłego monitoringu. Ocenia się, w jakim stopniu zostały wykonane cele operacyjne z punktu widzenia zrównoważonego rozwoju.

Jednym z dokumentów opublikowanych przez Ministerstwo Transportu i Komunikacji jest program „*W kierunku zrównoważonego i inteligentnego transportu*”, w którym zostały zaprezentowane cele do osiągnięcia do roku 2025. Ponadto każda z opracowanych i publikowanych przez powyższe ministerstwo strategii jest zgodna z celami zaprezentowanymi w Środowiskowych zaleceniach w sektorze transportu.

Głównym problemem w procesie zrównoważonego rozwoju w sektorze transportu są trudności w koordynacji różnych polityk mających wpływ na sektor transportowy. Dotyczy to zarówno polityki transportowej, fiskalnej jak i innych polityk sektorowych (R&D, energetycznej). Drugim z niebezpieczeństw jest brak zintegrowania działań podejmowanych na szczeblach rządowym oraz lokalnym a także trudności w zmianie świadomości społecznej i stosunku do filozofii zrównoważonego rozwoju.

ROLNICTWO I LEŚNICTWO

Ministerstwo Rolnictwa i Leśnictwa określiło warunki, które powinny być spełnione aby można było uznać, że zasoby naturalne zostały zużytkowane w duchu zgodności z filozofią zrównoważonego rozwoju. Należy do nich:

- rozważne gospodarowanie nieodnawialnymi zasobami naturalnymi, recykling,
- substytucja zasobów nieodnawialnych zasobami odnawialnymi w warunkach, kiedy jest to dopuszczalne z punktu widzenia opłacalności,
- zużywanie zasobów odnawialnych w tempie, które nie spowoduje obniżenia potencjału produkcyjnego środowiska,
- ochrona biologicznej różnorodności,
- korzystanie z zasobów naturalnych w sposób, który nie wpływa znacząco negatywnie na jakość środowiska naturalnego,
- zużycie zasobów w sposób efektywny ekonomicznie,
- zgodność nowej strategii opracowanej przez Ministerstwo z planem przyjętym w roku 1997 ; kładzie ona nacisk na współpracę z instytucjami administracyjnymi oraz badawczymi.

Leśnictwo

Jest wyjątkowo ważnym sektorem dla fińskiej gospodarki. W roku 1999 udział w PKB generowany przez sektor leśny wyniósł 8%, Równocześnie produkty wytwarzane przez przemysł leśny stanowiły około 30% w ogóle produktów wyeksportowanych. Warto podkreślić, że z roku na rok wzrasta powierzchnia obszarów leśnych podlegających ochronie oraz powierzchnia obszarów leśnych ogółem. Obecnie około jedna piąta energii zużywanej w Finlandii pochodzi ze źródeł opartych na odpadach przemysłu drzewnego.

W 1999 zaakceptowano *Fiński Narodowy Program Leśny*. Głównym założeniem strategii było uznanie, że konkurencyjna gospodarka leśna oraz odnawialność lasów stanowią doskonałe podwaliny rozwoju zrównoważonego. Program obejmował następujące cele:

- zwiększenie zużycia produktów przemysłu drzewnego przez gospodarstwa domowe o 5 – 10 milionów metrów sześciennych do roku 2010,
- podwojenie eksportu wyrobów przemysłu drzewnego,
- zwiększenie rocznego zużycia drewna przy produkcji energii o 5 milionów metrów sześciennych,
- dalszy rozwój zarządzania ekosystemami tworzonymi w lasach należących do prywatnych właścicieli,
- zarządzanie i ochrona obszarów leśnych z uwzględnieniem otwarcia na turystykę i rekreację,
- większe zaangażowanie działalności badawczo rozwojowej w przemyśle drzewnym – wdrażanie rezultatów badań,
- wzrost inwestycji w sektorze leśnym do około 250 milionów EUR rocznie.

Na szczeblu regionalnym utworzono 13 ośrodków „Forestry Centres” opracowujących regionalne strategie dla sektora leśnego („regional forestry programmes”). Przedstawiają one diagnozę stanu przemysłu leśnego w regionie oraz określają potrzeby i cele rozwojowe. Potwierdzają także tezę o możliwościach tworzenia nowych miejsc pracy w sektorze leśnym. Każdy z programów zawiera ocenę wpływu wdrożenia na ekologiczny, ekonomiczny oraz społeczny rozwój zrównoważonego.

Rolnictwo

Dwukrotny spadek użycia pestycydów w latach 1980 – 1990 spowodował zmniejszenie problemu zanieczyszczenia wód powierzchniowych. Podobna sytuacja występuje w zakresie używania nawozów sztucznych. Są to produkty dobrej jakości, zawierające znikome ilości metali ciężkich.

Głównym celem stworzonego *Horyzontalnego Programu Rozwoju Wsi* jest zabezpieczenie dochodów farmerów. Ma to nastąpić m.in. w skutek poprawy efektywności produkcji rolnej. Jednym z elementów *Horyzontalnego Programu Rozwoju Wsi* jest pomoc dla obszarów wiejskich w latach 2000 – 2006. Działania bazują na regulacji Rady Europy (1257/1999) dotyczącej wsparcia obszarów wiejskich z Europejskiego Funduszu Gwarancji i Orientacji Rolnictwa. Są one dobrym narzędziem promującym rozwój zrównoważony w rolnictwie. Celem pomocy jest ograniczenie zanieczyszczenia wód powierzchniowych i gruntowych przez nawozy sztuczne, utrzymanie biologicznej różnorodności oraz zachowanie specyficznego wiejskiego krajobrazu.

ASPEKT SPOŁECZNY

Koncepcja rozwoju zrównoważonego to nie tylko aspekt ekonomiczny. Ostatnie lata zaowocowały zainteresowaniem ekonomistów współpracą z socjologami i politologami, dając początki rozwoju takich dziedzin jak ekonomia polityczna czy socjoekonomia. Naukowcy zaczęli dostrzegać efekty synergii powstające na styku nauk o gospodarce i nauk społecznych. Nasuwa się pytanie: czy ekonomia nie jest nauką społeczną? Niewątpliwie rozwój gospodarczy zależy w dużej mierze od społeczeństwa danego państwa: poziomu jego

wykształcenia, struktury demograficznej, itp. Jakość społeczeństwa przekłada się bowiem na zmienne ekonomiczne, takie jak struktura popytu konsumpcyjnego czy zapotrzebowanie na pewne rodzaje usług. Polityka mająca na celu osiągnięcie rozwoju zrównoważonego nie może być zatem prowadzona w oderwaniu od innych dziedzin życia niż gospodarka, lecz powinna być wplątana wszędzie tam, gdzie to jest możliwe i uzasadnione. Aspekt społeczny jest postrzegany jako zmienna jakościowa, zaś, jak trafnie poniekąd ktoś zauważył, „jeśli czegoś nie możemy zmierzyć, nic o tym nie wiemy”. Potrzebne było zatem opracowanie miar, które w możliwie najlepszy sposób.

DEMOGRAFIA

Przyrost ludności na świecie jest jednym z podstawowych zagadnień rozwoju zrównoważonego. Dla Finlandii jednak problemem jest zmniejszająca się liczba urodzeń. Prowadzi to do starzenia się społeczeństwa tego kraju i zwiększania stopy zależności. Innym problemem są migracje wewnętrzne w kierunku dużych aglomeracji miejskich, z północy na południe. Finowie od dłuższego czasu borykają się z problemem napływu ludności do aglomeracji helsińskiej. Coraz mniej ludzi chce mieszkać na wsi. Zwłaszcza młodzi ciążą ku ośrodkom uniwersyteckim, gdzie mają szansę na naukę, dobrą pracę i podniesienie standardu życia. Prowadzi to do wykształcenia się niekorzystnej struktury przestrzennej: większość Finów zamieszkuje około 5 – 6 ośrodków miejskich, przy czym na 5,2 mln ludności 20% zamieszkuje Helsinki. Grozi to powstaniem „miast starców” i utrwaleniem tendencji wyludniania się obszarów wiejskich.

Aby przeciwdziałać tym problemom rząd Finlandii, przy wsparciu ze strony Unii, prowadzi szereg programów planowania przestrzennego oraz mających na celu tworzenie nowych miejsc pracy w regionach zagrożonych wyludnieniem.

STYL ŻYCIA A ZDROWIE

Zdrowie fizyczne i psychiczne jest podstawą dobrego życia społeczeństw i jednostek. Świat, w którym żyjemy zdaje się poruszać coraz szybciej, niosąc nam nowe wyzwania i wymagania. Przekłada się to na nasz sposób myślenia i funkcjonowania, w którym coraz mniej miejsca poświęcamy kondycji fizycznej i psychicznej. Typowe choroby Finów – rak i choroby serca, wynikają głównie z ich stylu życia.

W Finlandii udaje się zredukować palenie. Co roku prowadzone są akcje antynikotynowe (w 1995 roku ograniczono możliwość palenia w miejscu pracy).

Problemem Finów stają się rosnące kłopoty z nadwagą. Dotyczą one przede wszystkim mężczyzn, ale nie omijają kobiet. Podobne tendencje notują zresztą kraje na całym świecie. Niepokojąco przedstawia się również współczynnik zachorowalności na choroby związane z nadużywaniem alkoholu i narkotyków. Mimo ograniczeń w produkcji alkoholu i całkowitego zakazu posiadania i używania narkotyków, wskaźniki wykazują tendencję rosnącą. Dotyczy to zwłaszcza ludzi młodych.

ZATRUDNIENIE

Praca jest jednym z podstawowych czynników dobrobytu jednostki: daje poczucie stabilności, okazję do nawiązywania kontaktów. Stawiając ludzi w obliczu wyzwań stwarza szansę ich twórczego rozwoju. Zrównoważone społeczeństwo to takie, w którym każda zdolna do pracy osoba może wykonywać zawód, który przynosi jej satysfakcję.

W ostatnich latach liczba bezrobotnych zmniejszyła się. Mimo poprawy na fińskim rynku pracy, wysokie bezrobocie ciągle jeszcze jest trudne do przezwyciężenia. W Narodowym Raporcie Rio +10, jako jedno z największych wyzwań wskazywane jest zwiększenie stopy zatrudnienia do 70% oraz obniżenie wskaźnika bezrobocia poniżej 5,5% w latach 2004 – 2005.

Szczególnie trudnym do przezwyciężenia wydaje się być bezrobocie strukturalne, długoterminowe. Jest to problem nie tylko Finlandii, ale większości państw europejskich. Wyraża się to między innymi w inicjatywach Unii promujących wzrost gospodarczy dający szansę zatrudnienia.

PROBLEMY SPOŁECZNE

Jednym z celów rozwoju zrównoważonego jest ograniczenie ubóstwa. Całkowite wyeliminowanie tych problemów nie jest możliwe, gdyż w społeczeństwie zawsze będzie istniała grupa „zbuntowanych”, biednych niejako z wyboru. W ujęciu globalnym Finlandia jest jednym z najlepszych na świecie krajów pod względem zwalczania problemów ubóstwa. Gospodarstwo domowe, którego dochód do dyspozycji jest mniejszy niż mediana dochodów wszystkich, podlega pomocy państwa.

Problemem Finlandii jest także bezdomność. Bezdomni są problemem dużych miast – chronią się pod parasolem ich anonimowości i relatywnie większego bogactwa. Jednocześnie wzrasta liczba przestępstw z użyciem przemocy.

Z punktu widzenia zrównoważonego rozwoju społecznego, bardzo ważną rolę pełni rodzina. Nasza cywilizacja prowadzi jednak do rozkładu tej tradycyjnie podstawowej komórki społecznej. Świadczy o tym wzrastająca liczba

dzieci w domach dziecka. Większość z nich nie jest sierotami, dwie trzecie wracają do swoich domów w przeciągu trzech lat. By przeciwdziałać temu zjawisku, państwo fińskie uruchomiło Plan Rozwoju Opieki Socjalnej i Zdrowotnej 2000 – 2003. Ma on pomóc w przeciwdziałaniu ubóstwa i marginalizacji zwłaszcza wśród osób młodych mających dzieci.

EDUKACJA, BADANIA, PARTYCYPACJA

Sukces gospodarczy Finlandii jest oparty o wysoki poziom edukacji oraz wykorzystywanie nowych technologii informatycznych i telekomunikacyjnych. Każdy obywatel ma prawo do dokończenia się (lifelong learning). Nacisk na poziom wykształcenia społeczeństwa Finlandii zaowocował wzrostem osób z wyższym i średnim wykształceniem. Realizowany obecnie program rządu fińskiego skupia się na pomocy dla dzieci i młodych ludzi zagrożonych marginalizacją w społeczeństwie, jaką niesie za sobą dzisiaj brak wykształcenia. Marginalizacja taka została opisana za pomocą liczby młodych ludzi niepracujących i nieuczących się. Młodzież jest podstawą dla przyszłego rozwoju, stąd taki nacisk na jej edukację. Państwo fińskie stwarza warunki sprzyjające rozwojowi jednostki. Realizowane są też plany zatrudniania młodych osób. Niestety, liczbę młodych ludzi w Finlandii zagrożonych marginalizacją szacuje się na 15 – 20 tys. Dla tej grupy, charakteryzującej się zależnością od transferów państwowych oraz pasywnością w poszukiwaniu pracy, tradycyjne narzędzia polityki zatrudnieniowej nie dają pożądanych rezultatów.

Udział w PKB wydatków na badania i rozwój jest jednym z najwyższych wskaźników w UE, dorównuje również Stanom Zjednoczonym i Japonii. Pozytywną tendencją jest również to, że ponad połowa, 68% środków jest wydatkowana przez sektor prywatny.

Nieco odmienną problematyką jest partycypacja w wyborach. Udział społeczeństwa w podejmowaniu decyzji jest w społeczeństwie zrównoważonym bardzo ważny. Tymczasem Finlandia notuje spadek zainteresowania wyborami, zwłaszcza na terenach peryferyjnych. W tej sytuacji rząd stara się zainteresować obywateli uczestnictwem w życiu lokalnym.

DOSTĘP DO INFORMACJI

Nowa cywilizacja, którą tworzymy jest oparta na informacji. Informacja zyskała nieznaną dotąd mobilność i szybkość rozprzestrzeniania się, jednocześnie stając się dobrem poszukiwanym i w niektórych przypadkach trudno dostępnym. Notuje się coraz powszechniejsze wykorzystywanie internetu jako źródła informacji. Docelowo dostęp do internetu ma być zapewniony każdemu obywatelowi. Jest to jedno z założeń unijnej inicjatywy tworzenia społeczeństwa informacyjnego eEurope. Finowie zaczęli również doceniać biblioteki.

KATARZYNA DENISIUK
ANNA GORGOŃ
JUSTYNA NERMER

ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ W ESTONII

1. KOMISJA DS. ROZWOJU ZRÓWNOWAŻONEGO

W 1996 roku, dekretem rządu powołana została Estońska Komisja ds. Rozwoju Zrównoważonego. W skład Komisji, jako organu doradczego rządu, oprócz reprezentantów parlamentu i członków rządu, wchodzi także autorytety naukowe, oraz działacze organizacji pozarządowych. Zadaniem ich jest:

- wsłuchiwanie się w informacje różnych grup pracujących nad pojęciem rozwoju zrównoważonego z uwzględnieniem problemów polityki narodowej oraz dostarczanie opinii i komentarzy,
- analiza działań narodowych w obszarze rozwoju zrównoważonego i dostarczanie opinii z różnych sektorów (np. energetyka, rolnictwo, degradacja zasobów etc.),
- przedstawianie narodowemu i lokalnym rządów propozycji rozwiązań problemów związanych z rozwojem zrównoważonym,
- przedstawianie propozycji planów aktów prawnych odnośnie rozwoju zrównoważonego.

Obecnie celem komisji jest praca nad tworzeniem programu estońskiej Agendy 21 oraz aktywna pomoc i wspieranie lokalnych jednostek administracyjnych w procesie tworzenia własnych strategii zrównoważonego rozwoju.

2. RZĄDOWY PROGRAM ROZWOJU ZRÓWNOWAŻONEGO

ASPEKT SPOŁECZNY

Przemiany, które zaszły w Estonii miały nie tylko wpływ na aspekty polityczno-ekonomiczne. Należy zauważyć, że zmiany zaszły również w społeczeństwie. Z jednej strony nastąpił wzrost znaczenia indywidualnych działań, a zatem i odpowiedzialności, ale z drugiej strony pojawiły się różnice w rozwoju poszczególnych regionów kraju, a w szczególności różnice w dostępie do nowych rynków pracy. Rozwój rynku pracy w Estonii związany jest z charakterystycznymi zmianami w strukturze zatrudnienia. Boom ekonomiczny pociągnął za sobą wzrost stopy bezrobocia, w szczególności bezrobocia strukturalnego. Okazało się, że zmiany w wykształceniu, umiejętnościach i predyspozycjach siły roboczej nie dotrzymują kroku przemianom i wzrostowi wymagań rynku pracy. W celu zatrzymania tych niepokojących tendencji stworzono szereg programów i treningów.

DEMOGRAFIA

Dbając o rozwój zrównoważony parlament estoński wprowadził w życie akty prawne regulujące kwestie demograficzne. Jeden z nich dotyczył ustanowienia rejestru danych osobowych, który służy bieżącemu badaniu stanu populacji i jej struktury. Inny zapewnił dziewięć typów pomocy państwowej dla rodzin posiadających dzieci, uwzględniając różnorodne potrzeby dzieci w każdym wieku oraz pomoc dla osób samodzielnie wychowujących dzieci i rodzin wielodzietnych.

ZDROWIE

Od czasu odzyskania przez Estonię niepodległości, dokonano wielu osiągnięć w dziedzinie zdrowia i opieki medycznej. Rozwija się system opieki zdrowotnej i wzrasta efektywność stosowanych leków. Od początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku ustanowiono wiele aktów prawnych oraz programów dotyczących spraw zdrowotnych w Estonii jak np.:

- „Program przeciwdziałania alkoholizmowi i uzależniania od narkotyków” (The Alcoholism and Drug Abuse Prevention Programme 1997 – 2007),
- „Nowy Narodowy program zapobiegania HIV/AIDS” (The new National HIV/AIDS Prevention Programme for 2002 – 2006).

EDUKACJA

Po odzyskaniu niepodległości nastąpiła znacząca zmiana w trendach dotyczących zdobywania wykształcenia przez młodych ludzi. W związku ze wzrostem zainteresowania liceami ogólnokształcącymi, pojawia się problem

osób, które po ukończeniu takich szkół nie kontynuują nauki na uczelniach wyższych i w ten sposób tracą możliwość profesjonalnego przygotowania do zawodu, którego posiadanie jest wymagane na rynku pracy.

Aby zaradzić problemom związanym z edukacją wprowadzono ustawę regulującą działalność instytucji edukacyjnych, a kolejny pakiet aktów prawnych odnoszących się do edukacji ma być w krótkim czasie uchwalony. Ma on dotyczyć poprawy współpracy między instytucjami edukacyjnymi oraz rozszerzenia dostępu do szkolnictwa.

ZATRUDNIENIE

Reakcją państwa na problemy związane z zatrudnieniem była reforma systemu szkolenia zawodowego przeprowadzona w latach 1996-2000. Ponadto planuje się wprowadzenie regulacji prawnych ułatwiających młodym ludziom przejście ze szkoły do czynnego życia zawodowego, rozszerzenie oferty kursów dla dorosłych w ramach kształcenia ustawicznego oraz uzgodnienie kierunków studiów z potrzebami obecnego rynku pracy.

UBÓSTWO

W 1997 estońscy socjologowie, po zbadaniu sytuacji w kraju, wprowadzili termin „granica ubóstwa”, który opiera się na socjoekonomicznej sytuacji i bierze pod uwagę różne składniki kosztów utrzymania. Między innymi dzięki tym badaniom wzrosły możliwości i wydajność państwowej pomocy społecznej, która przyczyniła się do zmniejszenia zagrożenia ubóstwem. Wydatki socjalne państwa, stanowiące prawie 10% PKB, nieznacznie rosną i mają przede wszystkim naturę uniwersalną, przyczyniając się do zmniejszenia zagrożenia ubóstwem wśród konkretnych grup społecznych.

KONSUMPCJA

W związku z odzyskaniem niepodległości wprowadzono w Estonii gospodarkę rynkową i przeprowadzono udaną reformę pieniężną. W ten sposób w ciągu zaledwie kilku miesięcy zniknął w 1992 problem niedoboru dóbr, zwiększyła się dostępność towarów i usług i wybory konsumentów zaczęły zależeć jedynie od ich siły nabywczej. W ostatnich latach wprowadzono ustawę chroniącą prawa konsumenta w relacjach zakupu lub używania rzeczy i usług. Jednak zwiększona konsumpcja prowadzi pośrednio do zużywania zasobów naturalnych oraz zanieczyszczenia środowiska, jeśli zakupy lokowane są w produkty „nieekologiczne”. Dlatego potrzebna jest kampania zwiększająca świadomość społeczeństwa w zakresie potrzeby uczenia się ekologicznego stylu życia.

URBANIZACJA

Głównym problemem Estonii z zakresu zrównoważonego systemu osadnictwa jest brak lokalnej inicjatywy, który utrudnia wprowadzenie w życie zasad określonych w rządowej strategii rozwoju regionalnego.

Estonia wprowadziła narodowy dokument dotyczący polityki regionalnej, który bezpośrednio wpływa na urbanizację i strukturę osadniczą. Strategia rozwoju regionalnego oparta jest na działaniach rozwijających poszczególne okręgi i dotyczących określonych celów. Strategia zakłada, że miejsca pracy, usługi i ludność będą skoncentrowane w centrach regionalnych, ale uważa się również, iż centra, położone blisko Tallina i oferujące korzystne warunki naturalne oraz dobrze rozbudowaną infrastrukturą, będą się gwałtownie rozwijać. Wytyczne przedstawione w strategii wskazują także na integrację polityki sektorowej z polityką regionalną.

ASPEKT EKONOMICZNY

Założeniem obecnej, długookresowej polityki rządu estońskiego jest przede wszystkim doprowadzenie do wzrostu znaczenia sektora prywatnego oraz uwypuklenie społecznych i edukacyjnych aspektów wzrostu zrównoważonego. W latach dziewięćdziesiątych wszystkie działania były przede wszystkim skupione na budowie nowych mechanizmów rynkowych i instytucji rządowych. Obecnie mechanizmy te mają służyć stworzeniu systemów ochrony środowiska naturalnego i polepszeniu wiedzy i świadomości ekologicznej społeczeństwa.

ENERGIA

Sektor energetyczny Estonii ma postać monopolu naturalnego i, w związku z tym, wymaga szczególnych regulacji związanych zwłaszcza z dostosowaniem do zasad współczesnej ekonomii rynkowej i sprostania wymogom Unii Europejskiej. Ponadto konieczna jest reorganizacja sektora energetycznego, aby Estonia mogła włączyć się do ogólnoswiatowej walki o lepsze wykorzystanie środowiska naturalnego. Myśląc o przyszłości, kiedy wyczerpią się eksploatowane obecnie złoża oleju skalnego, pojawia się potrzeba określenia polityki energetycznej państwa. Władze Estonii, z myślą o przyszłości tego sektora i ochronie środowiska naturalnego, powołały niezależny Inspektorat Rynku Energetycznego, którego zadaniem jest regulacja działań podejmowanych w tym zakresie. W lutym 1998 parlament zatwierdził długoterminowy plan rozwoju dotyczący paliwa i energii, który określa wytyczne tego sektora aż do roku 2018. (Long-term Development Plan for the Estonian Fuel and Energy Sector). W ostatnim czasie zrestrukturyzowano także dwa duże przedsiębiorstwa produkujące i sprzedające energię

oraz zamieniono je w spółki akcyjne. Ponadto powstała strategia dotycząca polityki energetycznej w kraju (National Energy Strategy).

TRANSPORT

Estonia korzysta z przedakcesyjnych funduszy Unii Europejskiej w ramach programu ISPA, które przeznacza na przebudowę korytarza międzynarodowego nr 1 (Via Baltic) oraz kilku innych projektów transportowych. Władze Estonii nałożyły też na użytkowników dróg podatki drogowe i dodatkowe opłaty, zniechęcające do nadmiernego zanieczyszczania środowiska, zaś Minister Transportu i Komunikacji uruchomił projekt badawczy dotyczący kosztów zewnętrznych związanych z sektorem transportowym.

ROLNICTWO

Na początku minionego dziesięciolecia ujawniło się wiele problemów związanych ze złym wykorzystaniem środowiska naturalnego. Używanie przestarzałych technologii rolniczych przyczyniło się do niszczenia gleby, a stosowanie pestycydów i paliw spowodowało zanieczyszczenia wód. W 2000 roku rząd przedstawił narodową strategię dotyczącą rolnictwa oraz program wykorzystania środków Unii Europejskiej przeznaczonych na rolnictwo a rok później uruchomiono środki z europejskiego programu SAPARD. Inny program UE – Phare przyczynił się do rozwoju rolnictwa i próby wprowadzenia w Estonii rolnictwa ekologicznego.

Także w ramach Baltic 21 powstały programy dla sektora rolniczego w Estonii. Są to: Program ochrony środowiska w rolnictwie (Agri-Environmental Programme), oraz Plan rozwoju terenów wiejskich (Rural Development Plan).

PRZEMYSŁ

Nowy wzrost gospodarczy w sektorze przemysłowym zapoczątkowany w 1995 roku był spowodowany głównie wzrostem eksportu. Przedsiębiorstwa estońskie skutecznie wprowadziły swoje produkty na rynki zachodnie, przede wszystkim krajów Europy Północnej. Podobnie jak w innych krajach post-socjalistycznych, na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku Estonia odnotowała spadek produkcji przemysłowej, czego przyczyną były duże przedsiębiorstwa, które nie potrafiły dostosować się do nowych warunków ekonomicznych. Innym problemem jest przemysł drzewny, którego zasady określa odpowiedni akt prawny uważany przez niektórych za zbyt liberalny. Niespełnione są wymogi dotyczące obszarów objętych całkowitą ochroną, a z powodu nielegalnej wycinki drzew, sytuacja rzeczywista jest gorsza od deklarowanej przez rząd. Sytuacja ta prawdopodobnie się poprawi, gdyż spodziewany jest większy nacisk ze strony zachodnich krajów Europy, które charakteryzują się względnie wysokim stopniem wrażliwości ekologicznej i są odbiorcami drewna pochodzącego z Estonii.

TURYSTYKA

Wiele faktów wskazuje, że działania dotyczące rozwoju zrównoważonego turystyki stanowią niewielki procent ogółu czynności podejmowanych w celu poprawy tego sektora. Prace nad stworzeniem odpowiedniego, profesjonalnego systemu oceny znajdują się ciągle w sferze planów, podobnie jak stworzenie programów narodowych i organizacja systematycznych szkoleń z zakresu turystyki. Od 1 marca 2001 roku działalność biur podróży i centrów informacyjnych jest uregulowana prawnie. Powstał także plan rozwoju turystycznego Estonii na lata 2001-2004, który przedstawia strategię zrównoważonego rozwoju turystyki jako gałęzi gospodarki, promując wzrost ekonomiczny poprzez rozwój eksportu usług turystycznych i turystyki krajowej.

ŚRODOWISKO NATURALNE

Radykalna transformacja, jaka miała miejsce w latach dziewięćdziesiątych w głównej mierze została oparta na najważniejszym zasobie naturalnym Estonii – oleju skalnym i przemyśle energetycznym. Z drugiej strony to główne źródło energii stanowi zarówno jeden z największych problemów środowiskowych. Największa emisja gazów cieplarnianych, dwutlenku siarki, tlenku azotu i pyłów przemysłowych pochodzi z sektora energetycznego.

Transformacja systemu ekonomicznego, była również związana z rozwojem i szerokimi zmianami w sektorze energetycznym. Spowodowało to gwałtowny wzrost cen paliw i surowców oraz spadek eksportu i konsumpcji energii. Obecnie głównym celem polityki proekologicznej jest 25% redukcja emisji zanieczyszczeń do 2005 roku przez sektor energetyczny, a także wyeliminowanie olejów opałowych z dużą zawartością siarki. Estońscy skupiają się również na wyszukiwaniu nowych, alternatywnych sposobów wytwarzania energii.

Estonia podczas ostatniej dekady zrobiła znaczny postęp w dziedzinie rozwoju i wdrażania polityki proekologicznej:

- Najwyższa Rada Estonii przyjęła w roku 1989 „Politykę ochrony środowiska naturalnego i oszczędnego korzystania z bogactw naturalnych”,

- w 1995 roku, Estonia dostosowała do swoich potrzeb Ustawę o rozwoju zrównoważonym, co spowodowało spadek emisji zanieczyszczeń do atmosfery o 40 – 75%, wskaźniki dotyczące wody poprawiły się średnio o 50%,
- w 1997 roku powstała Narodowa Strategia Ochrony Środowiska (NES),
- w 2001 roku rząd zatwierdził Plan Wspierania Ekologii (NEAP), który zawierał również priorytety dotyczące estońskiej akcesji do Unii Europejskiej i wprowadzania celów polityki rozwoju zrównoważonego.

Pierwszy, najważniejszy krok w kierunku efektywnego zarządzania ochroną środowiska, to stworzenie Narodowej Strategii Ochrony Środowiska. Główne jej założenia obejmują:

- popieranie rozwoju gospodarczego w przyjaznym dla środowiska kierunku, tak, aby cel ten zaspokajał potrzeby obecnego pokolenia bez naruszania interesów przyszłych pokoleń,
- zapobieganie szkodom wyrządzonym środowisku, poprzez wykrywanie przyczyn w najwcześniejszym stadium,
- zintegrowanie wymogów dotyczących środowiska ze strategiami rozwojowymi innych sektorów,
- włączanie wymogów dotyczących środowiska w ustawodawstwo,
- postrzeganie otoczenia jako wspólnego bogactwa całej populacji,
- przestrzeganie wymogów dotyczących środowiska w różnych sektorach.

Narodowa Strategia formułuje także cele oraz priorytety lata 2000 do 2010. Do głównych celów NES należy:

- podnoszenie świadomości ekologicznej,
- wprowadzanie technologii przyjaznych środowisku,
- redukcja negatywnych dla środowiska efektów sektora energetycznego,
- poprawa jakości powietrza,
- ograniczanie produkcji odpadów i usprawnienie systemu zarządzania odpadami,
- eliminacja zanieczyszczeń pozostałych po „przeszłości”,
- lepsze wykorzystywanie istniejących zasobów wód gruntowych i ich ochrona,
- ochrona wód powierzchniowych i wód przybrzeżnych,
- ochrona krajobrazów i różnorodności biologicznej,
- stworzenie przepisów zagospodarowania przestrzennego zgodnie z potrzebami ludzi i wymaganiami środowiska.

Aby uświadomić mieszkańcom potrzebę zmian należy wspomagać udział społeczny w procesach decyzyjnych, podnosić świadomość ekologiczną, zapewnić dostęp do wiedzy dla wszystkich członków społeczeństwa. Tylko szerokie społeczne poparcie dla zmian i zrozumienie ich istoty zapewni zrównoważoną przyszłość dla Estonii. Przy coraz wyższej świadomości ekologicznej, konsument staje się niezwykle istotnym podmiotem środowiskowego zarządzania we wszystkich sektorach. Odpowiednia ocena i znakowanie produktów ekologicznych przyczynić się może do tego, iż dobrze poinformowany i świadomy konsument będzie jedną z głównych sił ekorozwoju.

Przez długi czas zasoby naturalne były postrzegane jako darmowe dobra. Nie rozumiano ekologicznych konsekwencji nieograniczonego i linearnego przepływu energii i materii. Dlatego przede wszystkim należy zdefiniować naturalne limity środowiska. Uznając granice narzucone przez pojemność ekosystemu za wartość docelową, społeczność powinna powstrzymać się od nadmiernej eksploatacji zasobów. Niezwłocznie należy podjąć działania, w tym fiskalne i ekonomiczne, w celu wsparcia rozwoju czystszych technologii, racjonalnego wykorzystania surowców oraz stworzenia standardów technologii i importu „myśli” technicznej. Równie ważnym elementem działania w kierunku rozwoju zrównoważonego powinno być wspieranie akcji na rzecz oszczędzania energii i podniesienia wydajności energetycznej oraz promocję paliw bogatych w wodór, a powodujących niską emisję dwutlenku węgla. Istotne także jest wykorzystywanie w większym stopniu odnawialnych źródeł energii.

Pogorszenie jakości powietrza w aglomeracjach i związane z tym stężenia SO₂ oraz NO₂, tlenku węgla CO, pyłów i innych substancji, ujemnie oddziałuje na komfort życia i zdrowie mieszkańców. Dlatego poprawa jakości powietrza to sprawa priorytetowa dla zdrowia społeczeństwa. W tym celu należy nie tylko niezwłocznie zmniejszyć wielkość zanieczyszczeń, a przede wszystkim ustalić standardy na dłuższy okres czasu, aby chronić najbardziej wrażliwą część populacji⁴². Konieczność redukcji emisji zanieczyszczeń z transportu oraz innych sektorów powinna być przyczynkiem do modernizacji i integracji polityk sektorowych w kontekście ochrony środowiska.

Zmniejszanie ilości i rodzajów wytwarzanych odpadów oraz minimalizacja zagrożeń związanych z odpadami wymaga odpowiedniego systemu zarządzania. Racjonalne wykorzystanie surowców oraz zwiększenie skali odzyskiwania odpadów wiąże się z odpowiednią polityką wspierania firm zajmujących się recyklingiem.

⁴² Na poziomie 2-3 x niższym niż koncentracja, która może negatywnie oddziaływać na tę część populacji.

Istotną kwestią jest także rekultywacja takich terenów, jak obszary powojenne z okresu komunizmu, oraz terenów przemysłowych, na których często znajdują się jeszcze odpady niebezpieczne.

Strefy przybrzeżne to bogactwo zasobów naturalnych i doskonałe miejsce dla rozwoju ludzkiego osadnictwa, często regiony o wysokim potencjale gospodarczym. Charakteryzują się jednak wrażliwością ekosystemów, którą narusza człowiek poprzez swoją działalność. Zrównoważony rozwój działalności człowieka na tym obszarze to najbardziej złożone zadanie dla polityków i planistów. Zachowanie bioróżnorodności nie tylko na takich obszarach, wiąże się ze stworzeniem różnego rodzaju terenów chronionych. Za ich ochronę odpowiedzialne powinny być jednak wszystkie sektory wywierające wpływ na środowisko, a zatem rolnictwo, leśnictwo, rybołówstwo.

W celu wprowadzenia w życie założeń strategii 26 maja 1998 roku został przyjęty przez rząd Narodowy Plan Ochrony Środowiska (National Environmental Action Plan-NEAP). Określa on także działania mające na celu na bardziej kompleksowe spojrzenie na problemy ochrony środowiska poprzez holistyczne podejście i integrację działań we wszystkich sektorach gospodarki. Rzeczywista zmiana w formułowaniu polityk sektorowych powinna polegać na szerszym i pogłębionym ocenianiu ekonomicznych, środowiskowych i społecznych konsekwencji planowanych przedsięwzięć, a więc na proponowaniu rozwiązań, które sprawdzą się również w odległej przyszłości i nie będą sprzeczne z wizją trwałego rozwoju. Potrzeby włączone w NEAP w latach 2001 – 2003 zostały oszacowane na 11,8 mld EURO.

NARODOWA STRATEGIA ROZWOJU ZRÓWNOWAŻONEGO NA ŁOTWIE

Proces rozwoju zrównoważonego na Łotwie został zapoczątkowany później niż w krajach Europy Zachodniej czy krajach skandynawskich. Odzyskanie suwerenności w 1990 roku rozpoczęło okres tworzenia podstaw funkcjonowania niepodległego państwa, w którym główną rolę odegrało ustanowienie demokratycznego systemu parlamentarnego, otwartej gospodarki rynkowej oraz przygotowania Łotwy do integracji ze strukturami międzynarodowymi.

Przemiany społeczno – ekonomiczne zaowocowały wysokim tempem wzrostu gospodarczego. Jednakże zapewnienie trwałego wzrostu wymaga minimalizowania pojawiających się obecnie dysproporcji i zapobieżenie ich pojawianiu się na przyszłość. Gospodarka łotewska charakteryzuje się niskim wykorzystaniem wykwalifikowanej siły roboczej oraz produkcją dóbr z niewielką wartością dodaną. Taki model nie może zapewnić wystarczającego dochodu na tworzenie rezerw i inwestycji jak również dynamicznego tempa rozwoju zapewniającego wysoki stopień dobrobytu w przyszłości. Sytuację pogłębia fakt, iż jakkolwiek szkolnictwo wyższe zanotowało ilościowy przyrost liczby studentów, to nie spowodowało to zmian jakościowych wiążących te dokonania z wymaganiami rynku pracy. Spowolnienie tempa rozwoju powodują również występujące różnice w rozwoju regionalnym. Dysproporcje w rozwoju poszczególnych regionów, różnice w dochodzie, aktywności gospodarczej, różnice kulturowe oraz w tradycji czynią rozwój regionalny niezrównoważonym, nie wykorzystując tym samym lokalnych korzyści i przewag. Społeczna, ekonomiczna i polityczna heterogeniczność stoją na przeszkodzie społecznej integracji. Poza problemami ekonomicznymi, istotną rolę odgrywa brak społecznej świadomości, determinacji oraz wiary. Społeczeństwo czuje się bezradne wobec zmian mających na celu adaptację do nowych warunków. Istotnym, z punktu widzenia rozwoju, jest wzrost w światowym handlu, zwiększający międzynarodową konkurencyjność oraz wpływ międzynarodowych organizacji oraz transnarodowych przedsiębiorstw. Nie wszystkie z łotewskich przedsiębiorstw potrafią się przystosować do takich warunków. Jedynie te, najbardziej konkurencyjne oraz elastyczne we wdrażaniu zmian będą potrafiły skorzystać z szansy, jaką niesie za sobą globalizacja⁴³.

W celu przezwyciężenia problemów, z jakimi boryka się Łotwa, opracowano szereg dokumentów – polityk dla poszczególnych sektorów jak i dokumentów o charakterze ogólnym zawierających zasady zrównoważonego rozwoju. Do najważniejszych należą Długoterminowa Strategia Gospodarcza Łotwy⁴⁴, Narodowy Plan Rozwoju⁴⁵, oraz – w obszarze ochrony środowiska – Plan Polityki Ochrony Środowiska dla Łotwy⁴⁶. Rozwiązania problemów środowiskowych zawarte są również w wielu planach polityk sektorowych, strategiach oraz ustawodawstwie. Ponadto, podpisany przez Łotwę traktat o przystąpieniu do Unii Europejskiej nakłada na ten kraj obowiązek opracowania i wdrożenia polityki rozwoju uwzględniającego zasady zrównoważonego rozwoju ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień ochrony środowiska⁴⁷.

System polityczny, prawny oraz instytucjonalny na Łotwie jest rozwijany zgodnie z międzynarodowymi praktykami. Strategie oraz programy sektorowego rozwoju tworzone są, biorąc pod uwagę wnioski z konferencji z Rio de Janeiro oraz poprzez integrowanie wymagań środowiskowych. Ważnym krokiem dla procesu zrównoważonego rozwoju na Łotwie było przyjęcie w 1995 roku Narodowego Planu Polityki Ochrony Środowiska dla Łotwy, ratyfikowanie Ramowej Konwencji dotyczącej Zmian Klimatu, Konwencji o Biologicznej Różnorodności z 1992 roku oraz podpisanie układu stowarzyszeniowego pomiędzy krajami członkowskimi Unii Europejskiej a Republiką Łotwy. Przyczyniło się to do rozpoczęcia tworzenia aktów prawnych zgodnie z dyrektywami unijnymi, wzmacniając umocowanie prawne wymogów środowiska naturalnego. Razem z krajami regionu Morza Bałtyckiego, w 1996 roku Łotwa wzięła czynny udział w tworzeniu Planu działań bałtyckiej Agendy 21⁴⁸.

Na poziomie lokalnym, proces wdrażania Lokalnej Agendy 21 rozpoczął się stosunkowo późno, bo dopiero w 1995 roku. Działania LA21 rozpoczęły się w 20 na 576 gmin, z czego większość to miasta włączając

⁴³ Strategy for Sustainable Development of Latvia, Riga 2002, str. 4.

⁴⁴ Long-term Economic Strategy of Latvia.

⁴⁵ National Development Plan.

⁴⁶ Environmental Protection Policy Plan for Latvia.

⁴⁷ Strategy for Sustainable Development of Latvia, op.cit., str. 5.

⁴⁸ Latvian National Report „Rio + 10” to the World Summit on Sustainable Development in Johannesburg, Riga 2002, str. 6.

w to stolicę – Rygę. Wzrost liczby projektów związanych z Lokalną Agendą 21 wynika w głównej mierze z programów międzynarodowej współpracy bilateralnej, finansowania ze źródeł międzynarodowych (jak choćby ze środków unijnych) oraz większego doświadczenia oraz zdolności lotewskich gmin. Ważne dla procesu LA21 jest tworzenie planów działań polityk ochrony środowiska na szczeblu lokalnym oraz wdrażanie projektów infrastrukturalnych mających na celu zwiększenie efektywności zarządzania energią, zasobami wody, ściekami oraz odpadami. Jednakże niewielka jest w tym zakresie aktywność władz lokalnych. Gminy, które wzięły aktywny udział w procesie LA21 udoskonalily swoją sytuację pod względem gospodarczym oraz ochrony środowiska w porównaniu z innymi gminami. Uczestniczące w procesie LA21 gminy z powodzeniem wdrażają projekty współpracy finansowane przez organizacje międzynarodowe takie jak, ICLEI⁴⁹, Związek Miast Bałtyckich czy Forum Bałtyckiej Lokalnej Agendy 21⁵⁰.

Doświadczenie uzyskane podczas przeprowadzenia projektów pilotażowych w Rydze, Jurmali i ośmiu innych gminach wskazują, że władze lokalne nabyły główne umiejętności niezbędne do planowania zrównoważonego rozwoju. Przede wszystkim stworzono koncepcje i strategie zrównoważonego rozwoju na poziomie lokalnym, stworzono i przetestowano metody publicznego uczestnictwa i rekomendacji działań, metody przygotowania wskaźników rozwoju, przygotowano plany strategiczne oraz plany działań dotyczące rozwoju zrównoważonego na poziomie lokalnym jak również stworzono i przetestowano programy działań dotyczące modeli rozwoju zrównoważonego, obejmujące różne szczeble samorządu lokalnego. Znaczącą rolę we wdrażaniu Lokalnej Agendy 21 pełnią szkoły, jednakże pełne wdrożenie jej postanowień zajmie jeszcze dużo czasu. Potrzeba znacznych zmian w codziennym zarządzaniu zadaniami władz lokalnych, w organizacji działań LA21 oraz identyfikacji i udziale głównych grup docelowych jak i zabezpieczeniu finansowania⁵¹.

W ramach przygotowań do Szczytu Ziemi, który odbył się w 2002 roku w Johannesburgu, Łotwa przygotowała raport z wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju. Narodowy łotewski raport „Rio + 10” opisuje sytuację ekonomiczną, społeczną oraz ekologiczną analizując instrumenty wdrażania zrównoważonego rozwoju, rolę poszczególnych grup docelowych w rozwoju społecznym oraz wybór najistotniejszych dla kraju sektorów. Raport prezentuje osiągnięcia głównych gałęzi gospodarki, zawiera problemy oraz niezbędne do ich rozwiązania działania sektorowe. Szczególną uwagę poświęcono na integrowanie polityki środowiskowej z sektorowymi celami rozwoju. Wiele miejsca poświęcono również środowisku kulturowemu, trendom konsumpcyjnym, ochronie odnawialnych źródeł energii i bioróżnorodności oraz Lokalnej Agendzie 21. Raport prezentuje osiągnięcia Łotwy od czasu odzyskania suwerenności i bazuje na dostępnych danych ilościowych i jakościowych.

Raport „Rio + 10” posłużył w znacznej mierze do przygotowania Narodowej Strategii Zrównoważonego Rozwoju dla Łotwy. Została ona przyjęta przez Radę Ministrów Republiki Łotwy w dniu 13 sierpnia 2002 roku. Celem strategii jest zdefiniowanie kierunków zrównoważonego rozwoju Łotwy. Wewnętrzna i zewnętrzna stabilność, pewność społeczna w perspektywie rozwoju, społeczna spójność i współpraca na rzecz zrównoważonego rozwoju to istotne elementy łotewskiej strategii. Poprzez wdrożenie rządowych priorytetów zrównoważonego rozwoju, Łotwa powinna zintegrować się ze strukturami NATO, Unii Europejskiej w celu zagwarantowania politycznego, ekonomicznego oraz społecznego bezpieczeństwa kraju, powinna zagwarantować wysoki poziom edukacji niezbędny dla społeczno – ekonomicznego rozwoju, decyzje polityczne oraz gospodarcze powinny być podejmowane w oparciu o długoterminowe cele jak również powinna zostać osiągnięta ekonomiczna i społeczna spójność dająca wszystkim członkom społeczeństwa równe szanse udziału w życiu publicznym.

Cele zrównoważonego rozwoju Łotwy bazują na zasadach zdefiniowanych w Deklaracji Rio de Janeiro, a także wynikają z geopolitycznej pozycji kraju na arenie międzynarodowej. Do głównych celów łotewskiej strategii należy⁵²:

- budowa społeczeństwa dobrobytu respektującego i promującego zasady demokracji, równości, integralności oraz dziedzictwa kulturowego,
- budowa stabilnej gospodarki spełniającej potrzeby społeczne i zapewniającej równowagę pomiędzy wzrostem gospodarczym a zanieczyszczeniem środowiska i nadmierną konsumpcją,
- zapewnienie bezpiecznego i zdrowego środowiska naturalnego dla obecnego i przyszłych pokoleń,
- podjęcie odpowiednich działań mających na celu ochronę bioróżnorodności i ochronę ekosystemów,
- promowanie odpowiedzialnego podejścia do zagadnień ochrony zasobów naturalnych i efektywnego ich wykorzystania,
- zapewnienie integracji celów środowiskowych z działaniami w ramach polityk sektorowych,
- wyposażenie gospodarki rynkowej w mechanizmy wspomagające rozwój zrównoważony,

⁴⁹ International Council for Local Environmental Initiatives – Międzynarodowa Rada Lokalnych Inicjatyw Środowiskowych.

⁵⁰ Latvian National Report „Rio + 10” to the World Summit on Sustainable Development in Johannesburg, op.cit., str. 43.

⁵¹ Ibidem, str. 44.

⁵² Strategy for Sustainable Development of Latvia, op.cit., str. 6.

- transformację z kraju – beneficjenta pomocy zagranicznej na kraj zdolny zapewnić zaspokojenie potrzeb we własnym zakresie oraz świadczący pomoc innym krajom,
- bieżącą ocenę postępu we wdrażaniu celów zrównoważonego rozwoju.

W ramach Strategii Zrównoważonego Rozwoju dla Łotwy wyszczególniono szesnaście priorytetowych zagadnień. Należą do nich: ochrona wód, zmiany klimatu i ochrona warstwy ozonowej, wykorzystanie zasobów naturalnych, zachowanie bioróżnorodności, zarządzanie i redukcja odpadów, eliminacja ubóstwa, zatrudnienie, edukacja i nauka, środowisko i zdrowie, polityka mieszkalnictwa, przemysł, energia, transport, rolnictwo, rozwój regionalny oraz turystyka. Każdy z wymienionych obszarów został obszernie scharakteryzowany w okresie ubiegłej dekady. Na tej podstawie sformułowano cele polityki dla danego obszaru, stworzono zestaw wskaźników oddających zależności w ramach danego obszaru jak również sformułowano działania mające za zadanie realizację przyjętych celów. Strategia oferuje bardzo szeroką gamę celów oraz bardzo rozbudowaną gamę działań. Należy jednak zwrócić uwagę, że strategia nie proponuje konkretnych, ilościowych działań, lecz na podstawie scharakteryzowanej sytuacji kraju w danym obszarze nakreśla kierunki pożądanych działań. Jedynie dla zagadnienia zmian klimatu ustalono, iż emisje gazów cieplarnianych do atmosfery nie powinny od 2008 roku przekroczyć poziomu 92 procent z 1990 roku a wszelkie substancje szkodzące warstwie ozonowej powinny zostać wyłączone z gospodarczego obiegu do 2030 roku⁵³.

Przygotowanie Narodowej Strategii Rozwoju Zrównoważonego oraz analizy sektorowe posłużyły do sformułowania celów w ramach wspomnianych kluczowych obszarów, które można zawęzić do podstawowych zagadnień; są to⁵⁴:

1. **w sferze gospodarczej** – stworzenie efektywnej i konkurencyjnej struktury sektora przemysłowego, zapewnienie optymalnej podaży energii, zwiększenie efektywności wykorzystywania energii zarówno poprzez producentów jak i konsumentów oraz zwiększenie wykorzystania zasobów odnawialnych, stworzenie zintegrowanego systemu rolnictwa zapewniającego efektywną produkcję i wykorzystanie zasobów jak i rozwijanie nowoczesnych i organicznych sektorów rolnictwa, maksymalne zwiększenie produkcji leśnej oraz zapewnienie regeneracji zasobów leśnych, zrównoważenie rybołówstwa poprzez pogodzenie potrzeb przedsiębiorstw, popytu na rynku oraz zdolności do regeneracji gatunków ryb, wykorzystanie potencjału wszystkich form transportu przy zmniejszeniu jego negatywnego wpływu na środowisko, stworzenie pozytywnego turystycznego obrazu Łotwy oraz rozwój ekoturystyki szczególnie w strefach przybrzeżnych oraz na terenach szczególnie chronionych,
2. **w sferze społecznej** – zmiana w priorytetach dotyczących dystrybucji budżetu, udoskonalenie rynku pracy poprzez pomoc w rozwoju przedsiębiorczości, włączając w to formy działalności charakterystycznej dla danego regionu, zapewnienie godziwych warunków mieszkaniowych jako czynnika niezbędnego dla ludzkiego zdrowia i aktywnej pracy jak również zapewnienie dostępności do edukacji oraz podwyższenie jej poziomu,
3. **w sferze środowiskowej** – kontynuowanie zasady, że za zanieczyszczenia płaci zanieczyszczający, przedstawienie systemów zarządzania środowiskiem i najlepszych dostępnych technologii w celu zachowania biologicznej różnorodności i tradycyjnych krajobrazów, zintegrowanie działań na rzecz ochrony zasobów wody we wszystkich procesach rozwojowych poprzez tworzenie kompleksowych planów zarządzania zlewiskami rzek oraz zapewnienie dobrej jakości wody pitnej i oczyszczania ścieków, tworzenie miejskich systemów zarządzania odpadami i substancjami niebezpiecznymi zgodnie z wymaganiami ochrony środowiska oraz rekultywowanie obecnych wysypisk śmieci.

Podstawą strategii zrównoważonego rozwoju są rządowe dokumenty, zgodnie z którymi cele środowiskowe, społeczne i ekonomiczne powinny zostać wsparte dodatkowymi inwestycjami pochodzącymi z budżetu centralnego jak i lokalnych. Osiągnięcie celów ekonomicznych powinno być oparte na inwestycjach prywatnych. Wdrażanie przyjętych działań powinno przyczynić się do rozwoju gospodarczego jak i nadwyżki przychodów w budżetach centralnym jak i samorządowych nad wydatkami na te działania.

Kolejnym ważnym zadaniem jest stworzenie systemu monitoringu, który będzie wiarygodnie szacował postęp Łotwy we wdrażaniu zdefiniowanych celów. W strategii, równoległe do celów i działań na rzecz ich realizacji zaproponowano każdemu kluczowemu obszarowi szereg wskaźników. Ogółem liczba wskaźników wynosi 106. Łotewska Agencja Ochrony Środowiska jest zobligowana do przygotowania Narodowego Raportu dotyczącego Wskaźników Zrównoważonego Rozwoju, jak również dostarczenia niezbędnych informacji na użytek międzynarodowych raportów. Każdego roku, począwszy od 2003 roku, ministrowie resortów powinni przedstawiać do 1 sierpnia Ministerstwu Ochrony Środowiska i Rozwoju Regionalnego raporty z wdrażania

⁵³ Ibidem, str. 9.

⁵⁴ Latvian National Report „Rio + 10” to the World Summit on Sustainable Development in Johannesburg, op.cit., str. 57.

postanowień strategii. Powinny one posłużyć do stworzenia ostatecznego raportu, na podstawie którego Rada Zrównoważonego Rozwoju będzie dokonywała oceny oraz proponowała niezbędne korekty zarówno polityk, jak i konkretnych działań⁵⁵.

Łotwa jest pierwszą republiką bałtycką, która przygotowała swoją strategię zrównoważonego rozwoju. Jakkolwiek nie zawiera ona zbyt wielu konkretnych i ilościowych celów, to stanowi próbę połączenia polityk sektorowych w jeden plan mający na celu integrowanie działań ekonomicznych, społecznych oraz środowiskowych.

---

⁵⁵ Ibidem, str.58.

ROZWÓJ ZRÓWNOWAŻONY NA LITWIE

1. PRIORYTETY RZĄDU

Transformacja ustrojowa na Litwie nie została wykorzystana do przebudowy gospodarki zgodnej z ideą ekorozwoju. Do tej pory nie powstała narodowa strategia zrównoważonego rozwoju, a priorytety XII Rządu Republiki Litewskiej koncentrują się głównie na osiągnięciu wzrostu gospodarczego, poprawy sytuacji społecznej i ekonomicznej kraju, pomijając aspekty ekologiczne. Priorytety rządu Republiki Litewskiej na lata 2001-2004 obejmują⁵⁶:

- rozwój demokracji w wymiarze politycznym, gospodarczym, społecznym i kulturalnym, zdecydowaną obronę praw człowieka, ochronę życia ludzkiego, zdrowia oraz własności, a także zapewnienie gwarancji socjalnych,
- koncentrowanie się na rozwiązywaniu problemów najbardziej istotnych dla społeczeństwa, takich jak ubóstwo i wzrost bezrobocia,
- określenie priorytetowych inwestycji, szybszy rozwój społeczeństwa opartego na informacji i wiedzy, a także rozwój nauki i techniki,
- tworzenie przyjaznego klimatu inwestycyjnego, zachęt do prowadzenia działalności gospodarczej, zwłaszcza małej i średniej przedsiębiorczości, usuwanie barier biurokratycznych,
- eliminowanie negatywnego podejścia do problemów wsi - rolnictwo litewskie winno być wydajne i wysoce konkurencyjne wobec rolnictwa UE,
- ciągłość polityki państwa, konsekwentna realizacja reform oraz wydajność administracji to nadrzędne zasady pracy XII Rządu.

Zgodnie z białą księgą nauki i techniki litewskiej należy opracować długofalową narodową strategię rozwoju. Według Długookresowej Strategii Rozwoju Gospodarczego Litwy do roku 2015 główny cel strategiczny to tworzenie środowiska przyjaznego rozwojowi materialnemu i duchowemu kraju, który można scharakteryzować jako⁵⁷:

- stabilny rozwój gospodarczy,
- zdrowe środowisko naturalne dla pokolenia obecnego i przyszłych,
- bezpieczeństwo społeczne na poziomie fizycznym, prawnym i socjalnym,
- rozwój kapitału ludzkiego,
- rozwój społeczeństwa obywatelskiego,

Niewiele spośród ponad stu szczegółowych długoterminowych założeń ma na celu wspomaganie zrównoważonego rozwoju. Można jednak doszukać się ich chociażby w planach rozwoju sektora high-tech w ciągu następnych 5 lat, reformy systemu podatków nałożonych na emitentów zanieczyszczeń. Ważny priorytet dotyczy poprawy systemu wydawania pozwoleń na emisję zanieczyszczeń i eliminowania możliwości „handlowania” tymi pozwoleniami, a także wprowadzenia zasady pomocy w odniesieniu do zarządzania ochroną środowiska poprzez przekazywanie zadań niższym szczeblom administracji. Stworzenie ekonomicznie sprawnego systemu zarządzania odpadami, jak i modernizacja transportu tak, by stał się on przyjazny środowisku, to cele, które rząd zamierza zrealizować do roku 2015. Jak widać dotyczą one różnych gałęzi gospodarki, które należy rozwijać w sposób skoordynowany, aby zachować czyste i zdrowe środowisko naturalne. W odniesieniu do sfery społecznej, rząd obiecuje poprawę poziomu życia i rynku mieszkaniowego.

Konstytucja Republiki Litewskiej, jako najważniejszy dokument prawny, zawiera poszczególne artykuły, bezpośrednio wpływające na wdrażanie zasad zrównoważonego rozwoju⁵⁸. W artykule 46 czytamy, że: "Gospodarka Litwy oparta jest o prawo do własności prywatnej, do swobody indywidualnej działalności gospodarczej oraz inicjatywy. Państwo wspiera działania gospodarcze oraz inicjatywy, które przynoszą korzyść wspólnocie. Państwo reguluje działalność gospodarczą, aby służyła ona dobru wspólnemu obywateli. Prawo zabrania monopolizacji produkcji i rynku oraz chroni wolną i uczciwą konkurencję. Państwo broni interesów konsumentów". Artykuł 48 stanowi, iż "każdy obywatel ma prawo swobodnego wyboru zawodu i działalności oraz prawo do pracy w odpowiednich, zgodnych z przepisami bhp warunkach, prawo do odpowiedniego

⁵⁶ Według Planu Rządu Republiki Litewskiej na lata 2001-2004, Wilno 2001, www.ekm.lt.

⁵⁷ Długookresowa Strategia Rozwoju Gospodarczego Litwy do roku 2015, Wilno 2002, str.25, strona internetowa Ministerstwa Gospodarki, www.ekm.lt.

⁵⁸ Narodowy Raport. Zrównoważony Rozwój na Litwie. Wilno 2002, www.am.lt.

wynagrodzenia za pracę oraz ubezpieczenia społecznego w razie pozostawania bez pracy". Konstytucja obliguje także państwo oraz obywateli do ochrony środowiska naturalnego kraju. Artykuł 54 traktuje: "Państwo dba o ochronę środowiska naturalnego, świata zwierzęcego i roślinnego, pojedynczych zabytków przyrody a szczególnie obszarów cennych pod względem przyrodniczym. Państwo sprawuje kontrolę nad umiarkowanym wykorzystaniem zasobów naturalnych, a także ich odtwarzaniem i powiększaniem. Prawo zabrania nadmiernej eksploatacji złóż geologicznych, zanieczyszczania wód i powietrza, oddziaływania radioaktywnego oraz zubażania fauny i flory"⁵⁹.

Według raportu Ministra Środowiska, ochrona środowiska jest nieodłącznym elementem właściwego rozwoju i poprawy kondycji społeczeństwa. Ludzkie zdrowie, bogactwo oraz rozwój gospodarczy i społeczny zależą od stanu środowiska naturalnego, stabilności krajobrazu i bioróżnorodności. Dlatego tak ważna jest rozważa w korzystaniu z zasobów naturalnych, aby nie zakłócić naturalnej równowagi przyrody. Główną zasadą, którą człowiek musi przestrzegać w życiu codziennym jest stwierdzenie, że natura jest ograniczonym źródłem zasobów naturalnych. Biorąc pod uwagę różne dokumenty zajmujące się ochroną środowiska, Ministerstwo wyznaczyło następujące cele strategiczne⁶⁰:

- osiągnięcie właściwego stanu jakości środowiska na Litwie,
- stworzenie warunków dla zrównoważonego rozwoju,
- stworzenie prawnych i instytucjonalnych warunków dla członkostwa w UE,
- osiągnięcie racjonalnego zużycia zasobów naturalnych i ich przyszłego wzrostu,
- ochrona wartości naturalnych siedlisk, osobliwości krajobrazu i bioróżnorodności,
- poprawę struktury gatunkowej lasów i wzrost zalesienia.

W procesie tworzenia głównych priorytetów rządu szczególną uwagę zwrócono na dziedziny, które stanowią obecnie problem. Są to: jakość wody i powietrza, zarządzanie odpadami, ochrona zasobów naturalnych, różnorodność krajobrazu i bioróżnorodność:

- oczyszczanie ścieków i redukcja odpadów,
- redukcja/stabilizacja zanieczyszczenia powietrza,
- ochrona bioróżnorodności,
- zarządzanie odpadami (w szczególności niebezpiecznymi),
- ochrona przed zanieczyszczeniem,
- optymalizacja oceny ziemi i struktury lasów,
- ochrona najbardziej naturalnych i wrażliwych ekosystemów,
- rekultywacja naruszonych terenów po wydobyciu zasobów mineralnych,
- racjonalne zużycie zasobów naturalnych,
- utrzymanie stabilności ekosystemów.

2. ZARYS WDRAŻANIA AGENDY 21

Litwa po odzyskaniu niepodległości przeszła trudną drogę transformacji. W czasie, gdy inne państwa wprowadzały Agendę 21 po szczycie w Rio w 1992 roku, trudna sytuacja ekonomiczna i społeczna Litwy nie pozwalała na równie aktywne działania. Z powodu silnych powiązań z Rosją, państwo litewskie nie było samowystarczalne gospodarczo, co przejawiało się głównie w uzależnieniu od rosyjskiego rynku zbytu i zaopatrzenia. Początkowy szybki wzrost załamał się po kryzysie w Rosji, co w pewien sposób wymogło na przedsiębiorcach poszukiwanie nowych rynków. Priorytety rządu dotyczyły głównie ratowania gospodarki, prac nad uwarunkowaniami prawnymi i decentralizacją systemu administracji. Ponadto społeczeństwo przyzwyczajone do komfortu opieki państwa nad obywatelem nie wykazywało jakiegokolwiek inicjatywy w dziedzinie gospodarczej czy społecznej. Spuścizna po systemie totalitarnym przejawiała się w znacznym zanieczyszczeniu środowiska, braku systemu zarządzania odpadami, nielegalnymi lub niewłaściwie prowadzonymi wysypiskami śmieci.

W poszukiwaniu rozwiązań dla pogarszającego się stanu środowiska naturalnego podjęto prace na rzecz strategii ochrony, uwzględniając standardy międzynarodowych porozumień i konwencji, a także dyrektywy i wymagania Unii Europejskiej. Zaowocowało to powstaniem Litewskiego Programu Ochrony Środowiska w 1992 r., a cztery lata później Narodową Strategią Ochrony Środowiska i w jej ramach nowego „Planu Działań”. Zgodny z zasadami zrównoważonego rozwoju traktuje on o konieczności dbania o czyste i zdrowe środowisko naturalne, różnorodności krajobrazu i bioróżnorodności, osiągnięciu optymalnego zużycia

⁵⁹ Konstytucja Republiki Litewskiej.

⁶⁰ Strategia Ochrony Środowiska, www.neris.mii.lt.

naturalnych surowców⁶¹. Strategia uwidacznia problemy wynikające z rozwoju osadnictwa i jego negatywnego wpływu na stan środowiska naturalnego. Dlatego na pierwszym planie, obok Ustawy o ochronie środowiska uchwalono uzupełniającą Ustawę o planowaniu przestrzennym w 1996 roku. Stała się ona podstawą i warunkiem wstępnym efektywnego wdrażania zrównoważonego rozwoju osadnictwa i infrastruktury, formułowania polityki zdrowej i harmonijnej egzystencji człowieka, a także ogólnej stabilności środowiska i zachowania unikalnych wartości natury i krajobrazu. Inne akty prawne wspierające zrównoważony rozwój to: Ustawy o podatkach od państwowych zasobów naturalnych oraz podatkach od zanieczyszczania środowiska, Ustawa o ocenie oddziaływania na środowisko (1996), Ustawa o obszarach chronionych, Prawo budowlane, Prawo inwestycyjne, Prawo wodne, Ustawa o zarządzaniu odpadami, Ustawa o monitoringu środowiska, Prawo energetyczne, Ustawa o energii nuklearnej, Ustawa o ziemi i wiele innych, które dostosowano do wymogów Unii Europejskiej⁶². Odpowiedzialność za wdrażanie strategii NES objął Minister Środowiska oraz w ramach swoich kompetencji samorządy lokalne. Minister Środowiska składa także raporty na temat wdrażania Agendy 21 Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Główne źródła funduszy na wdrażanie strategii to budżety państwa, miast, narodowe i miejskie fundusze ochrony środowiska, fundusze i pożyczki zagraniczne. Siedemdziesiąt procent wpływów z opłat i kar przeznaczane jest na Fundusz Ochrony Środowiska, 20 % na Fundusz Inwestycyjny Ochrony Środowiska, a 10 % przekazywane jest do budżetu. Instrumenty ekonomiczne wspierające strategię określone zostały w prawie podatkowym, głównie są to podatki od eksploatacji zasobów naturalnych, pozwolenia, opłaty i kary oraz opłaty produktowe⁶³.

Dopiero w 2000 roku rząd zatwierdził działalność Narodowej Komisji ds. Zrównoważonego Rozwoju, której przewodzi premier Litwy i której członkami jest 10 ministerstw, instytuty naukowe i organizacje pozarządowe. Komisja została stworzona w celu promocji zrównoważonego rozwoju zgodnie z zasadami, konwencjami i planami działań uzgodnionych w Rio. Pierwszy raport tej Komisji został przedstawiony na Szczycie w Johannesburgu. Jeszcze przed jej powstaniem ministerstwa kooperowały ze sobą opracowując strategie i programy, w dziedzinie społecznej i ekonomicznej, ochrony i zarządzaniu zasobami, wzmacnianiu roli grup społecznych we wdrażaniu zrównoważonego rozwoju⁶⁴. Pomocne były przy tym liczne instytucje rządowe i pozarządowe: Inspektorat Ochrony Środowiska, Ośrodek ds. Badań Wspólnych przy Ministerstwie Środowiska - odpowiedzialny za wdrażanie programu monitoringu, Komisja Doradcza ds. Leśnictwa, Komitet ds. Edukacji Ekologicznej, który reprezentują ciała zarządu, instytuty naukowe, sfera biznesu i NGO's, Litewski Instytut Administracji Publicznej odpowiedzialny za przygotowanie programów i organizowanie kursów dla służby obywatelskiej, Komitet Rozwoju Przedsiębiorczości, organizacja samorządowa – Izba Rolnicza, pozarządowe: Litewska Służba Doradztwa Rolniczego „Gaja”, która zapoczątkowała rozwój rolnictwa ekologicznego w 1990 roku, Litewski Ruch Zielonych, czy Litewski Fundusz na rzecz Przyrody i inne.

Ostatnie programy Rządu, takie jak Rządowy Program na lata 2001-2004 oraz Długookresowa Strategia Rozwoju Ekonomicznego Litwy (2001-2015) zaznaczają potrzebę tworzenia odpowiednich warunków dla zrównoważonego rozwoju poprzez zintegrowanie polityki dotyczącej ochrony środowiska z innymi sektorowymi politykami, jednak nie proponują konkretnych działań w tym zakresie⁶⁵.

Litwa ratyfikowała wiele konwencji ważnych dla zrównoważonego rozwoju. Ponadto podpisała bilateralne i instytucjonalne umowy dotyczące współpracy finansowej, pomocy technicznej przy dostosowywaniu prawa do wymogów Unii Europejskiej, współpracy w zakresie monitoringu środowiska, ochrony powietrza, wody i gleby przed zanieczyszczeniami, poprawy wydajności energetycznej, planowania przestrzennego i zarządzania lasami z wieloma państwami (Szwecją, Finlandią, Łotwą, Federacją Rosyjską, Estonią, Danią, Niemcami, Polską, Białorusią, Holandią, Czechami czy Wielką Brytanią). Przede wszystkim jednak Litwa koncentruje się na kooperacji z organizacjami międzynarodowymi: Organizacją Narodów Zjednoczonych FAO, UNESCO, EU, REC (Regional Environmental Center for Central and Eastern Europe), EEAC (European Environmental Advisory Council), NEFCO (Nordic Environmental Finance Cooperation), oraz w ramach projektu VASAB a także Baltic 21. W związku z tym ostatnim współpraca dotyczy takich sektorów jak rolnictwo, przemysł, turystyka, transport i edukacja, dla których zostały opracowane scenariusze dla zrównoważonego rozwoju oraz plany działania. W 2000 roku Minister Edukacji podpisał Deklarację z Hagi, czyli Agendę 21 dotyczącą edukacji (A21E).

⁶¹ Strategia Ochrony Środowiska. Plan Działania. Ministerstwo Ochrony Środowiska Republiki Litewskiej, Wilno 1996.

⁶² 2002 Country profile, www.un.org/esa/agenda21.

⁶³ 2002 Country profile, www.un.org/esa/agenda21.

⁶⁴ O strategiach tych mowa jest w dalszej części dokumentu.

⁶⁵ Frank Biermann, Rainer Brohm and Klaus Dingwerth, eds. 2002. Proceedings of the 2001 Berlin Conference on the Human Dimensions of Global Environmental Change "Global Environmental Change and the Nation State". Potsdam: Potsdam Institute for Climate Impact Research, pp. 276-280.

Została ona zaaprobowana przez wszystkie ministerstwa edukacji krajów Regionu Morza Bałtyckiego na drugim spotkaniu w Sztokholmie.

Zrównoważony rozwój należy nie tylko do zadań rządu. Zaangażowane są w ten proces zarówno instytucje naukowe i ośrodki akademickie, agendy rządowe, jak i organizacje pozarządowe. Według artykułu 7-go Ustawy o ochronie środowiska społeczeństwo i organizacje pozarządowe mają prawo do równego dostępu do informacji na temat stanu środowiska naturalnego, zużycia zasobów naturalnych i wpływu planowanych inwestycji na krajobraz. Uczestnictwo grup nacisku w dyskusji na temat NGO's reguluje ustawa o planowaniu przestrzennym i ustawa o ocenie oddziaływania na środowisko.

3. DZIAŁANIA NA SZCZEBLU LOKALNYM

Już na początku lat 90-tych w strategiach wielu miast regionu Morza Bałtyckiego ważnym priorytetem stał się zrównoważony rozwój i Lokalna Agenda 21. Litwa z powodu swojej trudnej sytuacji gospodarczej, a także braku narodowego dokumentu regulującego proces wdrażania Agendy 21 na szczeblach regionalnym, lokalnym i krajowym, zapoczątkowała ten proces dopiero w 1997 roku. Odbyła się wtedy pierwsza konferencja na temat zrównoważonego rozwoju w Bristonas. Główne jej cele dotyczyły możliwości i perspektyw miast litewskich we wdrażaniu projektów Lokalnej Agendy 21 oraz współpracy w tym zakresie z innymi gminami.

W lipcu 1998 roku Kowno jako pierwsze, razem z partnerem - fińskim miastem Tampere, stworzyło Program Lokalnej Agendy 21 (finansowane przez Phare)⁶⁶. Kolejne to Klajpeda (11.1998), Panevezys (1999) i Vaginas (2000) współpracujące z innymi miastami w Szwecji, Finlandii, Danii i Irlandii. Ważnym krokiem było opracowanie w 1999 roku przez Centrum Administracji i Technologii Środowiska - Litwa (ECAT- Environmental Centre for Administration and Technology) projektu mającego na celu wspieranie 13 małych i średniej wielkości miast w procesie tworzenia planów i strategii zrównoważonego rozwoju. W rezultacie m.in. takie samorządy jak Alytus, Marijanpole i Siauliai i Ignalina, Kaisiadorys, Radvilislicis, Raseiniai, Rokiskis, Trakai, okręg Varena, Kowno, otrzymały informacje, materiały i pomoc w postaci szkoleń urzędników i polityków oraz treningi organizowane także przez uniwersytety i instytucje naukowe.

Jako kontynuację kampanii na rzecz zrównoważonego rozwoju, której dała początek konferencja z 1997 roku z Bristonas, uważa się spotkania lokalnych polityków w Kownie w 1999 (Lokalna Agenda 21 na Litwie: Doświadczenia i perspektywy) oraz w 2000 roku (Zrównoważony Rozwój: Rola podmiotów lokalnych)⁶⁷. Dyskutowano tam również o perspektywach dla LA21 na Litwie, jednak już w oparciu o dotychczasowe dokonania. Przedstawiciele min. takich miast jak Kaunas, Siauliai, czy Panevezys dzielili się swoimi doświadczeniami, chociażby w procesie angażowania społeczeństwa do działania na rzecz rozwoju miasta.

Lokalna Agenda 21 stanowi ważną część dyskusji dotyczącej możliwości przełożenia rozmów o zrównoważonym rozwoju na język czynów. Dlatego tak istotne jest zaangażowanie osób zajmujących kluczowe stanowiska w rozwiązywaniu problemów społecznych, ekonomicznych, kulturowych i środowiskowych przy tworzeniu długofalowej strategii zrównoważonego rozwoju. Poważny problem miast litewskich dotyczy właśnie tego obszaru. Większość urzędników samorządowych nie może przeznaczyć wystarczająco dużo czasu na pracę nad LA21, nie ma specjalnych grup, które skupiłyby się wyłącznie nad tym procesem. Ponadto brak doświadczenia przy równoczesnym braku pomocy ze strony państwa powoduje, iż miasta nie są zachęcane do wdrażania LA21. Często także zawęża się działania Agendy prawie wyłącznie do spraw ochrony środowiska. Faktem jest, iż w niektórych rejonach jest to sprawa priorytetowa z powodu znacznych zanieczyszczeń. Siauliai, którego ekologiczne problemy dotyczą dewastacji środowiska w byłej bazie wojskowej, wdraża programy mające na celu usuwanie rozlewów olejowych, Alytus boryka się także z dziedzictwem Rosji Sowieckiej: 2075 tonami lekkich węglowodorów, które wyciekły z uszkodzonych zbiorników i wniknęły w glebę, powodując skażenie terenu o powierzchni 400 tys. m². Panevezys, jako miasto przemysłowe zwraca szczególną uwagę na zanieczyszczenia gleby i rzeki Nevezis, głównie metalami ciężkimi. Miasto wprowadziło obowiązek monitoringu emisji zanieczyszczeń przez przedsiębiorstwa wywierające negatywny wpływ na środowisko i przedstawianie raportów do specjalnego departamentu. Na tej podstawie ustalane są opłaty, które trucieli musi uregulować⁶⁸.

Proces tworzenia uzgodnień dotyczących lokalnej Agendy 21 powinien być przeprowadzony w sposób zapewniający wszystkim członkom społeczności możliwość przedstawienia swoich pomysłów i udział

⁶⁶ www.ubc.net/newsletter.

⁶⁷ Narodowy Raport. Zrównoważony Rozwój na Litwie. Wilno 2002, www.am.lt.

⁶⁸ Raport. Środowisko 2000, www.am.lt.

w projektach lokalnej Agendy 21. Dużą przeszkodą w tej kwestii na Litwie jest brak zaangażowania społecznego, tradycji społeczeństwa obywatelskiego, a także trudności w komunikacji pomiędzy ludnością a organami samorządowymi. Praktyki miasta Panevezys wskazują, że rozwiązaniem może być otwarta i dostępna informacja. Niezbędny w tym przypadku okazał się kompleksowy monitoring środowiska, który wykazał zależności pomiędzy jakością środowiska a wskaźnikiem zdrowia populacji, co zwiększyło zainteresowanie sprawami Agendy 21. Konkretne działania mające na celu zachęcenia społeczeństwa do uczestnictwa w LA21 podjął też okręg Varena. Przeprowadzono badanie opinii publicznej a następnie je ogłoszono. Wskazała ono, iż wbrew pozorom aż 58,5% ankietowanych wyraża chęć czynnego udziału w dyskusji nad problemami i rozwojem regionu, natomiast 13% nie wyraża zainteresowania. Większość odmawiających tłumaczyło się niewiarą we wpływ własnych inicjatyw na poprawę sytuacji lub brakiem odpowiedniej wiedzy w tej dziedzinie. 71% respondentów, którzy posiadają wyższe wykształcenie sądzi, iż istotne jest by uczestniczyć w działaniach miasta na rzecz zrównoważonego rozwoju⁶⁹. Powyższa ankieta dowodzi jak ważna jest edukacja w podejściu społeczeństwa do spraw ochrony środowiska. Dlatego postanowiono wspierać już najmłodszych mieszkańców, przeprowadzając projekt „Szkolna Agenda 21”, który koordynuje Minister Edukacji.

Spośród sześćdziesięciu samorządów terytorialnych, 16 jest aktualnie zaangażowanych w LA21. Biorąc pod uwagę wielkość miast, można szacować, iż dla blisko 40% ludności kraju LA21 nie powinna być obcym zjawiskiem. Według przeprowadzonych badań trzy z czterech zapoczątkowanych procesów spowodowały lokalne inicjatywy, istotna była tu także rola międzynarodowych organizacji pozarządowych⁷⁰. Prace nad Agendą 21 skupiają się głównie nad opracowywaniem planów rozwoju, bez których racjonalna polityka gospodarowania zasobami naturalnymi nie byłaby niemożliwa.

W 2001 roku zapoczątkowano nowy projekt : „Oszacowane i Rozwój Lokalnych Strategii Zrównoważonego Rozwoju w Polskich i Litewskich Miastach”. Jest on kontynuacją wspomnianego już projektu „Lokalna Agenda 21 w małych i średnich miastach litewskich 1999-2001” Program ten finansuje Organizacja Narodów Zjednoczonych oraz Unia Europejska.

4. ZARYS ELEMENTÓW NARODOWEJ STRATEGII ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU LITWY

Litwa nie posiada strategii zrównoważonego rozwoju, ani programu, który łączyłby podstawowe trzy wymiary. Jednak niektóre strategie i plany sporządzone przez konkretne ministerstwa odpowiadają wyznacznikom Agendy 21 i mają na celu jej wspieranie. Strategie te dotyczą kluczowych dziedzin⁷¹:

- **Ubóstwa:** głównym celem jest zwalczanie największego ubóstwa do roku 2003 oraz pomoc ludności żyjącej na jego skraju tak, by procent tej ludności wynoszący w 1998 r. 16,8% zmniejszyć do roku 2005 do poziomu poniżej 10 %. Aby osiągnąć te cele, proponuje się nowe kierunki w różnych sferach polityki państwa, zarówno zatrudnieniu i edukacji, jak podatkach i opiece społecznej (ze szczególnym uwzględnieniem mieszkańców terenów wiejskich). Główne dokumenty to: Narodowa Strategia Redukcji Ubóstwa z 2000 roku oraz Program Wdrażania Strategii Redukcji Ubóstwa.
- **Edukacji:** promocja wiedzy i ekologicznego stylu życia, poprawa systemu informacji o środowisku i dostępu do niej, rozszerzanie programów edukacji ekologicznej poprzez organizowanie konkursów dla uczniów i studentów, przygotowywanie i wdrażanie programów treningowych dla specjalistów, a także zwiększanie wsparcia dla organizacji samorządowych. W 1999 r. rząd przyjął Litewską Strategię i Plan Działania na Rzecz Edukacji Ekologicznej, bazujący na Agendzie 21. Cele zawarte powyżej odnoszą się także do Litewskiej Strategii Ochrony Środowiska oraz Narodowej Polityki Edukacji Zrównoważonego Rozwoju (która miała być zatwierdzona przez rząd w 2002 roku).
- **Zdrowia:** strategię odnoszą się do konieczności rozwoju aktywnego społeczeństwa, świadomego potrzeby zdrowego trybu życia, żywienia, unikania uzależnień od tytoniu i alkoholu. Cele dotyczą poprawy jakości usług medycznych, większego zorientowania całego systemu opieki zdrowotnej na pacjenta, promocji zdrowia w szkołach, kontrolowania zachorowań na raka i chorób dziedzicznych. Główne programy to: Narodowy Program Zdrowia (1998), „Plan Działania” dotyczący bezpieczeństwa żywienia (2001), Narodowa Strategia Zdrowia Publicznego (2001).
- **Rolnictwa:** kluczowe priorytety oscylują wokół dostępności dodatkowych wpływów środków finansowych dla rolników i farmerów, zapewnienia wzrostu poziomu dochodów oznaczającego poprawę standardów życia, poprawy warunków pracy, konkurencyjności i wydajności podstawowej produkcji, rozwoju systemu zarządzania i marketingu w rolnictwie, osiągnięcia wysokich standardów higieny,

⁶⁹ B.Gronholm, M.Joas, M.Nordstrom, Succes Factors for Local Agenda 21 in the Baltic Sea Region, Abo 2001, str. 83.

⁷⁰ B.Gronholm, M.Joas, M.Nordstrom, Succes Factors for Local Agenda 21 in the Baltic Sea Region, Abo 2001, str.10,

⁷¹ Narodowy Raport. Zrównoważony Rozwój na Litwie. Wilno 2002, www.am.lt; 2002 Country profile, www.un.org/esa/agenda21

tworzenia nowych miejsc pracy oraz osiągnięcia zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich poprzez wspieranie rolnictwa ekologicznego. Zawarte są one w Strategii Rolnictwa Obszarów Wiejskich oraz Litewskim Planie Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich 2000 - 2006. Natomiast programy takie jak „Program Wsparcie dla Rolnictwa Ekologicznego”, finansowany przez Fundusz Wsparcia Obszarów Wiejskich, pilotażowy program „Tatula” (od 1993 r.), skupiają się chociażby na pomocy dla farm ekologicznych w postaci bezpośrednich wypłat za hektar terenów uprawnych.

- **Przemysłu:** stworzenie efektywnego systemu zarządzania zasobami naturalnymi, redukcja zanieczyszczenia środowiska spowodowanego substancjami pochodzącymi z przemysłu, zmniejszenie zanieczyszczenia wód powierzchniowych na terenach miejskich i emisji spalin. Główne zasady rozwoju polityki przemysłowej określa Średniookresowa Polityka Przemysłowa Litwy, Litewska Polityka Wdrażania Strategii Przemysłowej z 2000 roku, a także Strategia Ochrony Środowiska (1996).
  - **Transportu:** integracja z siecią transportową UE, stopniowe polepszenie stanu technicznego infrastruktury, reformy instytucjonalne oraz restrukturyzacja i prywatyzacja przedsiębiorstw transportowych to główne założenia Narodowego Programu Rozwoju Transportu, a także narodowego programu „Transport i ochrona środowiska” z 1992 roku, programu Biopaliwo (2000).
  - **Turystyki:** Litwa zakłada rozwijanie sektora turystycznego, dlatego planowane jest opracowanie odpowiednich zaleceń dla hoteli oraz określenie wymagań dla osób rozwijających ekoturystykę. Programy z tym związane to Biała Flaga dla Plaż (2001), Narodowy Program Rozwoju Turystyki w latach 1998-2002, Narodowy Plan Rozwoju Turystyki do roku 2010 oraz Narodowa Strategia Turystyki.
-

STRATEGIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU W NIEMCZECH

1. GŁÓWNE ZAŁOŻENIA STRATEGII ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Przedstawiona przez rząd niemiecki „Strategia zrównoważonego rozwoju” wskazuje perspektywy życia w XXI w. dla społeczeństwa niemieckiego. Dla opracowania tej strategii Rząd powołał Państwową Komisję ds. Rozwoju Zrównoważonego. Równoległe do Komisji, 17 kwietnia 2001 roku na okres 3 lat została utworzona Rada dla Trwałego Rozwoju. Jest ona ciałem doradczym Rządu, które zgodnie z jego zaleceniami formułuje cele, tworzy projekty, określa wytyczne dla wprowadzenia w życie Narodowej Strategii.

Proces prac nad strategią miał formę otwartego forum dyskusyjnego, w którym uczestniczyli również przedstawiciele gmin, związków zawodowych, pracodawców, świata nauki, kultury i kościoła. Wkład w ostateczny kształt dokumentu mieli także reprezentanci stowarzyszeń na rzecz ochrony środowiska, kółek rolniczych, związków konsumenckich. Swoje propozycje prezentowali ponadto zainteresowani obywatele.

Podstawowym pytaniem stawianym przez twórców tego dokumentu jest pytanie o kroki, jakie należy przedsięwziąć, by z dzisiejszych „dobrodziejstw” naszej planety mogły w jednakowym stopniu korzystać przyszłe pokolenia. Pytanie to jest szczególnie istotne w obliczu rosnącej, masowej konsumpcji oraz procesu globalizacji. Zmiana przyzwyczajeń konsumpcyjnych, nawet w społeczeństwie niemieckim, które relatywnie szybko i łatwo zrozumiało istotę pojęcia ekologii i znaczenia ochrony środowiska, nie będzie łatwym zadaniem.

Pojęcie ekorozwoju powinno być rozumiane w sposób dużo szerszy i o wiele głębszy, niż tylko jako działania państwa mające na celu ochronę środowiska. Chodzi o to, jak podkreśla dr Harlem Brundtland⁷², przewodnicząca Światowej Organizacji Zdrowia, aby nauczyć ludzi myśleć bardziej kompleksowo. By skończyć z radykalizmem, z polaryzowaniem świata, z podziałem na czarne i białe, z myśleniem tylko prospołecznie czy tylko proekologicznie. Ważne jest, aby znaleźć harmonię i ład między dziedzinami, które dotychczas wydawały się sprzeczne i między którymi istniał konflikt. Zatem istotą kampanii na rzecz zrównoważonego rozwoju jest naturalna ewolucja społeczeństwa w kierunku zmiany mentalności oraz stylu życia.

Strategia Zrównoważonego Rozwoju składa się z czterech części:

- **Sprawiedliwość międzypokoleniowa**
Hasło odpowiedzialności za przyszłe pokolenia jest przewodnią myślą zrównoważonego rozwoju. Dużą rolę odgrywają tutaj wszystkie inwestycje, tj. inwestycje w infrastrukturę, w nowoczesne urządzenia i zakłady, a przede wszystkim inwestycje w edukację, badania i rozwój. Nakłady te stanowią podstawę do wszelkiego rodzaju innowacji i modernizacji.
- **Jakość życia**
Cel zrównoważonego rozwoju to nie tylko dążenie do osiągnięcia jak najlepszych materialnych warunków życia wszystkich obywateli na ziemi, ale troska o „dobrobyt” w innym ujęciu. Zaspokajanie potrzeb wyższego rzędu jest dziś równie istotne. Możliwość kształcenia się, pogłębiania zainteresowań, rozwoju duchowego, bycia kreatywnym – to czyni dzisiejszego człowieka szczęśliwszym.
- **Spójność socjalna**
Pogłębiona spójność socjalna jest podstawowym celem zrównoważonego rozwoju. Z tego powodu priorytetowym staje się zapewnienie odpowiedniego systemu opieki socjalnej, głównie rozumianego jako zabezpieczenie zdrowotne, pewne świadczenia dla rencistów, bezrobotnych, niepełnosprawnych. Z usług publicznych dobrej jakości nie powinny być wykluczane żadne grupy społeczne, a na naukę i pracę winni mieć wszyscy wyrażający ku temu chęć obywatele. Te wyzwania nie leżą tylko w gestii państwa, ale wskazana byłaby współpraca organizacji pozarządowych czy choćby kościoła.

---

⁷² H. Brundtland: Die Globalisierung nachhaltig gestalten „Der naechste Schritt“.

- **Międzynarodowa odpowiedzialność**

W tym punkcie należy ująć wszystkie zagadnienia, które nie ograniczają się tylko do działań rządu jednego państwa, ale które dotyczą nas wszystkich jako obywateli tej ziemi i wymagają współpracy jak największej liczby krajów. Podkreślić należy w tym miejscu pomoc humanitarną dla krajów objętych wojną czy innymi kataklizmami, solidarność i wspieranie krajów najuboższych.

W Strategii Zrównoważonego Rozwoju wyodrębniono 21 zagadnień, uznanych za najistotniejsze w dzisiejszym świecie. Z każdym związany jest odrębny wskaźnik, który ma być „miarą” zrównoważonego rozwoju. Każdemu wskaźnikowi, o ile jest to możliwe i ma sens, przypisany został konkretny cel i czas jego osiągnięcia. (Dokładne przedstawienie wskaźników znajduje się w dalszej części opracowania dotyczącej monitoringu)

2. RADA DLA TRWAŁEGO ROZWOJU

Strategie zrównoważonego rozwoju nie są stałe. Muszą być poddawane przeróbce celów i priorytetów. Priorytety ulegają zmianom, poszerza się wiedza o zmianach w środowisku i o wykorzystaniu zasobów naturalnych. Dlatego strategie te oznaczają proces ciągłego poszukiwania, uczenia i dopasowywania. Wiązą się również z analizą możliwości postępu technicznego pod kątem podstawowych wartości etycznych, długofalowych perspektyw, opcji politycznych, a także skutków, zalet, granic i związanych z nimi szansami i zagrożeniami. Optymalne rozwiązania nie mogą być stałe w dynamicznym gospodarczo, naukowo i społecznie świecie, lecz są ciągle poszukiwane.

W celu usprawnienia prac nad Strategią, Rząd Niemiec powołał ciało doradcze w postaci Rady dla Trwałego Rozwoju oraz Krajowej Komisji ds. Rozwoju Zrównoważonego. Opracowując strategię, Rada formułowała i proponowała cele, a w wydanym przez siebie dokumencie zachęcała do dyskusji. Rezultatem jest ciekawe opracowanie, mające charakter nie tylko konkretnych wytycznych dla Strategii, ale też i postulowanych kierunków zrównoważonego rozwoju, o charakterze ponadczasowym.

Dla pełnego osiągnięcia założeń tej polityki zrównoważonego rozwoju oraz jej upowszechnienia Rada dla Trwałego Rozwoju poleciła rządowi ilościowe określenie celów dotyczących energii, rolnictwa, środowiska naturalnego i żywienia oraz zebranie ich w klarownych harmonogramach jako części Narodowej Strategii. Oprócz poniższych zaleceń dla poszczególnych sektorów gospodarki, w dokumencie wydanym przez Radę, znajduje się krótka ocena sytuacji w Niemczech w kontekście zrównoważonego rozwoju.

Pomimo iż w ostatnich trzydziestu latach poczyniono wiele starań dla ochrony środowiska naturalnego, przekonujemy się dzisiaj, jak wiele jeszcze pozostało do zrobienia. Zatem działania w kierunku rozwoju zrównoważonego wymagają kojarzenia polityki proekologicznej z gospodarczymi i społecznymi aspektami. Oto kilka przykładów:

- Aktywne i pasywne wykorzystanie odnawialnych źródeł energii wysuwają na przód m.in. polityka energetyczna i przepisy o odnawialnych zasobach energetycznych. Jednakże daleko Niemcom do zrównoważonego wytwarzania i zarządzania energią.
- Narodowy program dotyczący ochrony klimatu (realizowany od października 2000 r.), przepis w sprawie oszczędności energii i program modernizacji budynków są krokami ku zmniejszeniu emisji gazów cieplarnianych. Dla zahamowania zmian klimatycznych wymagane są dużo większe oszczędności o światowym zasięgu. Pozostaje jeszcze kwestia zmiany przyzwyczajeń dotyczących zużycia energii.
- Kwestie produkcji żywności stały się najpóźniej głównym tematem omawianej strategii od czasu wystąpienia przypadków BSE w roku 2000 roku. Hodowla zwierząt, konsumpcja artykułów spożywczych, tworzenie wartości w rolnictwie i rozwój w obszarze wiejskim powinny zostać ukierunkowane na zrównoważenie.
- Komunikacja przyjazna środowisku jest już od lat powszechnie uznanym celem polityki drogowej. Faktycznie w Niemczech jest jeszcze daleko do ideału. Pomimo wielu technicznych zabiegów emisja dwutlenku węgla w ruchu wzrasta, rosną także wymagania powierzchniowe, gdyż krajobraz jest coraz bardziej pocięty przez sieć komunikacyjną.
- Można zauważyć, że w ostatnich latach ochrona przyrody nie jest działalnością priorytetową. Jeśli dotychczas stosowane środki nie zmienią się, proces wymierania gatunków i ubożenia krajobrazu nie zostanie powstrzymany. Dochodzi często do sytuacji, iż ludzie osiedlają się na „terenach zielonych” (nieskażonych), przez co zaprzepaszczeniu ulegają wartościowe i żyzne ziemie, a z kolei działki budowlane w obrębie miejscowości stoją odłogiem.

ENERGIA I OCHRONA KLIMATU

Zrównoważone korzystanie z energii wiąże się z:

- zapewnieniem wystarczającej podaży energii,
- wspieraniem dynamiki rozwoju gospodarczego i zatrudnienia,
- zahamowywaniem zmian klimatycznych, troską o środowisko naturalne.

Dla zapewnienia zaopatrzenia w złoża kopalne służy ich dalsze długotrwałe limitowanie, cenowe i polityczne uniezależnienie oraz zróżnicowane i wydajniejsze ich używanie. Równocześnie należy adaptować odnawialne źródła energii, traktując je jako alternatywę dla kopalnych. Potrzeba wielu starań, badań nad możliwościami pozyskiwania energii przy minimalizowaniu emisji CO₂.

Obecny jest konflikt celów związany z subwencjonowaniem eksploatacji złóż węgla kamiennego i produkującego duże ilości CO₂ węgla brunatnego. Rada opowiada się za przerwaniem dotowania do 2010 r. eksploatacji tych złóż. Z zaoszczędzonych środków mogłoby zostać wspierane wykorzystywanie odnawialnych źródeł energii, w tym przemiany strukturalne w regionach.

Dla rozwoju gospodarczego i społecznego powodzenia kraju ważne jest tworzenie korzystnych kosztowo usług energetycznych. Z jednej strony wydobycie kopalnych nośników energii jest ograniczane, gdyż jest ich coraz mniej, z drugiej strony jest ono limitowane ze względu na wzrastający poziom dwutlenku węgla w atmosferze.

Polityka energetyczna musi obejmować elementy ekologiczne. Wiąże się one z zahamowaniem zmian klimatycznych poprzez redukcję gazów cieplarnianych zanieczyszczających atmosferę Ziemi. 2/3 ich ilości stanowi dwutlenek węgla (CO₂), dla którego wyznaczono cele w postaci wskaźników, tzn.:

- do roku 2005 redukcja emisji CO₂ o ok. 25% w odniesieniu do 1990 r., a do 2050 r. o 80 %,
- do roku 2010 redukcja gazów cieplarnianych o 30% w odniesieniu do 1990 r., a do 2020 r. o 40%.

Ww. wskaźniki wiążą się ze staraniami, aby około 30% dzisiejszej produkcji prądu w kolejnych latach zostało wyparte przez elektrownie atomowe. Dla osiągnięcia tych celów potrzebny jest odpowiedni monitoring, aby w razie potrzeby móc w porę zareagować, gdyby pojawiły się symptomy rozwoju w złym kierunku. Rada zaleciła Parlamentowi ratyfikowanie do lata 2002 protokołu z Kioto, który miałby być widocznym przełomu w polityce zrównoważonego zużyciu energii.

WZÓR DLA ROLNICTWA ŚRODOWISKA ODŻYWIANIA I ZDROWIA

Rada dąży do zrównoważenia rolnictwa, które będzie zgodne z ekologicznymi, ekonomicznymi i społecznymi kryteriami, również w aspekcie międzynarodowym i globalnym. W przyszłości Niemcy powinny posiadać „przedsiębiorczo – handlowe” rolnictwo oparte na gospodarności całych rodzin. Będzie ono zapewniało i utrzymywało miejsca pracy, nie poddając się w dużym stopniu wahaniom gospodarczym.

Niemcy pragną rolnictwa, które zachowuje naturalne zasoby ziemi, powietrza i wody, respektuje sprawę ochrony zwierząt w hodowli, gwarantuje chów, uprawę, żywienie oraz zabezpiecza różnorodności krajobrazu kulturowego i wielogatunkowość roślin i zwierząt.

Najważniejszym celem rolnictwa jest wciąż produkcja zdrowiej żywności. Rolnictwo staje się wielofunkcyjną gałęzią gospodarki. Produkcja umożliwia alternatywne i dodatkowe zatrudnienia i zarobek w sferze usług, przyczynia się do zintegrowanego i ponadsektorowego rozwoju terenów wiejskich. Ważnym elementem staje się agroturystyka, a także z produkcją nawozów naturalnych i energii z biogazów.

Zrównoważone rolnictwo ma osiągać swoje cele z jak najmniejszą pomocą państwową. Przysługujące rolnictwu subwencje powinny być rozdzielane w sposób sprawiedliwy, transparentny i globalny. Nie mogą one rujnować handlu ani zabierać szans rynkowych i możliwości na zatrudnienie dla rolników w krajach rozwijających się. Rolnictwo w tych krajach powinno być wspierane i zabezpieczane przez odpowiednie komisje WTO.

Średniookresowym celem jest przekształcenie państwowych subwencji w państwowe dotowanie społecznych dokonań np. utrzymania kulturowego krajobrazu wsi. Do tego powinno się rozwijać systemy zarządzania z uwzględnieniem ekonomii (np. pieniężna ocena usług), ekologii (w tym ochrony krajobrazu), warunków socjalnych (np. miejsc pracy i ich ochrony), norm prawnych dotyczących praw konsumenta i zwierząt, jak również systemów wynagrodzeń.

WYMAGANIA DLA ROLNICTWA, LEŚNICTWA, OCHRONY NATURY I GATUNKÓW

Celem stało się w tym zakresie tematycznym zapewnienie udziału powierzchniowego terenów rolniczych i leśnych na dzisiejszym poziomie. Przeznaczanie powierzchni na potrzeby osiedlania się i rozwoju komunikacji powinno być minimalizowane. Dąży się do redukcji dodatkowych terenów użytkowych:

- z 100 ha / < 30 ha / do roku 2020 i
- do 0 do roku 2050.

Obszary zasiedlone i leżące odłogiem należy modernizować („recykling” terenu). Poza tym szczególną troską obejmuje się tereny rezerwatów, parków narodowych i krajobrazowych.

PROMOWANIE WZORCA KONSUMPCJI. POLEPSZANIE WARUNKÓW HODOWLI ZWIERZĄT

Sukces zmiany kursu w polityce rolnej zależy w istotnym stopniu od zmiany w przyzwyczajeniach konsumentów. Do tego zmierną odpowiednio strategię poprawy zdolności i możliwości podejmowania decyzji przez konsumenta podczas dokonywania zakupów. Konsument potrzebuje informacji dla zrozumienia, jakie są związki pomiędzy jego zachowaniem, przyszłością rolnictwa, jak i utrzymaniem rodzimego krajobrazu kulturowego. Chodzi przede wszystkim o uświadomienie wagi jakości, która wiąże się z produktem i procesem jego wytwarzania. Dlatego też:

- prowadzi się intensywne kształcenie (np. w przedszkolach i szkołach), informowanie i wyjaśnianie (doradztwo, zawodowe dokształcenie) sposobów prawidłowego odżywiania,
- wprowadza się wysokie wymagania dotyczące jakości np. dla szpitali, kantyn, zakładów gastronomicznych i handlowców.

Dla lepszego funkcjonowania i przejrzystości procesów produkcji, przetwórstwa i handlu rozbudowuje się systemy zarządzania jakością. Ważne jest także, aby uprawa i hodowla była prowadzona w sposób zgodny z przepisami prawa oraz transport i ubój zwierząt w odpowiednich zgodnymi z normami warunkach.

WZÓR KOMUNIKACJI I TRANSPORTU

Stawiane jest pytanie, jaki rodzaj transportu będzie w stanie sprostać zapotrzebowaniu na mobilność. Zrównoważone systemy transportowe muszą chronić gospodarkę, być przyjazne środowisku i wywoływać pozytywne społecznie efekty.

Wzorzec zrównoważonego rozwoju mobilności zostaje opisany przez następujące ekologiczne wymogi:

- ograniczanie emisji gazów cieplarnianych i zanieczyszczeń,
- minimalizację emisji hałasu,
- ograniczenie zużycia powierzchni i niszczenia przestrzeni życiowej,
- zmniejszenie zużycia zasobów.

Dostęp do zasobów gospodarczych powinien zostać zagwarantowany przy możliwie niskim obciążeniu środowiska. Powinien on umożliwiać formy pracy indywidualnej i społeczną innowacyjność. Spełnienie podstawowych warunków dla wysokiego poziomu zatrudnienia, zdrowia i bezpieczeństwa ludności, jak również dla wyrównania szans, oznacza m.in.:

- pewność zatrudnienia i tworzenie nowych miejsc pracy poprzez zmiany regionalne i strukturalne,
- spełnianie europejskich standardów jakościowych, środowiskowych i socjalnych,
- wspieranie przyjaznych środowisku części systemu komunikacji, przede wszystkim kolei, osobowej komunikacji miejskiej, ruchu rowerowego i pieszego,
- uspołecznienie.

REDUKCJA INDYWIDUALNEGO TRANSPORTU ORAZ ZRÓWNOWAŻONY TRANSPORT DÓBR

Udział indywidualnego transportu samochodowego musi ulec zmniejszeniu. Na rok 2015 przewiduje się udział w wysokości 70%. Jako wskaźnik może służyć stopień zastąpienia indywidualnego transportu samochodowego środkami komunikacji publicznej. Na zmniejszenie ruchu może mieć wpływ z jednej strony informowanie obywateli o takiej konieczności, z drugiej strony oferta transportu publicznego musi lepiej odpowiadać oczekiwaniom ludności. Wpływanie na zmianę upodobań komunikacyjnych może odnieść skutek tylko wtedy, gdy nie będzie ono naruszało wolności wyboru obywateli, lecz działało jako motor zmian.

Cel zrównoważonego transportu dóbr powinien być osiągnięty poprzez zamianę transportu drogowego na kolejowy lub wodny, zwiększenie jego wydajności, w szczególności poprzez lepsze dopasowanie do struktury popytu i powiązania pomiędzy przewoźnikami. Dodatkowo tego muszą zostać usunięte istniejące zakłócenia konkurencji w sferze opodatkowania i ustalania cen.

Podwojenie do 2015 r. wielkości transportu dóbr, które zostaną „przeładowane” z samochodów na pociągi, uznano za polityczny cel rządu. Ta tendencja wzrostowa ma być również podtrzymywana w późniejszych latach. Dotychczas brakuje jednak środków i koncepcji, dzięki którym ten cel mógłby być efektywnie zrealizowany.

TWORZENIE SYSTEMÓW KOMUNIKACYJNYCH OSZCZĘDZAJĄCYCH ŚRODOWISKO NATURALNE I PRZESTRZEŃ

Udział transportu w emisji CO₂ w Niemczech wynosi obecnie 20% (z tendencją rosnącą), co ma wpływ na dalsze zmiany klimatu. Celem działań jest redukcja szkodliwych dla środowiska i zdrowia skutków ruchu (emisji hałasu, zanieczyszczeń i gazów cieplarnianych, jak i CO₂). Narzędziem realizacji tego celu ma być wprowadzanie doskonalszych paliw i pojazdów nowej technologii, które odpowiadają normom unijnym. Dzięki temu w obu następnych dekadach mogą zostać zrealizowane potencjały zmniejszenia emisji zanieczyszczeń i CO₂ przypadające na pojazd.

Dla wspierania rozwoju niezbędne są prawne i finansowe uregulowania dotyczące wytwarzania zanieczyszczeń. Czy ta specyficzna dla pojazdów redukcja będzie także strategią odciążenia całego obszaru komunikacji zależy w istotny sposób od rozwoju ilościowego w ruchu samochodów osobowych i ciężarowych. Innowacje w motoryzacji będą względnie zrównoważone jeśli pojazdy będą wyposażone w wydajniejsze i mocniejsze silniki.

W dalszym ciągu krótkookresowym celem ilościowym – sformułowanym w rządowym Programie Ochrony Klimatu z 2000 roku – jest wymagana redukcja emisji CO₂ związanej z komunikacją o 15-20 milionów ton do roku 2005, czyli o ok. 25% emisji CO₂ w Niemczech. Wprawdzie na podstawie tam nazwanych środków nie można stwierdzić, czy dany podany cel zostanie całkowicie osiągnięty. Dalej postępująca strategia musiałaby wykorzystać możliwości, które wynikałyby z integracji politycznej wszystkich resortów.

Sektor komunikacji musi ograniczyć się do średnio- i długookresowego celu 40%-owej redukcji CO₂ do roku 2020 i 80%-owego zmniejszenia emisji do roku 2050. Jako instrument realizacji celu przewiduje się wprowadzenie handlu certyfikatami dla emisji CO₂ oraz zamierza się możliwie szybkie wypróbowanie projektów pilotażowych.

WZÓR DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU OSADNICTWA

Zrównoważony rozwój osadnictwa wiąże się z działaniami przekrojowymi. Zrównoważona polityka ujmuje zarówno stare jak i nowe koncepcje budownictwa i mieszkalnictwa. Wielofunkcyjne i zrównoważone rolnictwo potrzebuje powierzchni użytkowych, które nie będą zabudowywane dla potrzeb urbanizacyjnych. Z kolei trwały rozwój mobilności wymaga nowych koncepcji osiedlania, które minimalizują nakłady na komunikację. Udział powierzchni dla celów urbanizacyjnych w powierzchni ogólnej wciąż rośnie. Codziennie ok. 130 ha (dawniej przeważających) rolniczych obszarów zostaje przekształconych w powierzchnie pod osiedlanie i komunikację. Krajowy udział powierzchni osiedlowych na jednego mieszkańca wynosi 524 m². Przyczynami takiego stanu są: rosnące zapotrzebowanie na powierzchnię mieszkaniową, niskowa gęstość zatrudnienia, wymagania dotyczące konsumpcji i spędzania wolnego czasu. Połowa obszaru osadniczego jest wyschnięta, druga połowa często mniej lub bardziej skażona. Do roku 2010 można liczyć się z przyrostem o ok. 500 000 ha.

Zasadniczym kluczem do zrównoważonego rozwoju miast jest ograniczanie korzystania z powierzchni. Wychodzi się także z założenia, że także przy zmniejszającej się liczbie mieszkańców (demograficzne zmiany) w przyszłości istnieć będą deficyty powierzchni mieszkalnej. Przyczyną takiego stanu jest wzmagający się ruch ludności, który prowadzi do wyludnienia pewnych obszarów i wzrastającego zapotrzebowania na powierzchnię mieszkalną w innych, przede wszystkim na obrzeżach wielkich miast. Ta tendencja jest dodatkowo wzmocniana poprzez zmiany w potrzebach konsumpcyjnych i sygnalizowanie form zamieszkania (jedno- lub dwuosobowe gospodarstwa domowe) z zapotrzebowaniem na wciąż rosnącą powierzchnię mieszkaniową przypadającą na osobę (obecnie ponad 38 m² - o połowę więcej niż w latach sześćdziesiątych). Rada zachęca do przedyskutowania następujących postulatów oraz znalezienia obowiązujących uregulowań dla praktycznych politycznych działań:

- relacja wewnętrznego do zewnętrznego rozwoju miast w przyszłości powinna osiągnąć wielkość 3:1. Temu powinno towarzyszyć wprowadzenie obowiązkowego sprawozdania gmin i terytorialnych stowarzyszeń, które bilansują swoje budżety powierzchni,

- wskaźnik zrównoważenia powinien również opisywać ważne obszary handlu gmin i regionalnych stowarzyszeń oraz obrazować budżetowanie powierzchni. Dla monitoringu na wyższym szczeblu stosuje się niemiecki indeks środowiskowy DUX⁷³ z wielkością powierzchni za dany rok, w której naturalna powierzchnia została przekształcona w powierzchnię osadniczą,
- cel powierzchniowy nadawałby się zresztą dobrze jako pole zastosowania dla certyfikowanego handlu. Rejonowe stowarzyszenia mogłyby handlować między sobą obszarami przeznaczonymi pod zabudowę z odpieczętowanymi certyfikatami.

Podsumowanie

Aby osiągnąć cele przedstawione w omawianym dokumencie Rady dla Trwałego Rozwoju, potrzebne są nowe idee, techniczne i społeczne innowacje, jak również dodatkowe przedsiębiorcze inicjatywy. Polityka zrównoważenia umacnia związki społeczne, kiedy rozumiana jest jako wspólne pole nauki i poszukiwań, gdy znaczne wysiłki opłacają się, a skutek zostaje nagrodzony. Z kolei rynek potrzebuje nowych gospodarczych sygnałów, aby efektywnie uczestniczyć w osiągnięciu celu.

Rząd Niemiecki zamierza od początku 2004 roku zdawać sprawozdania z poczynionych kroków w kierunku realizacji wymienionych celów. Istotne jest też pokazanie, jak będą zmieniały się opisane wskaźniki. Strategia Zrównoważonego Rozwoju jest pewnego rodzaju polityczną linią, którą obrał aktualny rząd niemiecki, ale którą powinny kontynuować przyszłe partie będące u władzy. Dotyczy ona w dużej mierze władz lokalnych.

Tak dokładnie opracowany dokument może być przykładem i zachętą do zastanowienia się nad problemami dzisiejszego świata przez rządy innych państw i czerpania inspiracji i nowych pomysłów. Im więcej takich dokumentów, których hasła będą wcielane w życie a nie pozostaną wyłącznie na papierze, tym obywatele świata będą żyć bardziej dostatnio.

---

⁷³ DUX = Deutsche Umweltindex

STRATEGIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU W AUSTRII

Wstęp

Austria, tworząc swoją strategię zrównoważonego rozwoju, dostrzegła w niej ważny wkład dla nowego, strategicznego celu UE, który uchwalony został w Lizbonie w marcu 2000 roku. Według celu tego to Unia Europejska powinna stać się najbardziej konkurencyjną, dynamiczną, bazującą na wiedzy przestrzenią gospodarczą na świecie – zdolną do zapewnienia trwałego rozwoju gospodarczego, tworzenia nowych i lepszych miejsc pracy oraz osiągnięcia socjalnej spójności.

Tworzenie i rozbudowanie austriackiej strategii, a przede wszystkim skuteczne przeobrażenie kierunków polityki, koniecznego dla jej właściwego stosowania, nie może zostać tak po prostu z dnia na dzień zarządzane ani politycznie uchwalone przy naradach ekspertów za zamkniętymi drzwiami. Bez społecznej komunikacji nie może być mowy o zrównoważonym rozwoju i społeczeństwie obywatelskim. Zrozumienie, akceptacja i zgoda dla powiązanych ze strategią wyzwań, celów i szans są warunkami powodzenia w zrównoważonym kształtowaniu przyszłości.

Austriacka strategia zrównoważonego rozwoju została uchwalona przez rząd Austrii w kwietniu 2002 roku.

1. UWARUNKOWANIA I WYZWANIA DLA AUSTRII W KONTEKŚCIE ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Austriacka strategia to wynik prac czterdziestoosobowej grupy przedstawicieli ośrodków władz, partnerów społecznych, organizacji pozarządowych. Głównym celem prac było opracowanie konkretnych kierunków efektywnego dostosowywania się do wymogów zrównoważonego rozwoju oraz definiowanie wskaźników weryfikujących postęp w tej dziedzinie. Efekt prac, to stworzenie takiej strategii, która określa:

- ważniejsze trendy, które wiążą się bezpośrednio lub pośrednio z rozwojem zrównoważonym (uwzględniające obecną i przyszłą sytuację Austrii),
- pola działania i poszczególne cele, których osiągnięcie jest warunkiem dla kształtowania się długotrwałego rozwoju (każdy cel kierunkowy zawiera opis aktualnego problemu oraz wskazówki działania w tym obszarze),
- kierunki zmian koniecznych i warunkujących efektywne osiągnięcie postawionych celów oraz perspektywy dalszego rozwoju strategii

Postrzegając zrównoważony rozwój jako odpowiedź na tendencje zagrażające przyszłości obecnych i kolejnych pokoleń, austriacka strategia uwypukla obszary, które stają się wyzwaniem dla polityki zrównoważonego rozwoju, są to:

- niekorzystne zmiany klimatyczne – w kontekście polityki proklimatycznej Austria zajmuje wysoką pozycję na płaszczyźnie międzynarodowej,
- straty ekologiczne wynikające z ekspansywnej polityki wykorzystywania zasobów naturalnych zagrażające stabilizacji ekosystemu,
- zasiedlanie i wykorzystywanie terenów dotąd nie zasiedlonych,
- wzrost zachorowań na tzw. „choroby cywilizacyjne” wywołane szkodliwymi substancjami znajdującymi się w pokarmie, w powietrzu, wzrastającym wciąż hałasem i stresem (głównie miejskiego życia),
- konflikty społeczne i demograficzne,
- przyzwyczajenia konsumpcyjne, nastawione na rosnące zużywanie zasobów i powierzchni oraz skutkujące emisjami substancji trujących i odpadów – więcej niż 1/3 znanych dzisiaj, nieodnawialnych zasobów i nośników energii została zużyta w ostatnich 100 latach. Aktualnie 20 % ludzi (kraje wysoko rozwinięte) zużywa 80% (!) dostępnych na świecie zasobów,
- rozszerzanie się broni masowego rażenia, międzynarodowy terroryzm, zorganizowana przestępczość, konflikty etyczne, nielegalna migracja,
- nowe technologie przynoszące ze sobą szanse, ale i zagrożenia oraz wyzwania.

Proces przebudowy kraju zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju nie może ograniczać się do doraźnych i punktowych zmian, lecz powinien integrować wszystkie dziedziny życia, wyznaczać nowe kierunki w polityce, społeczeństwie i gospodarce, uwzględniając długookresowy aspekt tego problemu. Jako społecznego procesu, rozwoju zrównoważonego, nie sposób osiągnąć tylko przez wprowadzenie nowych norm i technologicznych zmian. Potrzebna jest zatem ewolucja mentalności społeczeństwa oraz wartości, z którymi się identyfikują. Ważnym aspektem w rozważaniach dotyczących rozwoju zrównoważonego w Austrii jest również specyfika tego kraju: bogate warunki naturalne i kulturowe, znaczny import zasobów i nośników energii,

federalistyczna struktura, spore przywiązanie regionalne, raj turystyczny, wysoko prosperująca gospodarka wymuszająca innowacje, wysoka stopa życiowa, całkowita rezygnacja i restrykcyjne podejście do energii atomowej.

Czynnikami rozwoju zrównoważonego jest zdrowy stan finansów publicznych, czyli solidny budżet państwa, ograniczenie długu publicznego, stabilna i przewidywalna polityka finansowa. Budżet powinien być zrównoważony a podatki możliwie niskie, sprawiedliwe i proste, bez względu na koniunkturę. Odciąża to bowiem rynek kapitałowy i jest gwarantem stabilnych cen i niskiej stopy procentowej. Godna podkreślenia w przypadku Austrii jest także trudna sytuacja demograficzna, która implikować powinna jeszcze bardziej aktywne działania na rzecz zrównoważonego budżetu. Zrównoważony budżet to warunek pozwalający na likwidowanie długu publicznego, który spłacać muszą przyszłe pokolenia. Austria osiągnęła zerowy deficyt w 2001 roku, a w 2002 roku planowany jest taki sam wynik. Dług publiczny Austrii wyniósł w 2001 roku 61,7 procent PKB. Na skutek zaplanowanej równowagi w finansach publicznych, w 2002 roku powinien on zostać zredukowany do poziomu 60 procent PKB (budżetowe kryterium z Maastricht). Pamiętać należy także, że system podatkowy ma swoje przełożenie na poziom inwestycji (a te na wzrost gospodarczy). W procesie międzynarodowej konkurencji i globalizacji o inwestycjach i miejscach pracy decydują w coraz większym stopniu: warunki pracy, infrastruktura, koszty, system podatków i danin. Wskaźnik fiskalizacji w 2001 roku wyniósł w Austrii 45,9 procent (znacznie wyższy niż średnia w UE), który pokazuje sam w sobie konieczność zmian w kierunku obniżania podatków. To bowiem jednoznaczne jest z uwalnianiem zbyt krępowanej dotychczas gospodarki, a co za tym idzie rozwijania jej potencjalnych możliwości.

2. CELE KIERUNKOWE STRATEGII ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Austriacka strategia zrównoważonego rozwoju została podzielona na 20 celów kierunkowych, zgrupowanych w 4 strategiczne obszary (poła) działania. Każdy z celów ma jasne odniesienie do tendencji i trendów, niekorzystnych z punktu widzenia obranej strategii. Osiągnięcie tych celów prowadzi do uzyskania zrównoważonego rozwoju w Austrii. W celu międzynarodowej porównywalności, skonstruowane i określone zostały wskaźniki, służące do pomiaru postępów w zakresie danego celu i dziedziny. Cztery obszary, w których wymagane są działania zatytułowane zostały następująco:

- jakość życia w Austrii,
- Austria jako dynamiczny ośrodek gospodarczy,
- przestrzeń życiowa w Austrii,
- austriacka odpowiedzialność.

Pamiętać należy, że osiągnięcie obranych założeń nastąpi przy zachowaniu warunku stabilnych finansów publicznych oraz, że utrwalanie rozwoju zrównoważonego jest procesem ciągłym. Kolejne, następujące po sobie zabiegi i środki, służące osiągnięciu celów, powinny być dalej rozwijane. Każdy z obszarów zawiera 5 postulatów kierunkowych.

JAKOŚĆ ŻYCIA W AUSTRII – zadanie na dziś i jutro

STYL ŻYCIA ZORIENTOWANY NA PRZYSZŁOŚĆ

Poprzez proces kształcenia i budowania świadomości należy obierać kierunek zrównoważonego rozwoju. Panujące przyzwyczajenia konsumpcyjne przyczyniają się w coraz większym stopniu do znacznej eksploatacji zasobów, energii i powierzchni. Aby zwiększyć świadomość i zrozumienie dla tego problemu, rząd Austrii zobowiązał się do 2005 roku wprowadzić tematykę rozwoju zrównoważonego do szkół wszystkich typów, jako przedmiot nauczania. Rozwijanie poczucia odpowiedzialności za działania mogące zagrażać środowisku naturalnemu, można osiągnąć nie tylko poprzez uwrażliwienie na ów problem w ludzkiej świadomości, ale także dzięki konkretnej i pełnej informacji. Poprzez odpowiednie metody informowania, na przykład oznaczania właściwych produktów, centralnym kryterium decyzji konsumentów powinno stać się zużycie zasobów i energii (zarówno w produkcji dóbr jak i ich użytkowania).

MOŻLIWOŚĆ ROZWOJU DLA WSZYSTKICH POKOLEŃ

Istotą jest odpowiednie przygotowanie systemu finansowania świadczeń rodzinnych, socjalnych i emerytalnych oraz służby zdrowia wobec rozwoju sytuacji demograficznej. Celem kierunkowym strategii zrównoważonego rozwoju jest zreformowanie finansowania obszarów dotyczących systemu opieki zdrowotnej, świadczeń socjalnych i emerytalnych, ze szczególnym uwzględnieniem dopasowania ich do trudnej sytuacji demograficznej kraju. Wydajność i efektywność systemu świadczeń społecznych zależy od działań podjętych w celu modernizacji, uzupełnienia lub wprowadzenia całkiem nowych modeli zdrowotnych, socjalnych, emerytalnych i pielęgnacyjnych. Odpowiednie kroki powinny zostać poczynione również na rynku pracy i polityce zatrudnienia, aby zmniejszyć bezrobocie i negatywne, społeczne jego skutki. Wiąże to się z żywą formą aktywizacji zawodowej

zarówno starszych pokoleń jak i młodych ludzi, a także stworzeniem pewnego zaplecza socjalnego dla wszystkich grup.

RZECZYWISTE RÓWNOUPRAWNIENIE KOBIECI I MĘŻCZYŹN

Zrównanie szans oznacza prawo do partycypowania w gospodarczym, politycznym, społecznym i kulturalnym życiu w takim samym stopniu, zarówno dla kobiet, jak i mężczyzn, według ich własnej, autonomicznej decyzji. Celem strategii jest zapewnienie do 2010 roku rzeczywistego, równego dostępu do rynku pracy obu płci. Centralnym wyzwaniem dla równouprawnienia są także lepsze możliwości pogodzenia życia rodzinnego i zawodowego. Dlatego istotne jest, aby sytuacja rodzinna nie utrudniała kobietom rozwoju własnej kariery zawodowej. Wiąże się to koniecznością wprowadzenia szerokiego systemu pieniężnych rekompensat dla kobiet wychowujących dzieci, oraz elastycznych modeli pracy i systemów opieki dziecięcej, wspierających te kobiety, które łączą pracę i obowiązki wychowawcze.

KSZTAŁCENIE I BADANIA TWORZĄ ROZWIĄZANIA I ROZWÓJ

Strategia popiera zasadę ciągłego uzupełniania wykształcenia i oferty edukacyjnej dla wszystkich grup społecznych, szczególnie tych najbardziej zagrożonych bezrobociem, co przyczyni się do wzrostu wykształcenia społeczeństwa. System kształcenia powinien być monitorowany i stale unowocześniany. Strategia zakłada także poszerzanie naukowych badań w zakresie zrównoważonego rozwoju. Wyzwaniem w tej dziedzinie jest rozwijanie teorii i modeli rozwoju zrównoważonego, aby stymulować tworzenie i wprowadzanie innowacji, które służą społeczeństwu i gospodarce.

ŻYCIE W GODNOŚCI

Zapewnienie godnego życia dla dzisiejszych i przyszłych pokoleń jest wyznacznikiem odpowiedzialnej polityki. Zadaniem państwa jest ochrona szczególnie zagrożonych biedą i bezrobociem grup społecznych. Odpowiednie zabiegi, takie jak aktywna polityka zatrudnienia oraz odpowiedni system zabezpieczeń socjalnych dla najbardziej potrzebujących, szerokie możliwości uzupełniania wykształcenia, powinny przyczynić się do poprawy sytuacji na rynku pracy, a tym samym umożliwić życie w godności. Jednocześnie, aby efektywnie walczyć z biedą, proces podejmowania decyzji związany z jej eliminacją, powinien opierać się na szybkiej rozpoznawalności tego problemu. Odpowiednie finansowanie, ale także i różnego rodzaju prawa i przywileje (w zakresie kształcenia, korzystania z infrastruktury publicznej, itp.), mogłyby przyczynić się do redukcji tego zjawiska. Podstawą socjalnej wolności jest też likwidowanie przejawów dyskryminacji, równy dostęp do praw oraz otwarta możliwość korzystania z dóbr i usług oraz tolerancja wobec różnych grup społecznych.

AUSTRIA JAKO DYNAMICZNY OŚRODEK GOSPODARCZY – sukces przez innowacje

INNOWACYJNE STRUKTURY WSPIERAJĄ KONKURENCYJNOŚĆ

Rozwój, badania i technologie zorientowane na potrzeby prowadzą do społecznych i strukturalnych zmian oraz innowacji. Konkurencyjność austriackiej gospodarki jest uzależniona od poziomu jej innowacyjności. Strategia popierania innowacji, wzrostu nakładów na badania, rozwoju technologii, wydajności ekologicznej, powinna doprowadzić do tego, że Austria stałaby się dawcą innowacji, a nie tylko jej biorcą. Według strategii tej do roku 2005 nakłady na badania wynieść mają 2,5% PKB. Planowane jest też wyraźne zacieśnienie współpracy pomiędzy instytutami badawczymi i przedsiębiorstwami, zorientowanie kultury gospodarczej na zrównoważony rozwój, popieranie know-how jako czynnika przyczyniającego się do wzrostu konkurencyjności austriackiej gospodarki oraz pewniejszych miejsc pracy, a także zwiększenia zadowolenia z jej efektów.

NOWA JAKOŚĆ PRZEDSIĘBIORSTWA I ZARZĄDZANIA

Wspierane powinny być firmy wprowadzające nowoczesne systemy zarządzania, w których proces decyzyjny jest maksymalnie szybki, odbiurokratyzowany, co wymaga również elastyczności ze strony administracji państwowej. Państwo powinno tworzyć jak najmniej zawiłych przepisów i regulacji. Dla przedsiębiorstw rozwój zrównoważony powinien oznaczać również przejęcie odpowiedzialności za ekonomiczne, ekologiczne i socjalne skutki swoich działań. Takie działania to tworzenie produktów przy oszczędnym gospodarowaniu zasobami naturalnymi.

WŁAŚCIWE CENY ZASOBÓW ENERGII

Koszty zanieczyszczenia środowiska naturalnego oraz koszty eksploatacji surowców naturalnych miały dotychczas niskie znaczenie przy kształtowaniu się ceny na produkt i podejmowaniu decyzji produkcyjnych. Dlatego, aby uczynić je kolejnym czynnikiem uwzględnianym w procesie decyzji rynkowych, państwo, określając system podatkowy, pełni dużą rolę w osiągnięciu tego zamierzenia. Przez obciążenia bądź odciążenia podatkowe, ulgi, subwencjonowanie, nagradzanie lub karanie finansowe wywierać powinno wpływ na uwzględnianie w kalkulacji przedsiębiorstw kosztów środowiskowych.

DOBRE GOSPODAROWANIE PRZEZ WYDAJNOŚĆ EKOLOGICZNĄ

W kontekście zasad trwałego i zrównoważonego rozwoju Strategia uwzględnia, że postęp społeczno-gospodarczy nie może być rozumiany tylko jako prosty wzrost produkcji i konsumpcji dóbr materialnych i usług. Konieczne jest podejmowanie ciągłych działań na rzecz zmniejszenia energochłonności i zużycia surowców zarówno w sferze produkcji high-tech, jak i przy zaspokajaniu codziennych, bieżących potrzeb obywateli. Ochrona i racjonalne wykorzystanie zasobów mają bowiem służyć zachowaniu ich dla przyszłych pokoleń. Stanowiąc muszą także czynnik stymulujący, a w niektórych dziedzinach gospodarki wręcz wymuszający innowacyjność i poprawę efektywności gospodarowania, polegającą m.in. na ograniczaniu nieuzasadnionego, nadmiernego zużycia energii i surowców na zmniejszaniu presji na środowisko. Rząd Austrii zamierza także forsować korzystanie z odnawialnych źródeł surowców i energii.

ZACHOWANIE ZGODNE ZE ZRÓWNOWAZONYM ROZWOJEM

Zakłada się, iż dzięki aktywnej kampanii na rzecz zrównoważonego rozwoju zwiększy się popyt na produkty, wytwarzane zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju. Także turystyka (bardzo prężna w Austrii) objęta jest ścisłymi założeniami strategii. Przemysłana oferta turystyczna, wzrost jakości usług, zachowanie kulturowej różnorodności, troska o środowisko powinny zapewnić „zrównoważoną” przyszłość turystyce w Austrii. Dalsza popularyzacja przyjaznych strategii produktów i usług powinna odbywać się przez forsowanie i popieranie zdrowego, naturalnego rolnictwa, wspierania rozwoju nowych technologii, zmodernizowanych form budownictwa mieszkaniowego, nie eksploatującego nadmiernie naturalnego środowiska, oznaczanie dóbr przez wprowadzenie i upowszechnienie znaków jakości.

PRZESTRZEŃ ŻYCIOWA W AUSTRII – ochrona różnorodności i jakości

OCHRONA ŚRODOWISKA I KLIMATU

Celem strategii zrównoważonego rozwoju jest redukcja emisji najbardziej szkodliwych dla klimatu gazów cieplarnianych (o 13% w najbliższych latach, najpóźniej do 2012 roku). Strategia zakłada ochronę naturalnych zasobów wodnych, powietrza, ziemi, poprzez tworzenie systemu pułapów, limitów emisji, zapewniających efektywną ich ochronę. W polityce surowcowej powinno się tworzyć szereg regulacji ograniczających użytkowanie zasobów naturalnych, a także szkodliwych substancji i przede wszystkim wspierać badania służące ich wydajnemu zastępowaniu.

ZACHOWANIE BOGACTWA GATUNKÓW I KRAJOBRAZÓW

Straty na tle krajobrazowym i biologicznym zagrażają przyszłym pokoleniom i ograniczają ich możliwości rozwoju. Naturalne bogactwa muszą być objęte szczególną ochroną. Potrzebny jest rozwój narodowego systemu monitoringu środowiska, aktualizacja tzw. Czerwonej Listy zagrożonych gatunków, poszerzanie terenów ochronnych (jak np. parków narodowych). Rząd Austrii uruchomił specjalne komórki i program badawczy w tej kwestii. Przedsiębiorstwa w swoich decyzjach inwestycyjnych powinny brać pod uwagę aspekt ekologiczny i być zachęcane do ekstensywnego zagospodarowywania terenów. Dla właściwej gospodarki leśnej został uruchomiony oddzielny program.

ODPOWIEDZIALNE ZARZĄDZANIE PRZESTRZENNE

Przestrzeń jest zasobem niepomnażalnym. Odpowiedzialne decyzje przestrzenne muszą powstrzymać trend ciągłego wzrostu jej eksploatacji. W Austrii bezpowrotnie zagospodarowywanych zostaje (zabiegi budowlane i rozbudowa infrastruktury komunikacyjnej) przeciętnie 25 hektarów przestrzeni dziennie. Dlatego polityka planowania przestrzennego powinna skupić się m.in. na podnoszeniu atrakcyjności życia w aglomeracjach miejskich, aby ograniczyć tzw. efekt rozprzestrzeniania się miast. Budowany jest austriacki program, którego założeniem jest redukcja wzrostu eksploatacji przestrzeni poprzez tworzenie centralnych kryteriów odnoszących się do warunków regionalnych.

KSZTAŁTOWANIE MOBILNOŚCI W SPOSÓB ZRÓWNOWAŻONY

Globalizacja stosunków gospodarczych powoduje ciągłe nasilanie się ruchu między ośrodkami na coraz większych dystansach. Rozwój nowych sieci komunikacyjnych nie zawsze idzie w parze z udogodnieniami, nierzadko powoduje utrudnienia: coraz większy ruch i obciążenia komunikacyjne, zanieczyszczenie środowiska, eksploatacje przestrzeni. Zjawisko rozdzielania miejsca pracy i zamieszkania powiększa problem. Zatem odpowiedzialne regionalne planowanie przestrzenne może zapobiec nasilaniu tego procesu. Austria aktywnie uczestniczy w europejskim programie rozwoju sektora transportowego, który stworzył obszerne kryteria, cele, strategię i zalecenia dotyczące racjonalnego, przyjaznego i zrównoważonego kształtowania rozwoju komunikacyjnego.

OPTIMALIZOWANIE SYSTEMU TRANSPORTOWEGO

Aby osiągnąć cele klimatyczne, potrzebna jest znaczna redukcja emisji gazów cieplarnianych, która w znacznym stopniu jest efektem ruchu samochodowego. W ciągu ostatnich 20 lat emisja ta wzrosła o 54%. Celem austriackiej strategii jest promowanie nowych, przyjaznych dla otoczenia, bezpiecznych, oszczędnych i wydajnych środków transportu przez rozwój innowacji, technologii i infrastruktury, a także poprawianie publicznej oferty transportowej sieci osobowej. Potrzebna jest zatem polityka wspierająca badania i rozwój w tej dziedzinie oraz tworzenie publicznej sieci komunikacyjnej przez zorientowanie na potrzeby regionalne.

AUSTRIACKA ODPOWIEDZIALNOŚĆ – aktywna rola w Europie i świecie

ZWALCZANIE BIEDY I WYRÓWNYWANIE WARUNKÓW ŻYCIA

Bez krajowego i międzynarodowego pokoju, jakkolwiek rozwój jest zagrożony. Pokój nie oznacza samego tylko bycia wolnym od konfliktów, musi również wykluczać biedę, bezdomność, brak wykształcenia, niedostateczny system opieki zdrowotnej oraz słaby dostęp do politycznego decydowania. Celem strategii zrównoważonego rozwoju jest zwalczanie biedy oraz tworzenie socjalnych, gospodarczych i politycznych warunków do wyrównywania poziomu życia. Austriacka strategia nadmienia, iż potrzebna jest lepsza świadomość problemu biedy i ubóstwa na społecznym gruncie, głównie w krajach zamożniejszych i zrozumienie, że działanie w tym kierunku to działanie we wspólnym celu. Ważny jest także udział w międzynarodowych misjach pokojowych, wspieranie procesów demokratycznych i stabilizacji w krajach ubogich i rozwijających się.

GLOBALNIE ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ

Rozwój regionalny oznacza szybszy rozwój globalny. Dlatego popierane powinny być procesy gospodarcze z użyciem lokalnych surowców i zasobów pracy, transferu technologii, finansowego wspierania oraz sprawiedliwego dostępu do światowego rynku. Celem zrównoważonego zwalczania biedy powinno być możliwie jak najszybsze trwałe wyzwolenie się z krytycznej gospodarczej sytuacji i zdolność do szybkiego wzrostu gospodarczego oraz zaspokajania swoich potrzeb w ramach tego wzrostu i lepszego gospodarowania. Niestety w wielu regionach brakuje materialnych surowców do rozwijania własnego potencjału gospodarczego. Te miejsca przypuszczalnie na długo jeszcze uzależnione będą od materialnej pomocy z zewnątrz.

ŚWIAT JAKO PRZESTRZEŃ ŻYCIOWA

Kraje rozwijające się, koncentrując się na wzroście gospodarczym, zaniedbują jednocześnie problemy środowiskowe i przestrzenne. Degradacja zasobów naturalnych, nieodpowiednia gospodarka leśna, zmiany klimatyczne to długotrwały ubytek rozwojowy, nie tylko dla regionu, ale całego świata. Celem strategii jest międzynarodowa współpraca powstrzymująca ten trend i popieranie zrównoważonego rozwoju w krajach rozwijających się. Chodzi o eksportowanie z zamożnych krajów, takich jak Austria, przyjaznych środowisku technologii, po to, aby przyczynić się do poprawy sytuacji rozwojowej na jak najszerzej płaszczyźnie.

MIĘDZYNARODOWA KOOPERACJA I FINANSOWANIE

Według austriackiej strategii kraj ten powinien systematycznie zwiększać środki na pomoc finansową w różnej postaci na projekty związane ze zrównoważonym rozwojem. Tego rodzaju pomoc jest obecnie dalece niewystarczająca (średnia UE 0,35% PKB, w Austrii 0,23% PKB, ONZ apeluje o jak najszybsze osiągnięcie 0,7% PKB, od 2006 roku Austria zobowiązała się do przekazywania minimum 0,33% PKB).

EUROPEJSKA UNIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Strategia rozwoju zrównoważonego Unii Europejskiej została ostatecznie uzgodniona w czerwcu 2001 roku. Austria uczestniczy w procesie umacniania rozwoju zrównoważonego w Europie, aktywnie wspiera wizję zrównoważonej Europy przez rozwój projektów i regionalnej współpracy, także z przyszłymi członkami UE. Jest też ważnym inicjatorem projektów.

3. PROCES PRZEBUDOWY KRAJU ZGODNIE Z IDEAŁEM ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Rozwój zrównoważony to zadanie, którego nie osiągnie się przez zwykłe uruchomienie taśmy legislacyjnej. Przedstawiona strategia to tylko początek długotrwałego procesu. Nie jest to zatem koncepcja teoretyczna, lecz zbiór priorytetowych celów, konkretnych kroków do ich osiągnięcia oraz wskaźników do pomiaru postępów. Konsekwentny proces przestawiania się na rozwój zrównoważony to osiąganie celów kierunkowych i stwarzanie warunków do dalszego rozwoju. Ważne jest też zachowanie spójności oraz stawianie czoła konfliktom celów, powstającym podczas realizacji strategii. Przez przejrzystą, pewną i nastawioną na długi okres zrównoważoną politykę, wszystkie grupy społeczne będą mogły przygotować się na strukturalne zmiany. Konieczne jest odpowiednie kształtowanie świadomości w społeczeństwie, aby podwyższyć poziom akceptacji

dla wymaganych zmian oraz umiejętność lepszego partycypowania w korzyściach związanych z rozwojem. Całościowy proces przestawienia skupia się na następujących pięciu zasadach:

SYSTEMATYCZNY I EFEKTYWNY PROCES PRZEZ SEKTOROWE I REGIONALNE STRATEGIE

Sukces strategii i osiągnięcie zakładanych celów jest wspólnym zadaniem i odpowiedzialnością wszystkich członków społeczeństwa – osób prywatnych, przedsiębiorstw, rządu, organizacji, stowarzyszeń, instytucji – uczestniczącym w procesie przestawiania się na rozwój zrównoważony. Przez umiejętne skonstruowanie zrównoważonych polityk sektorowych, regionalnych, komunalnych i lokalnych powinno się osiągnąć integrację w działaniu i zapewnienie skuteczności strategii. Aktywność regionalna jest bowiem zasadniczym warunkiem rozwoju i wszystkie programy działania powinny odnosić się do tej płaszczyzny.

KOORDYNACJA PRZEZ KOOPERACJĘ ABY ZAPEWNIĆ SPÓJNOŚĆ I EFEKTYWNOŚĆ POLITYKI

Różnego rodzaju polityki powinny się wzajemnie uzupełniać. Koordynacja i dopasowanie wszystkich obszarów polityki oraz zasada subsydiarności to środek do tego celu. Wymagana jest zatem ścisła współpraca i komunikacja między ministerstwami, landami oraz wszystkimi partnerami społecznymi. Ministerstwa powinny delegować jedną lub dwie osoby do utworzonego przez rząd „Komitetu dla Zrównoważonej Austrii”. Landy zapraszane są do delegowania do tego gremium po czterech przedstawicieli-koordynatorów. Ta wysoka rangą grupa powstała w maju 2002 roku i koordynuje procesy związane z przejściem na rozwój zrównoważony. Do wspierania procesów zrównoważenia oraz doradzania Komitetowi powstał także specjalny panel ekspertów. Nominowanie członków tego gremium odbywa się z propozycji Komitetu oraz niektórych partnerów (jak np. organizacje pozarządowe). Pomiedzy Komitetem a Austriacką Radą Rozwoju Zrównoważonego (koordynacja na płaszczyźnie międzynarodowej) zapewniona została stała i regularna wymiana informacji. Ponadto, rząd powinien być informowany przez Komitet corocznymi raportami oraz powinien informować o postępach parlament, aby ten mógł aktywnie uczestniczyć w procesie przestawiania polityki na zrównoważony rozwój.

PRZEJRZYSTOŚĆ PRZEZ REGULARNE MONITOROWANIE PROCESÓW NA BAZIE ODPOWIEDNIH WSKAŹNIKÓW

Rozwój zrównoważony jako proces nie może być realizowany za zamkniętymi drzwiami ministerstw. O postępach strategii decydować będzie jej przejrzystość i możliwie najszersze upowszechnienie. Roczne programy działania, raporty z postępów, system wskaźników, komunikacja, to obszary upowszechnienia informacji dotyczącej rozwoju zrównoważonego. Wskaźniki służą do monitorowania osiągania celów założonych w strategii. Powinny być one tak skonstruowane, aby jak najpełniej oddawać przebieg procesu wdrażania strategii rozwoju zrównoważonego oraz ułatwić dalsze podejmowanie decyzji. Ważne jest również to, że wskaźniki ustalane są na płaszczyźnie UE, żeby umożliwić porównywalność międzynarodową.

PARTYCYPACJA I SZEROKA KOMUNIKACJA

Austriacka strategia zwraca się do wszystkich mieszkańców, instytucji i grup społecznych oraz chce ich aktywnego udziału w tym projekcie. Zagwarantowane muszą być możliwie najbardziej zdecentralizowane struktury i wolny dostęp do informacji. Rząd musi inicjować i prowadzić dialog z różnymi grupami społecznymi, ażeby umożliwić im pełną partycypację w korzyściach tworzonych przez zrównoważony rozwój. Oferta uczestnictwa w rozwoju zrównoważonym powinna być zróżnicowana, dostępna na wielu płaszczyznach oraz dla wszystkich grup społecznych. Chodzi przede wszystkim o udział w życiu politycznym, proces planowania i decydowania na szczeblu lokalnym i regionalnym, a także stałą edukację i uczenie się partycypowania (np. na płaszczyźnie szkoły czy młodzieżowych organizacji). Rozwój zrównoważony wymaga także radzenia sobie z konfliktami interesów między uczestnikami społecznymi. Ludzie muszą zaufać koncepcji rozwoju zrównoważonego i zaakceptować warunki i cele strategii. To wymaga zatem szerokiej komunikacji społecznej i wzajemnego zrozumienia.

DALSZY ROZWÓJ PRZEZ EWALUACJE I STRATEGIĘ OPARTĄ NA UCZENIU SIĘ

Austriacka strategia powinna być oparta na wspólnym uczeniu się, ciągłym i dynamicznym ewaluowaniu i korzystaniu z dotychczasowych doświadczeń. Dalszy rozwój powinien zależeć od uważnego śledzenia zachodzących procesów i ewoluowaniu w kierunku stale powstających nowych potrzeb. Wzajemna komunikacja, otwartość na dialog, tolerancja, międzynarodowa współpraca i wymiana doświadczeń, postęp techniczny powinien wpływać na zrównoważony rozwój. Ten z kolei powinien być kamieniem milowym do zapewnienia odpowiedniej jakości życia naszym i przyszłym pokoleniom.

WYMIAR ŚRODOWISKOWY ROZWOJU ZRÓWNOWAŻONEGO W HOLANDII

Holandia to mały i gęsto zaludniony kraj. Jego gospodarka opiera się o przemysł (szczególnie chemiczny i metalurgiczny), intensywne rolnictwo i ogrodnictwo oraz zależy od geograficznej pozycji tego kraju w samym środku europejskich sieci transportowych. Te czynniki spowodowały, że główny nacisk w całości działań na rzecz zrównoważonego rozwoju został skierowany na środowisko. W połowie lat 80-tych wywnioskowano, że tradycyjne miary protekcji środowiska, opierające się na regulacji substancji i procesów, które narażały ludzkie zdrowie na niebezpieczeństwo, zawiodły. W większości przypadków jakość holenderskiego środowiska pogorszyła się i dalej mogłaby iść w tę stronę, chyba że podjęte byłyby radykalne zmiany.

The National Environmental Policy Plan (NEPP) to narodowa strategia dla środowiska, która została wprowadzona w 1989 roku i której celem jest osiągnięcie zrównoważonego rozwoju w Holandii w okresie jednego pokolenia. Ustanawia kluczowe środowiskowe cele i wprowadza długookresowy program działań w celu ich realizacji. Plan zawiera:

- zastosowanie wymiernych celów i ram czasowych,
- integrację środowiska w procesie podejmowania decyzji przez wszystkie sektory,
- jasną identyfikację odpowiedzialności za działania,
- kreatywność w zakresie używania różnych instrumentów,
- powiązanie z długookresowym przekształcaniem społecznych i ekonomicznych struktur,
- uznanie zależności Holandii od międzynarodowej współpracy i działania.

NEPP uznaje, że wysoka jakość środowiska nie może być osiągnięta tylko przez typową kontrolę wskaźników zanieczyszczenia. Mieszanka nowych, czystych technologii i zmian strukturalnych w modelach produkcji i konsumpcji będzie istotnym elementem działań. NEPP wprowadza zarys strategii, w której technologiczne, społeczne i ekonomiczne zmiany wspierane przez kooperatywne działania na poziomie międzynarodowym mogłyby doprowadzić do dwukrotnego powiększenia PKB Holandii do 2010 roku, a także redukcji emisji i strat o około 70-90 procent (oprócz CO₂).

W połowie lat 80-tych do holenderskiej polityki środowiskowej wprowadzono zintegrowane podejście, w którym mowa była o zogniskowaniu ochrony środowiska na źródłach zanieczyszczenia (przemśle, rolnictwie i transporcie) raczej niż na ich efektach. Zabroniono także stosowania rozwiązań, które chroniąc jeden sektor powodowały nieprzewidziane szkody w drugim. Obszerny raport z 1989 roku („Troska o jutro” – „Concern for tomorrow”), opracowany przez Narodowy Instytut Publicznego Zdrowia i Ochrony Środowiska ukazał stan środowiska w Holandii i pogrupował główne wpływy na środowisko (problemy i truciele) zgodnie z działaniami gospodarczymi za to odpowiedzialnymi. Dalej w raporcie podzielono na kategorie wpływy na pięciu różnych poziomach występowania: lokalnym, regionalnym, rzeczonym (systemy rzeczne), kontynentalnym i globalnym. NEPP włączył tę analizę do swojej klasyfikacji środowiskowych problemów i wyróżnił 9 tematów środowiskowych: zmianę klimatu, zakwaszenie, eutrofizację, rozproszenie toksycznych i niebezpiecznych substancji, zanieczyszczenie łąd, zarządzanie odpadami, niedobór wody, nadmierne wykorzystanie zasobów oraz zagadnienia lokalne (hałas, zanieczyszczenia powietrza w ośrodkach miejskich). Te tematy są kluczowe dla kraju dążącego do rozwoju: pomagają zidentyfikować fizyczne źródła degradacji środowiska, ekonomiczne sektory czy działania odpowiedzialne za to i obszary, na których te wpływy są odczuwane.

Podstawowym celem NEPP jest względne osiągnięcie równowagi przed rokiem 2010. Aby osiągnąć ten cel, każdy z tematów wprowadza poszczególne mniejsze cele, które muszą być osiągnięte przed tą datą (lub 2000 rokiem) i definiują redukcje procentowe wśród kluczowych trucielei. Główne cele tematyczne są dalej rozbite na wiele redukcji dla specyficznych substancji. Odpowiedzialność za osiągnięcie redukcji tych emisji leży wśród grup docelowych. Grupy docelowe wyróżnione przez NEPP to: rolnictwo, ruch uliczny i transport, przemysł i rafinerie, zakłady energetyczne, przemysł budowlany, handel konsumpcyjny i detaliczny, zakłady zajmujące się przetwarzaniem odpadów, aktorzy w systemie wodnym.

Wiele zasad i technik wspiera cele ustanowione przez NEPP:

- zasada unieruchomienia – przy realizacji celów powinno się unikać dalszej degradacji środowiska,
- prognozowanie – raport „Troska o jutro” zawierał prognozę na 2010 rok (stan środowiska i jego zanieczyszczenie), był również przestrożą prezentując co by było, gdyby dotychczasowe trendy (w tym czasie, tj. w 1988) pozostały bez zmian.
- skala czasowa – trzeba oszacować prawdopodobne opóźnienia pomiędzy podejmowaniem działań i osiąganiem rezultatów.

NEPP ustanowił wiele strategii, które miały służyć realizacji celów. Integracja środowiskowej polityki wśród innych ministerstw była głównym rządowym celem NEPP. Ostateczna wersja NEPP została formalnie zaaprobowana przez Ministerstwo Rolnictwa, Transportu i Spraw Gospodarczych ale też Ministerstwo ds. Środowiska. Zostały ustalone silne więzi pomiędzy centralnym i regionalnym rządem, powstały dodatkowe fundusze na rozwijające się plany środowiskowe i programy działań (prowincjonalne i miejskie). Otwarty został proces planowania – rozwijanie polityki środowiskowej w ramach grup docelowych i sektorów przemysłu. Ponadto osiągnięcia NEPP zależą od działań podjętych przez międzynarodowe społeczeństwo. Dlatego Holandia jest aktywnym członkiem w ważnych międzynarodowych negocjacjach⁷⁴.

W miarę upływu czasu zmieniały się polityczne, ekonomiczne, społeczne i środowiskowe okoliczności i powstała potrzeba przystosowania się do tych zmian poprzez wprowadzenie **NEPP II (The Second National Environmental Policy Plan – 1993)**. NEPP II został ustalony na okres do 1998 roku. Zrównoważony rozwój w przeciągu jednego pokolenia jest dalej uznawany jako podstawowy cel. Cele ustanowione tematycznie i przypisane grupom docelowym nie zostały zmienione w stosunku do NEPP I. Mimo to NEPP II jest zupełnie odmiennym dokumentem w porównaniu do pierwszego planu. NEPP I wprowadzał środowiskowy rządowy program i stworzył możliwości dla wielu grup w społeczeństwie do rozwoju ich własnych planów i programów. Funkcją NEPP II jest podążanie za tymi inicjatywami i zapewnienie, że ich cele zostaną zrealizowane.

NEPP II wspierają trzy główne elementy:

- wzmacnianie struktury wdrażania – szersza gama instrumentów, jakość i efektywność łączenia instrumentów, większa kooperacja i integracja pomiędzy wszystkimi aktorami,
- wprowadzanie dodatkowych miar – tam, gdzie cele nie mogą być osiągnięte przy zastosowaniu obecnej polityki,
- prace w kierunku zrównoważonych modeli produkcji i konsumpcji – zintegrowany cykl w przemyśle, zachowanie konsumenta w stosunku do środowiska, wybór stylu życia i podejmowanie decyzji.

W obrębie tych elementów polityka NEPP II jest dalej kształtowana przez dwie zasady:

- potrzebę międzynarodowych działań, aby zachęcić inne kraje do rozpoczęcia lub wzmocnienia ich środowiskowych programów,
- potrzebę podtrzymania konkurencyjności holenderskiego przemysłu.

Główne elementy NEPP II są rozwijane poprzez wiele strategii. Ich zamierzeniem jest wzmacnianie silnych stron i rozwiązywanie słabości, które pojawiły się podczas wprowadzania w życie NEPP I. Wiele strategii ustanowionych w NEPP II zostało rozwiniętych, aby dostarczyć większą jasność i pewność dla wszystkich aktorów w procesie wprowadzania w życie. Główne strategie to:

- poszerzenie grup docelowych – o inne sektory przemysłu i społeczno-ekonomiczne grupy jak handel detaliczny, konsumenci i przemysł lotniczy; większy nacisk na przejrzyste przedstawienie zadań i celów, aby wszystkie grupy dokładnie wiedziały, czego się od nich wymaga,
- zwiększenie gamy instrumentów, aby zapewnić internalizację środowiskowych kosztów – instrumenty są dobierane odpowiednio do każdej grupy docelowej,
- lepszy przepływ informacji dotyczących środowiska między rządem, przemysłem i konsumentami; wszelkiego rodzaju kampanie mające na celu informować ludzi o szkodach dotyczących środowiska powinny być promowane, aby pomóc w procesie podejmowania decyzji i wpłynąć na decyzje konsumentów,
- wprowadzanie nowych miar, aby podwyższyć udogodnienia potrzebne dla efektywnego wprowadzania w życie poszczególnych działań,
- wzmacnianie integracji na szczeblu centralnym – jasno jest zdefiniowane, kto odpowiada za wyrządzone szkody i na jakim szczeblu,
- wzmacnianie polityki regionalnej poprzez dalszy rozwój zintegrowanych regionalnych planów, w których udział biorą lokalne władze, przemysł i organizacje środowiskowe,

⁷⁴ http://www.netherlands-embassy.co.il/pages/c_envnmp.html

- zachęcanie przez rząd do dyskusji w obrębie społeczeństwa na temat społecznych i ekonomicznych związków ze zrównoważonym rozwojem; rozwijanie koncepcji eko-obszaru (eco-space) dostępnego dla społeczeństwa na indywidualnym, narodowym i globalnym szczeblu – będzie to dotyczyć długookresowych perspektyw dla przemysłu odnoszących się do zrównoważonych metod produkcji, a dla konsumentów do prezentowania metod konsumpcji i stylu życia,
- stosowanie przez rząd instrumentów finansowych, aby zachęcić do dalszych badań, rozwoju i demonstracji nowych technologii, procesów i praktyk zarządczych, które promują czystsze i bardziej oszczędne plany produkcji. Polityka czystej technologii będzie wprowadzana w ramach Długookresowego Programu dla Zrównoważonej Technologii⁷⁵.

W kolejnych latach wprowadzono **NEPP III (The Third National Environmental Policy Plan – 1998)**. Obejmuje on politykę na lata 1999-2002. NEPP III integruje problemy polityki narodowej i międzynarodowej. Uważa się, że holenderskie środowisko będzie zależało w dużym stopniu od polityk przyjętych w Europie i na całym świecie, że zależność od międzynarodowej polityki środowiskowej i ekonomiczna współzależność krajów także wzrośnie. Globalizacja gospodarki może mieć główny pośredni wpływ na środowiskową politykę.

Dążąc do zrównoważonego rozwoju – głównego celu polityki środowiskowej – staje się jasne to, że dbając o środowisko zapewniamy także lepszy byt dla siebie i dla przyszłych pokoleń. Zrównoważony rozwój wymaga nie tylko tego, aby środowisko było czyste i wolne od zanieczyszczeń i zakłóceń, ale też aby dobrej jakości naturalne zasoby były dostępne dla wszystkich, teraz i w przyszłości. Ważne jest to, aby przepływ i dostęp do zasobów był sprawiedliwy, nie tylko w Holandii, ale też globalnie. Zrównoważony rozwój może być osiągnięty w Holandii tylko w międzynarodowym kontekście, uznając, że Holandia jest częścią większej całości w sensie społecznym, ekonomicznym i ekologicznym.

Rząd holenderski dąży do podniesienia standardów życiowych i dlatego widzi to jako jego obowiązek, aby stworzyć warunki, w których konsumenci i przemysł mogły dokonać racjonalnych wyborów. Rząd zarezerwował w budżecie na 1998 rok dodatkowe 2,6 mld NLG (1,18 mld EUR) na okres do 2010 roku na sfinansowanie NEPP III. Rząd zamierza stworzyć konieczne warunki i ukształtować swoją politykę środowiskową wprowadzając siedem następujących strumieni polityki:

- ciągle ulepszanie wydajności, z jaką środowisko jest używane – rząd będzie starał się wprowadzić społeczne i technologiczne przemiany w długim okresie,
- rozsądne wykorzystanie nauki i technologii – nauka i technologia będą odgrywały główną rolę w osiąganiu zrównoważonego rozwoju,
- koncentracja na jakości środowiska,
- rozszerzanie integracji oraz elastyczności – rząd chciałby, aby środowiskowa polityka była bardziej wydajna i skuteczna poprzez wprowadzenie zagadnień środowiska do codziennego podejmowania decyzji przez firmy, mieszkańców i władze publiczne; będzie to związane z uświadomieniem im odpowiedzialności za ich działania,
- internalizacja kosztów zewnętrznych – zachęcanie mieszkańców i firm do używania energii i surowców w sposób wydajny, a także stymulowanie zrównoważonej produkcji i konsumpcji,
- zmiana przepisów prawnych – ograniczenie nielegalnych działań niszczących środowisko,
- intensyfikacja współpracy międzynarodowej – poszukiwanie międzynarodowych porozumień dla środowiskowych problemów, z którymi Holandia nie może sobie sama poradzić i redukcja globalnych problemów środowiskowych, do których Holandia się przyczynia; Holandia będzie kontynuować pracę nad unowocześnieniem polityki środowiskowej Unii Europejskiej i poświęci sporo uwagi wspierając kraje Europy Centralnej w ich przystąpieniu do Unii.

W planowanym okresie Holandia skupi się na ośmiu najważniejszych wskaźnikach. Trzy z nich – polityka związana z klimatem i energią, zakwaszenie i bioróżnorodność oraz lasy – są związane z obszarami, w których występują w Holandii największe zagrożenia środowiskowe, gdzie potrzebne są międzynarodowe porozumienia. Trzy następne – środowisko i międzynarodowa gospodarka, niebezpieczne substancje i światowe zasoby świeżej wody – pochodzą z Agendy 21. Dwa ostatnie – Agenda 2000 i przyszła polityka środowiskowa Europy oraz bilateralne stosunki – są związane z postępowaniem i pozycją polityki środowiskowej w Europie i na świecie. Cele Holandii w stosunku do tych zagadnień są następujące:

- polityka związana z klimatem i energią – Holandia będzie dążyła do zgodności ze wskaźnikami przyjętymi w Unii Europejskiej, a także będzie starała się wspierać kraje z centralnej i środkowej Europy oraz promować odnawialną energię na całym świecie,
- zakwaszenie – rozwijanie strategii przyjętej przez Unię Europejską poprzez ustanawianie pułapów emisji SO₂, NO_x, NH₃ i VOC,

⁷⁵ http://www.netherlands-embassy.co.il/pages/c_envnmp.html.

- bioróżnorodność i lasy – Holandia zamierza dążyć do osiągnięcia celów dotyczących zakwaszenia, rozwijania metod do analizy wpływu działań holenderskich na bioróżnorodność i także chciałaby wyjaśnić konsumentom konsekwencje działań czy produktów na bioróżnorodność; jej celem jest także zawarcie porozumienia na temat konserwacji bioróżnorodności w kontekście traktatów dotyczących zrównoważonego rozwoju z takimi krajami jak Benin, Bhutan i Costa Rica.
- środowisko i międzynarodowa gospodarka – promowanie rozwoju odnawialnej energii na całym świecie,
- niebezpieczne substancje – Holandia jest w trakcie prac nad międzynarodowo zharmonizowaną polityką, aby całkowicie zakazać, w przeciągu 10 do 20 lat, użycia i/lub emisji 20 do 30 najbardziej niebezpiecznych dla środowiska substancji; Holandia będzie promować wprowadzenie i koordynację działań na różnych międzynarodowych spotkaniach – w obrębie UNEP, na przykład, zawiera to wprowadzanie w życie programu zapobiegania zanieczyszczeniu morza z lądu, wzmocnienie procedur dotyczących handlu niebezpiecznymi substancjami, dyskusji o narzucaniu na całym świecie wstrzymania produkcji i użycia wielu substancji, stworzenia „traktatu dotyczącego niebezpiecznych substancji” i ostatecznie, usunięcie i zajęcie się starymi surowcami i odpadami,
- światowe zasoby świeżej wody – Holandia stara się wprowadzić w życie cel UE, by wszyscy ludzie mieli dostęp do bezpiecznej pitnej wody w przeciągu 10 lat, może to być osiągnięte przez ostrożne zarządzanie zasobami świeżej wody (wód powierzchniowych i podziemnych) na podstawie porozumień w obrębie Komisji ds. Zrównoważonego Rozwoju; Holandia jest także w stanie dostarczyć pomocy w formie np. know-how i materiałów albo finansowego wsparcia w rozwijaniu narodowych programów zarządzania wodą,
- Agenda 2000 i przyszła polityka środowiskowa Europy – Holandia pragnie ujrzeć osiągnięcia polityki środowiskowej UE przekazanej krajom kandydującym; celem jest tu m.in. wprowadzenie programu inwestycyjnego dla reformy rolnictwa,
- bilateralne stosunki – Holandia jest zwolennikiem stwarzania nowych porozumień i projektów dotyczących emisji CO₂ i energii, naciskając na istniejące już porozumienia i projekty do rozszerzania regulacji dotyczących środowiska; Holandia skłania się ku wspieraniu prac nad zarządzaniem środowiskiem i na daniu społeczeństwu większej roli w polityce środowiskowej; kooperatywne związki z innymi krajami będą kontynuowane, będzie też skierowana specjalna uwaga w stronę krajów z Europy Centralnej i Środkowej oraz Południowo-Wschodniej Azji - współpraca z krajami Europy Centralnej i Środkowej będzie zmierzać w kierunku wspierania ich przystąpienia do UE. Zainteresowanie Południowo-Wschodnią Azją wynika z pragnienia pomocy tym szybko rozwijającym się krajom w skorzystaniu z doświadczeń Holandii w zwalczaniu ujemnych wpływów na środowisko⁷⁶.

---

⁷⁶ http://www.netherlands-embassy.co.il/pages/c_envnmp.html.

ZARYS STRATEGII ROZWOJU ZRÓWNOWAŻONEGO WE FRANCJI

Rozwój zrównoważony jest od początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku jednym z kluczowych zagadnień polityki rządu francuskiego. Powołana Francuska Komisja Rozwoju Zrównoważonego zajmuje się promocją zasad zrównoważenia natomiast Francuskiemu Instytutowi Środowiska (IFEN) powierzono stworzenie narodowej strategii oraz wskaźników zrównoważonego rozwoju. Poniższe opracowanie zawiera zarys Narodowej Strategii Rozwoju Zrównoważonego Francji.

1. Społeczeństwo

Rozwój zrównoważony jest zagadnieniem, które dotyczy całego społeczeństwa i nie powinno być rozpatrywane jedynie na poziomie eksperckim. Istotą filozofii rozwoju zrównoważonego jest odpowiedzialność obywateli za działania w otaczającym ich środowisku. Ważny element stanowi przekazanie młodemu pokoleniu systemu wartości, dzięki któremu będzie ono aktywnie uczestniczyło w życiu społecznym i współuczestniczyło w podejmowaniu decyzji je dotyczących.

W 2004 roku przeprowadzona zostanie ankieta mająca na celu ocenę poziomu wiedzy społeczeństwa i kierowania się zasadami rozwoju zrównoważonego przez obywateli. Przez kolejne lata, regularne badania opinii publicznej będą miały miejsce po to, aby ocenić postęp tych działań i nadać odpowiedni kierunek akcjom informacyjnym. Rząd ze swojej strony wzmocni wysiłki i zawęzi współpracę z organizacjami reprezentującymi wspólnoty terytorialne, NGO's czy media w celu zwiększenia możliwości uczestnictwa społeczeństwa w podejmowaniu decyzji dotyczących obywateli. Takie działania są rekomendowane dla wszystkich ministerstw z poziomu ich kompetencji.

Wydarzenia takie jak „tydzień rozwoju zrównoważonego”, które miało miejsce między 2 a 8 lipca 2003 roku, będą organizowane corocznie. Takie postępowanie ma na celu zmobilizowanie jak największej liczby grup społecznych do tworzenia inicjatyw oddolnych mających odpowiedzieć na pytanie: w jaki sposób rozwój zrównoważony przekłada się na życie codzienne obywateli.

W tym obszarze zostały wyznaczone następujące cele:

- uwrażliwienie społeczeństwa na zagadnienia rozwoju zrównoważonego oraz jasne określenie, w jaki sposób ów rozwój może przekładać się na życie codzienne,
- informowanie opinii publicznej w sposób przejrzysty i budzący zaufanie,
- traktowanie rozwoju zrównoważonego jako wartości do przekazania przyszłym pokoleniom,
- ułatwienie obywatelowi uczestnictwa w życiu publicznym.

2. Przestrzeń

Obszary miejskie i wiejskie charakteryzują się dużym zróżnicowaniem. Dzięki ich dynamizmowi i różnorodności są one miejscem wielu inicjatyw i nowych modeli rozwoju. Stanowią również potencjał dla rozwoju kraju. W celu zapewnienia harmonijnego rozwoju społeczeństwa należy zapewnić równowagę pomiędzy terenami zurbanizowanymi a wiejskimi. Komitet międzyministerialny zagospodarowania i rozwoju przestrzennego zdecydował, że nowa polityka będzie opierała się na przekazywaniu idei rozwoju zrównoważonego wszystkim szczeblom władzy ze szczególnym uwzględnieniem planowania przestrzennego. Ta polityka będzie brała pod uwagę „szczególne” obszary (tereny nadmorskie, przyrzeczne, góryste), które przez swoje położenie geograficzne, historię oraz specyfikę wymagają specyficznej pomocy od państwa. Bogactwo i wrażliwość terytoriów zamorskich budzą szczególne zainteresowanie w kontekście rozwoju zrównoważonego. Długookresowe zarządzanie przestrzenią powinno opierać się na szerokim partnerstwie na rzecz projektów dotyczących planowania przestrzennego i przynosić wymierne efekty w postaci planów działań nie tylko w okresie 10 czy 15 lat ale i dłuższym.

W tym obszarze wyodrębniono takie zagadnienia jak:

- obszary zurbanizowane i ich zabudowa,
- wymiar rolniczy i środowiskowy przestrzeni z uwzględnieniem ochrony środowiska,
- identyfikacja i popieranie akcji na rzecz rozwoju zrównoważonego, zmniejszenie nierówności pomiędzy obszarami zurbanizowanymi a wiejskimi.

3. Gospodarka - przedsiębiorcy i konsumenci

Działania motywowane ekonomicznie stanowią jeden z filarów rozwoju zrównoważonego. Efektywność przedsiębiorstw wpływa z jednej strony na wzrost PKB kraju, jednak z drugiej strony może mieć ujemny wpływ na stan środowiska naturalnego. Konsumenci jako ostatnie ogniwo w łańcuchu ekonomicznym, stanowią drugą stronę zagadnień odnoszących się do czynności ekonomicznych. Duża część strategii została poświęcona interakcjom pomiędzy konsumentami a producentami w tworzeniu zrównoważonych relacji pomiędzy tymi dwiema grupami.

Strategia skupia się wokół pięciu priorytetowych zagadnień. Po pierwsze należy zachęcić przedsiębiorstwa do stosowania się do zasad zrównoważonego rozwoju. Po drugie należy dostarczyć konsumentowi potrzebnych informacji, aby się stał świadomym nabywcą, orientując odpowiednio produkcję i dystrybucję. Kolejnym punktem jest innowacyjność i odpowiednie zarządzanie przedsiębiorstwami tak, aby nie były one zagrożeniem dla środowiska naturalnego. Równolegle do uświadomienia społeczności jak ważnym celem jest rozwój zrównoważony, przedsiębiorstwa francuskie zostaną zmuszone do wzięcia odpowiedzialności w dziedzinie społecznej i środowiska naturalnego. Czwarty temat dotyczy w równej mierze obywateli, konsumentów i inwestorów. Państwo jako instytucja dysponuje różnymi środkami w stosunku do podmiotów gospodarczych. W ten sposób może ono rozwijać instrumenty przymusu, takie jak instrumenty fiskalne, żeby ukierunkować zachowania przedsiębiorstw i innych podmiotów biorących udział w wymianie ekonomicznej. Oto kilka założeń polityki państwa:

- nakłonienie przedsiębiorstw do zaangażowania się w rozwój zrównoważony,
- zmiany wzorców konsumpcyjnych oraz produkcyjnych,
- pobudzanie kreatywności i innowacyjności przedsiębiorstw na rzecz rozwoju zrównoważonego,
- rozwój odpowiedzialności społecznej i środowiskowej przedsiębiorstw jako warunek dobrego zarządzania
- prawne usankcjonowanie ekonomicznych instrumentów polityki państwa wobec przedsiębiorstw.

4. Energia, transport, rolnictwo

Energia, transport i rolnictwo są trzema kluczowymi sektorami ekonomii, często prezentowane jako ilustracja nietrwałego charakteru rozwoju z powodu ich wpływu na środowisko, z którym są związane. Rząd stara się pogodzić ich istotny wkład w rozwój ekonomiczny i społeczny z koniecznością ograniczenia szkód, jakie powodują w środowisku naturalnym i zdrowiu obywateli (degradacja zasobów naturalnych, zanieczyszczenie itp.). Rząd przyznaje pierwszeństwo walce ze zmianami klimatycznymi, biorąc pod uwagę ilość emisji gazów z sektora energetycznego i transportowego, czego skutkiem jest efekt cieplarniany. We Francji, tak jak w Europie, sektor transportowy jest odpowiedzialny za jedną czwartą całej emisji gazów cieplarnianych, z czego 80 % jest przypisane transportowi drogowemu.

Walka ze zmianami klimatycznymi jest głównym elementem strategii rozwoju zrównoważonego. Na poziomie międzynarodowym, Francja, wraz z partnerami europejskimi, pracuje nad przekonaniem społeczności co do potrzeby działań globalnych. Wprowadzenie w życie protokołu z Kioto jest pierwszym etapem działań dotyczących głównie państw uprzemysłowionych. Niemniej jednak, zabiegi nad zmniejszeniem emisji gazów cieplarnianych są niezbędne ze strony wszystkich krajów.

Na poziomie krajowym, wszystkie działania zrealizowane opierają się z jednej strony na inwestycjach ekonomicznych a z drugiej na zdobywaniu nowych technologii. Głównym elementem tego programu jest zmniejszenie emisji CO₂ związanej z użyciem paliwa. Inne założenia tego programu obejmują:

- zastosowanie polityki wolontariatu w walce przeciw zmianom klimatycznym,
- działania na korzyść zrównoważonej mobilności w dziedzinie transportu,
- działania w kierunku zrównoważonego rolnictwa.

5. Zapobieganie niebezpieczeństwom, zanieczyszczeniom i innym szkodom wywieranym na zdrowie i środowisko

Troskliwe społeczeństwo respektujące zasady rozwoju zrównoważonego powinno móc oszacować, poddać ekspertyzie i przewidzieć różne niebezpieczeństwa. Poza zapobieganiem, trzeba się nauczyć kontrolować niebezpieczeństwo, czy ono będzie wynikało z technologii, natury czy dziedziny sanitarnej. Tutaj pojawia się pytanie, jak kontrolować niebezpieczeństwa nieznanne przez ekspertów, które mogą mieć poważne i nieodwracalne konsekwencje. Odpowiedzią na te pytanie jest zasada przezorności. Muszą, więc być przedsięwzięte konkretne środki zaradcze, aby uniknąć ryzyka i muszą być przeprowadzone wysiłki na rzecz oceny i badań.

Konstrukcja polityki zapobiegania i kontroli niebezpieczeństw, zapobiegania zanieczyszczeniom i innym szkodom wywartym na środowisko powinna opierać się na czterech priorytetach: wzmocnieniu zdolności oszacowania ekspertyz i badań w dziedzinie ryzyka, rozwoju polityki zapobiegania, ulepszeniu informowania społeczności,

czuwaniu nad zastosowaniem reglamentacji i powstrzymaniu wszelkich wykroczeń dot. ochrony środowiska naturalnego. Ten zakres działań został opisany w kilku podpunktach:

- rozwój zrównoważony wymaga zdolności ekspertyzy dostosowanej do danej sytuacji,
- polityka zapobiegania niebezpieczeństwom,
- ulepszenie informowania społeczności i branie pod uwagę potencjalnych kosztów,
- wzmocnienie środków kontroli, lepsza organizacja i większy profesjonalizm organów sądowych.

6. Działania w kierunku państwa wzorcowego

Aby rozwój zrównoważony stał się rzeczywistością, każdy musi przyjąć obowiązki, indywidualne czy zbiorowe w dziedzinie rozwoju zrównoważonego. Tak więc, państwo musi okazać się odpowiedzialne, chętne do działania i podejmowania odpowiednich kroków, które będą spajały działania podmiotów publicznych (społeczności lokalne, przedsiębiorstwa i zakłady państwowe) i prywatnych (przedsiębiorstwa, stowarzyszenia, osoby indywidualne).

Celem głównym Strategii jest włączenie rozwoju zrównoważonego do polityki państwa. Dynamika reformy ministerstw i organizacji państwowych musi zrobić miejsce na wymagania rozwoju zrównoważonego, zarówno na poziomie centralnym jak i lokalnym; zadanie to zostanie powierzone wysokim urzędnikom zajmującym się rozwojem zrównoważonym, którzy zostali nominowani w każdym ministerstwie.

Na poziomie centralnym, od 2003 roku uaktywnione zostaną różne narzędzia reformy, aby włączyć rozwój zrównoważony do polityki państwa. Na poziomie zdecentralizowanym, prefekci zostaną zobligowani do integracji celów narodowej strategii rozwoju zrównoważonego z państwowymi projektami regionalnymi jak i z projektami zakontraktowanymi ze społecznościami lokalnymi.

Rząd, ze swojej strony, zobowiązuje się do brania pod uwagę rozwoju zrównoważonego w tekstach legislacyjnych i ustawowych. Pozostałe cele zostały opisane w 2 podpunktach:

- stworzenie programu badań na rzecz rozwoju zrównoważonego,
- uwzględnienie zasad zrównoważenia w działaniach administracji,

7. Działania międzynarodowe

Problem ubóstwa jak i ochrony ekosystemu Ziemi to główne zagadnienia współpracy międzynarodowej. W tym celu Francja wspiera działania na rzecz powołania światowego sojuszu na rzecz rozwoju zrównoważonego. Działania międzynarodowe powinny skupić wokół siebie aktorów z różnych szczebli władzy, społeczności lokalne, organizacje pozarządowe i przedsiębiorstwa. Ponadto, powinny być zwiększone wysiłki badań naukowych na rzecz rozwoju zrównoważonego, szczególnie w celu zwiększenia szans na rozwój zrównoważony krajów Południa.

Kraje uprzemysłowione powinny pokazać swoje zaangażowanie w rozwój zrównoważony, przy czym powinny zostać wzmożone działania na rzecz wykorzenia ubóstwa. Są to główne założenia strategii narodowej jak i europejskiej strategii rozwoju zrównoważonego w ramach współpracy międzynarodowej, które Rząd zobowiązuje się realizować w okresie rozszerzenia Unii Europejskiej i przyjęcia nowego traktatu.

Do działań międzynarodowych na rzecz rozwoju zrównoważonego zaliczono również:

- zaangażowanie większych środków w walkę z ubóstwem poprzez większą solidarność z krajami rozwijającymi się,
- wzmocnienie międzynarodowej współpracy i partnerstwa na rzecz zrównoważonego rozwoju,
- promowanie międzysektorowego podejścia w politykach unijnych.

8. Monitoring

Prace nad wskaźnikami rozwoju zrównoważonego prowadzone przez Francuski Instytut Środowiska (IFEN) rozpoczęły się w roku 1997 i są oparte na liście zaproponowanej przez ONZ. System wskaźników stanowi strukturę opartą na pięciu osiach, w ramach których proponuje się konkretne wskaźniki:

- OŚ 1 – zrównoważony wzrost, generujący większe zatrudnienie i produktywność,
- OŚ 2 – stała uwaga skierowana na utrzymanie i odnawianie kapitałów krytycznych, zarówno ludzkich jak i instytucjonalnych,
- OŚ 3 – równowaga pomiędzy działaniami lokalnymi oraz globalnymi,
- OŚ 4 – zaspokojenie potrzeb generacji obecnych przez redukcję nierówności (koncepcja obiektywna) i niezaspokojonych potrzeb (koncepcja subiektywna),
- OŚ 5 – wzięcie pod uwagę przyszłych pokoleń poprzez zastosowanie zasady przezorności dotyczącej zarządzania zasobami i przez przystosowanie się do tego, czego nie można przewidzieć (redukcja zależności w razie niebezpieczeństw lub przypadku).

LITERATURA:

1. <http://www.ifen.fr/idd2002/index.htm>
  2. <http://www.ifen.fr/pages/idd.htm>
  3. <http://www.environnement.gouv.fr/>
  4. <http://www.ifen.fr/idd2002/idd2002.pdf>
  5. "Stratégie Nationale de Développement Durable- les objectifs."
  6. "Les indicateurs de développement durable pour la France."
-

WSKAŹNIKI ROZWOJU ZRÓWNOWAŻONEGO W WIELKIEJ BRYTANII

Podczas szczytu ziemi w Rio de Janeiro w 1992 r. kraje zobowiązały się do przygotowania własnych strategii zrównoważonego rozwoju. Wielka Brytania była jednym z pierwszych krajów, które taką strategię ustaliły, przyjęto ją w 1994 r. W 1997 r. strategia ta została zmodyfikowana przez ówczesnie rządzącą partię. 17 maja 1999 rząd Wielkiej Brytanii opublikował dokument „A Better Quality Of Life”- strategię rozwoju zrównoważonego Wielkiej Brytanii. Strategia ta określała rozwój zrównoważony jako spełnienie oczekiwań, obecnych potrzeb ludzi bez pomniejszania możliwości i oczekiwań przyszłych pokoleń.

Na strategię rozwoju zrównoważonego Wielkiej Brytanii składają się cztery główne cele:

- **Postęp społeczny**, który zaspokajałby potrzeby wszystkich ludzi. Każdy człowiek powinien osiągać korzyści z rozwoju gospodarczego i czystości środowiska. Należy polepszyć dostęp do usług, walczyć z ubóstwem, biedą, bezrobociem i zanieczyszczeniem środowiska. Wszelkie działania muszą mieć na uwadze dobro przyszłych pokoleń.
- **Efektywna ochrona środowiska**. Należy wyeliminować globalne zagrożenia związane ze zmianami klimatycznymi, chronić ludzkie zdrowie i bezpieczeństwo przed takimi zagrożeniami jak: słaba jakość powietrza i toksyczne chemikalia, chronić przyrodę oraz dziedzictwo kulturowe.
- **Rozsądne zużycie surowców naturalnych**. Cel ten nie jest jednoznaczny z zakazem używania nieodnawialnych zasobów naturalnych, takich jak gaz czy ropa, ale trzeba mieć pewność, że używa się je w wydajny sposób oraz że postępują prace nad wynalezieniem alternatywnych zasobów, które mogłyby je zastąpić w przyszłości. Odnawialne źródła zasobów takie jak: woda powinny być używane w taki sposób, aby nie powodować zanieczyszczeń środowiska.
- **Rozwój ekonomiczny** - utrzymanie wysokiego i ciągłego rozwoju i zatrudnienia, tak, by każdy mógł korzystać z wyższego standardu życia i z możliwości lepszej pracy.

Strategia rozwoju zrównoważonego jest zatem katalizatorem zmian. Definiuje podstawowe obszary działania, wskaźniki i cele, którymi można mierzyć postęp. Stanowi także wyznacznik prowadzenia polityki rządu. Rozwój zrównoważony dotyczy wielu zagadnień i dziedzin życia. Aby cele założone w strategii można było realizować, należy skoncentrować się na specyficznych, określonych zadaniach. Wskaźniki pomagają zidentyfikować obszary działania i wskazują powiązania pomiędzy tymi obszarami. Aby pomóc gminom mierzyć zmiany zachodzące podczas realizacji ich planu rozwoju i ustalić zgodność z narodowymi zasadami zrównoważonego rozwoju, strategia zawiera serie wskaźników.

Rząd wyznaczył zbiór czternastu głównych wskaźników, które mają przyciągać uwagę publiczną i tłumaczyć, co oznacza rozwój zrównoważony. Mają one dawać jasny obraz sytuacji związanej z założonymi i osiąganymi celami. Intencją władz jest ciągła obserwacja poczynionych działań, czyli ich monitoring. W przypadku, gdy trend w jakimś obszarze, dziedzinie jest nieakceptowany, władze będą dostosowywać swoją politykę. Do głównych wskaźników zalicza się: wzrost PKB, inwestycje publiczne i prywatne, odsetek ludzi w wieku produkcyjnym, którzy podjęli pracę, wykształcenie w wieku 19 lat, oczekiwana długość życia, budynki mieszkalne niezdatne do zamieszkania, poziom przestępczości, emisja gazów cieplarnianych, dni wysokiego lub umiarkowanego zanieczyszczenia, nasilenie ruchu ulicznego, rzeki I i II kategorii czystości, odsetek dzikich gatunków ptaków, nowe budynki mieszkalne powstałe na terenach już zurbanizowanych oraz zarządzanie odpadami.

Oprócz czternastu głównych wskaźników istnieje szereg innych, które służą do oceny postępu rozwoju zrównoważonego. Zostały uchwalone na drodze konsultacji z różnymi organizacjami – UNCSD, OECD, Komisją Europejską oraz Europejską Komisją ds. Środowiska.

Istnieje wiele połączeń pomiędzy samymi wskaźnikami. Przykładowo ekonomia nie będzie się szybko i wystarczająco rozwijała, jeśli nie zmodernizuje się systemu edukacyjnego i infrastruktury. Należy myśleć o planowaniu przestrzennym budynków mieszkalnych i o ich jakości, aby zredukować potrzebę podróżowania i zapoczątkować urbanistyczną regenerację. Związki pomiędzy transportem, zdrowiem i środowiskiem pokazują jak możemy w łatwy sposób zapoczątkować negatywne zjawiska. Te związki podkreślają potrzebę zintegrowanej polityki.

PODEJMOWANE INICJATYWY I WSKAŹNIKI JE MIERZĄCE

PRIORYTETY I POSTĘP	
<u>Inicjatywy i obszary działania</u>	<u>Czym mierzyć? Wskaźniki</u>
Utrzymywanie wysokiego i stabilnego poziomu rozwoju gospodarczego i wysokiego zatrudnienia	
<ul style="list-style-type: none"> ciągły rozwój ekonomiczny inwestycje (w maszyny, badania i rozwój) wysoki i stabilny poziom zatrudnienia, tak by każdy mógł otrzymać lepsze możliwości pracy 	<ul style="list-style-type: none"> produkt krajowy brutto (PKB) inwestycje publiczne i prywatne odsetek ludzi w wieku produkcyjnym, którzy podjęli pracę
Postęp społeczny, który zaspokaja potrzeby wszystkich ludzi	
<ul style="list-style-type: none"> możliwości rozwoju osób i ustawicznego kształcenia poprawienie zdrowia społeczeństwa redukcja liczby budynków niezdatnych do mieszkania redukcja przestępstw i strachu, który wywołują 	<ul style="list-style-type: none"> kwalifikacje osiągnięte w wieku 19 lat oczekiwana długość zdrowego życia liczba domów uznana za niezdatne do mieszkania do liczby domów zdatnych do mieszkania poziom przestępczości
Efektywna ochrona środowiska	
<ul style="list-style-type: none"> redukcja emisji szkodliwych gazów cieplarnianych redukcja zanieczyszczeń środowiska i zapewnienie jego stałej poprawy redukcja potrzeby podróżowania i polepszenie wyboru środków transportu publicznego poprawa czystości rzek hamowanie tendencji zmniejszania się populacji ptaków zagospodarowanie terenów wcześniej już zurbanizowanych 	<ul style="list-style-type: none"> emisja gazów cieplarnianych dni, w których zanieczyszczenie środowiska jest umiarkowane lub wysokie natężenie ruchu ulicznego rzeki I i II kategorii czystości odsetek dzikich ptaków nowe budynki mieszkalne powstałe na terenach już zurbanizowanych
Rozsądne zużycie surowców naturalnych	
<ul style="list-style-type: none"> minimalizacja odpadów generowanych przez społeczeństwo, powtórne zużycie i recykling zasobów 	<ul style="list-style-type: none"> odpady i zarządzanie nimi
Poprawa jakości życia	
<ul style="list-style-type: none"> osiąganie lepszej jakości życia dla wszystkich ludzi 	<ul style="list-style-type: none"> satysfakcja z jakości życia

WYSYŁANIE ODPOWIEDNICH SYGNAŁÓW	
Wdrażanie strategii zrównoważonego rozwoju poprzez działania władz	
<ul style="list-style-type: none"> integracja środowiska i działań podejmowanych przez władze lokalne promowanie równości kobiet i mężczyzn, równości warunków pracy 	<ul style="list-style-type: none"> programy środowiskowe władz kobiety na stanowiskach publicznych i menedżerskich
Podatki, regulacje i inne instrumenty	
<ul style="list-style-type: none"> używanie takich instrumentów ekonomicznych, które będą przyczyniały się do rozwoju zrównoważonego 	<ul style="list-style-type: none"> ceny kluczowych surowców np. wody, paliw faktyczne zmiany w cenach transportu wydatki na walkę z zanieczyszczeniem środowiska wdrażanie regulacji
Informacja i zaangażowanie	
<ul style="list-style-type: none"> wzrost świadomości dot. rozwoju zrównoważonego zachęta jednostek, aby aktywnie uczestniczyły w budowie środowiska zrównoważonego 	<ul style="list-style-type: none"> rozumienie publiczne i świadomość publiczna świadomość w szkołach działania jednostek na rzecz rozwoju zrównoważonego

ZRÓWNOWAŻONA EKONOMIA

Robić więcej za mniej: polepszać wykorzystanie i wydajność zużycia surowców

- lepsze wykorzystanie surowców - zwiększenie wydajności energii	- zużycie surowców w Wielkiej Brytanii - wydajność energii w całej gospodarce - zużycie energii na gospodarstwo domowe
minimalizacja odpadów generowanych przez społeczeństwo, powtórne zużycie i recykling zasobów	- odpady i zarządzanie nimi - produkcja odpadów według sektorów - odpady i ich przetwarzanie w gospodarstwach domowych - recykling zasobów - odpady szkodliwe

Stabilność ekonomiczna i konkurencyjność

- ciągły rozwój ekonomiczny - utrzymywanie niskiej inflacji - pożyczki rządowe na stabilnym i rozsądnym poziomie - promocja konkurencyjności Wielkiej Brytanii - inwestycje (w maszyny, badania i rozwój) - inwestycje w aktywa socjalne	- produkt krajowy brutto (PKB) - stopa inflacji - pożyczki rządowe i zadłużenie - konkurencyjność/produktywność - handel/eksport/import - inwestycje publiczne i prywatne - inwestycje socjalne

Rozwój umiejętności i wynagrodzenie za pracę

Inwestowanie w edukację i rozwój umiejętności

- możliwości rozwoju i kształcenia ustawicznego - podniesienie standardów nauczania	- wykwalifikowanie w wieku 19 lat - osoby bez kwalifikacji - odsetek analfabetów wśród starszych ludzi

Pomoc ludziom w znajdowaniu zatrudnienia

utrzymanie wysokiego i stabilnego poziomu zatrudnienia, tak by każdy mógł korzystać z lepszych możliwości pracy	- odsetek ludzi w wieku produkcyjnym, którzy podjęli pracę - liczba bezrobotnych w gospodarstwach domowych - długoterminowe bezrobocie - odsetek samotnych rodziców, ludzi chorych i niepełnosprawnych, którzy mają kontakt z rynkiem pracy

Sprawiedliwość i wynagradzanie w pracy

- sprawiedliwość, wyrównywanie szans w pracy - zapewnienie bezpiecznego i zdrowego środowiska dla pracowników	- liczba zatrudnionych - wysokość płac - liczba dni pracy wykorzystana na chorobowe; wypadki i zgony przy pracy

Promocja sprawiedliwości poza granicami kraju

podniesienie jakości życia pracowników korporacji globalnych, które importują swoje dobra do Wielkiej Brytanii	handel z zachowaniem zasad etyki

Zrównoważona produkcja i konsumpcja

Działania na rzecz konsumentów

umożliwienie klientom lepszego dostępu do informacji, zachęcanie ich do zakupów, które przyczynią się do wzrostu gospodarczego	- informowanie konsumenta - wydatki konsumenckie

Zrównoważona produkcja

zachęcanie do rozwoju przedsiębiorczości, która będzie działała w ramach ustalonych wcześniej projektów środowiskowych	- zużycie energii i wody w sektorach - emisja niebezpiecznych substancji według sektorów - adopcja systemów zarządzania środowiskiem - indeks zaangażowania korporacji w ochronę środowiska - raporty środowiskowe i dotyczące zrównoważonego rozwoju

Podstawowe obszary działania	
Gospodarstwa domowe	
<ul style="list-style-type: none"> • potrzeba energooszczędnych gospodarstw domowych, które będą produkowały mniej zanieczyszczeń i zużywały mniej surowców 	<ul style="list-style-type: none"> - zużycie wody w gospodarstwach domowych i ich zapotrzebowanie - zużycie energii w gospodarstwach domowych - odpady z gospodarstw domowych
Wyposażenie gospodarstw domowych	
<ul style="list-style-type: none"> • potrzeba stosowania bardziej wydajnych urządzeń 	<ul style="list-style-type: none"> - wydajność energetyczna nowych urządzeń
Jedzenie i picie	
<ul style="list-style-type: none"> • minimalizacja wpływu pestycydów na zdrowie ludzkie 	<ul style="list-style-type: none"> - redukcje pestycydów znajdujących się w artykułach spożywczych
Transport indywidualny	
<ul style="list-style-type: none"> • zachęcenie społeczeństwa do zakupu i używania paliwooszczędnych środków transportu 	<ul style="list-style-type: none"> - wydajność energetyczna transportu pasażerskiego - średnie zużycie paliwa przypadające na nowo zakupione samochody
Turystyka i rozrywka	
<ul style="list-style-type: none"> • rozwój turystyki Wielkiej Brytanii, • zintegrowanie turystyki z transportem publicznym 	<ul style="list-style-type: none"> - rozwój kluczowych regionów turystycznych - wycieczki turystyczne według środków transportu - podróże zagraniczne
Dystrybucja towarów	
<ul style="list-style-type: none"> • rozwijanie systemów dystrybucji, które będą wspierały rozwój gospodarczy, ochronę środowiska i będą korzystne dla społeczeństwa 	<ul style="list-style-type: none"> - transport ładunków w zależności od rodzaju środka transportu - natężenie w milach przewozów ładunków o dużej masie

BUDOWA ZRÓWNOWAŻONEGO SPOŁECZEŃSTWA	
Promocja ekonomicznej aktywności i zatrudnienia	
<ul style="list-style-type: none"> • poprawa ekonomicznej aktywności i wzrost konkurencyjności w regionach • zmniejszenie luki pomiędzy najbiedniejszymi społecznościami a resztą populacji • zajęcie się przyczynami biedy i problemem społecznego wykluczenia • urozmaicenie lokalnej aktywności biznesowej • redukcja dysproporcji wśród etnicznych mniejszości 	<ul style="list-style-type: none"> - regionalne różnice w PKB - indeks lokalnego ubóstwa - wskaźniki osiągania sukcesu w walce z biedą i społecznym wykluczeniem - powstawanie nowych firm - bankructwo firm - etniczne mniejszości i ich bezrobocie
Sprostanie potrzebom społecznym	
Lepsze zdrowie dla wszystkich	
<ul style="list-style-type: none"> • poprawa zdrowia społeczeństwa • środowiskowe czynniki wpływające na zdrowie • wpływ na czynniki powodujące nierówności zdrowotne • zaspokajanie potrzeb ludzkich związanych z dostępem do efektywnej opieki zdrowotnej, w oparciu o potrzeby pacjentów a nie o to gdzie mieszkają, ani o ich zdolność do zapłaty za te usługi 	<ul style="list-style-type: none"> - oczekiwana długość zdrowego życia - wskaźniki dotyczące chorób serca, zawałów, raka, wypadków i zdrowia psychicznego - choroby układu oddechowego - listy oczekiwania do przyjęcia do szpitala
Mniej podróżowania, lepszy dostęp	
<ul style="list-style-type: none"> • redukcja potrzeby podróżowania, polepszenie wyboru środków transportu publicznego i ulepszenie dostępu do edukacji, pracy, rozrywki i usług • przerwanie związku pomiędzy bogaceniem się społeczeństwa a rosnącym podróżowaniem 	<ul style="list-style-type: none"> - natężenie ruchu ulicznego - podróże turystyczne według środków transportu - sposób dojazdu dzieci do szkół - średnia długość podróży - przebyta odległość podróży w relacji do dochodu

Dostęp do usług	
<ul style="list-style-type: none"> • potrzeba lepszego dostępu do usług • zapewnienie ludziom niepełnosprawnym lepszego dostępu do dóbr, usług i urzędzeń 	<ul style="list-style-type: none"> - odsetek ludzi uważających, iż dostęp do usług jest utrudniony - dostęp do usług dla ludzi niepełnosprawnych
Dostęp do kultury i sportu	
<ul style="list-style-type: none"> • powszechny dostęp do sportu i sztuki 	<ul style="list-style-type: none"> - udział ludzi w sportach i kulturalnych wydarzeniach
Dostęp do budynków mieszkalnych	
<ul style="list-style-type: none"> • redukcja proporcji budynków niezdatnych do zamieszkania • zapewnienie każdemu możliwości posiadania godziwego domu • znaczna poprawa wykorzystania energii w gospodarstwach domowych 	<ul style="list-style-type: none"> - domy uznane za niezdatne do zamieszkania - tymczasowe zakwaterowania - ograniczenia w dostępie do paliw
Kształtowanie otoczenia	
Lepsze planowanie i projektowanie	
<ul style="list-style-type: none"> • powtórne wykorzystanie obszarów już zagospodarowanych • zagospodarowywanie pustostanów • koncentracja centrów handlowych 	<ul style="list-style-type: none"> - nowe domy na wcześniej już zagospodarowanym przestrzennie terenie - niezagospodarowane tereny i nieruchomości - powierzchnie handlowe w centrach handlowych w centrum miasta i na przedmieściach
Lokalna jakość środowiska	
<ul style="list-style-type: none"> • zapewnienie, że rozwój przestrzenny jest planowany z uwzględnieniem dziedzictwa kulturowego • obniżanie natężenia ruchu, hałasu i zanieczyszczeń w atrakcyjnych miejscach i w pobliżu słynnych budowli i nacisk na rozwój terenów zielonych 	<ul style="list-style-type: none"> - budynki zagrożone wyniszczeniem I i II stopnia - czystość otoczenia - dostęp do parków - poziom hałasu
Połączenie zintegrowanej polityki z silnymi instytucjami	
<ul style="list-style-type: none"> • opracowanie do 2000 r. przez lokalne społeczności ich strategii zrównoważonego rozwoju 	<ul style="list-style-type: none"> - liczba gmin posiadających lokalne plany Agendy 21
Angażowanie społeczności	
<ul style="list-style-type: none"> • dobrowolna aktywność społeczeństwa może zaowocować socjalnym włączeniem i spójnością społeczeństwa • pomoc w budowaniu poczucia społeczności poprzez zachęcanie i wspieranie wszelkich form zaangażowania społecznego 	<ul style="list-style-type: none"> - dobrowolna aktywność - duch, poczucie społeczności

ZARZĄDZANIE ŚRODOWISKIEM I ZASOBAMI

Zintegrowane podejście	
<ul style="list-style-type: none"> • zakaz odkładania problemów (zanieczyszczenia) do rozwiązania w przyszłości 	<ul style="list-style-type: none"> - zagęszczenie utrzymującego się zanieczyszczenia - niebezpieczne substancje w wodzie - radioaktywne odpady - zanieczyszczenie z nuklearnych przemysłów
Zmiany klimatyczne i zaopatrywanie w energię	
<ul style="list-style-type: none"> • utrzymanie zmian klimatycznych w granicach, do których społeczeństwo może się dostosować • redukcja emisji gazów przyczyniających się do powstawania efektu cieplarnianego 	<ul style="list-style-type: none"> - wzrost temperatur - podnoszenie się poziomu mórz - emisja gazów cieplarnianych - emisje dwutlenku węgla
<ul style="list-style-type: none"> • zastępowanie nieodnawialnych źródeł energii przez źródła odnawialne 	<ul style="list-style-type: none"> - elektryczność ze źródeł odnawialnych

Powietrze i atmosfera	
<ul style="list-style-type: none"> • redukcja zanieczyszczenia środowiska i zapewnienie polepszenia się czystości powietrza • zapewnienie, iż emisje zanieczyszczeń nie powodują szkód na zdrowiu ludzkim i w środowisku • kontrola substancji niszczących warstwę ozonową 	<ul style="list-style-type: none"> - dni, w których zanieczyszczenie środowiska jest umiarkowane bądź wysokie - stężenia i emisje wyszczególnionych składników zanieczyszczających powietrze - emisje dwutlenku siarki i tlenu azotu - zakwaszenie w Wielkiej Brytanii - stopień zniszczenia warstwy ozonowej
Świeża woda	
<ul style="list-style-type: none"> • polepszanie jakości rzek • zabezpieczanie zasobów i zapewnianie wystarczających dostaw • unikanie marnotrawstwa wody 	<ul style="list-style-type: none"> - rzeki o wysokiej czystości - składniki odżywcze w wodzie - zapotrzebowanie na wodę i jej dostępność - dostępność do wody pitnej - wycieki wody - wolny przepływ wody w rzekach
Morza, oceany i wybrzeża	
<ul style="list-style-type: none"> • redukcja lub eliminacja niebezpiecznych i radioaktywnych substancji • spełnienie dyrektywy "European Bathing Water Directive" • protekcja środowiska morskiego • ulepszenie zarządzania i ochrona ławic rybnych 	<ul style="list-style-type: none"> - jakość wód przybrzeżnych - czynniki powodujące zanieczyszczenie mórz - stopień spełnienia "Bathing Water Directive" - bioróżnorodność na wybrzeżach/w morskich strefach - ławice ryb w Wielkiej Brytanii
Ziemia	
<ul style="list-style-type: none"> • minimalizacja strat gleby podczas przeprowadzania nowych inwestycji • ochrona ziemi 	<ul style="list-style-type: none"> - straty w glebie przy dokonanych inwestycjach
Krajobraz i przyroda	
<ul style="list-style-type: none"> • odwrócenie tendencji zmniejszenia populacji ptaków • odwrócenie tendencji wyniszczania dzikiej przyrody i środowiska • protekcja specjalnych elementów takich jak żywopłoty, stawy • wzmocnienie ochrony dla specjalnych obszarów • ochrona krajobrazów • promocja dostępu do przyrody 	<ul style="list-style-type: none"> - odsetek dzikich ptaków - trendy w dywersyfikacji roślinności - plany działania dot. bioróżnorodności - elementy krajobrazów - żywopłoty, mury i stawy - jakość okolic wiejskich - dostęp do okolic wiejskich - zagrożone gatunki
Lasy	
<ul style="list-style-type: none"> • kontynuacja ekspansji terenów zalesionych w Wielkiej Brytanii • protekcja lasów • lepsze zarządzanie istniejącymi skupiskami leśnymi • zrównoważone zarządzanie lasami za granicami kraju 	<ul style="list-style-type: none"> - tereny zalesione w Wielkiej Brytanii - zrównoważone zarządzanie terenami leśnymi - liczba państw z narodowymi programami leśnymi
Minerały	
<ul style="list-style-type: none"> • maksymalizacja wydajności zużycia materiałów, lepsze wykorzystanie przetworzonych odpadów 	<ul style="list-style-type: none"> - liczba przetworzonych materiałów do liczby nieprzetworzonych materiałów

MIĘDZYNARODOWA WSPÓŁPRACA I ROZWÓJ

Ubóstwo

współpraca z innymi krajami nad eliminacją globalnego ubóstwa i podnoszenie standardów życia w krajach rozwijających się	- ubóstwo globalne - rozwój i współpraca zagraniczna/bilateralna - pomoc państwom rozwijającym się - populacja globalna

Promocja rozwoju zrównoważonego w środowisku organizacji międzynarodowych

współpraca z innymi krajami w celu przeciwdziałania zanieczyszczeniu środowiska i nadmiernemu wykorzystaniu surowców	- wydatki Wielkiej Brytanii na ochronę środowiska globalnego

Handel i środowisko

Multilateralne Porozumienie środowiskowe (MEAs)

międzynarodowe konwencje, które mają na celu ochronę środowiska	- implementacja multilateralnych porozumień
-

STRATEGIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU IRLANDII

Celem strategii zrównoważonego rozwoju Irlandii jest zagwarantowanie rozwoju potencjału społecznego i gospodarczego, którego granicę będzie stanowić zdolność regeneracyjna środowiska naturalnego z uwzględnieniem zachowania sprawiedliwości międzypokoleniowej.

1. ZAŁOŻENIA STRATEGII

Strategia zrównoważonego rozwoju Irlandii została opublikowana w kwietniu 1997 roku. Dokument ten służy przeprowadzeniu wszechstronnej analizy i opracowaniu struktury działań, która umożliwi realizowanie założeń zrównoważonego rozwoju w sposób systematyczny. „Rozwój Zrównoważony: Strategia dla Irlandii” zawiera:

- analizę związku pomiędzy działalnością gospodarczą a środowiskiem naturalnym oraz program wzmocnienia i pogłębienia wielowymiarowej integracji aspektów środowiskowych,
- zrab strategicznych priorytetów,
- opracowane działania dla strategicznych sektorów (tj. rolnictwa, leśnictwa, zasobów morskich, energii, przemysłu, transportu, turystyki i handlu), oraz zarządzenia dot. wdrażania i monitorowania poszczególnych działań.

Strategia została utworzona na zasadach działania zapobiegawczego, wyrażającego się włączeniem aspektów środowiskowych do pozostałych polityk i wspólnej odpowiedzialności za środowisko. Dokument ten stwierdza, iż wzrost gospodarczy i rozwój społeczny muszą współistnieć w obrębie granic wyznaczanych przez środowisko naturalne. Aby tak jednak się stało niezbędne jest wprowadzenie zmian w systemie produkcji i wzorcach konsumpcji. Należy podkreślić, iż „środowiskowo zrównoważony rozwój” wymaga i może być jedynie osiągnięty przy udziale i wsparciu całego społeczeństwa.

Strategia jest procesem wymagającym stałych adaptacji i weryfikacji polityk, działań i stylu życia, którego efekt może być widoczny jedynie w długookresowej perspektywie. Fakt ten potwierdza naturę rozwoju zrównoważonego jako procesu ewoluującego, nieustannie wymagającego bieżącej oceny. Podczas, gdy indywidualne działania i ich wskaźniki mogą być łatwo rozpoznane, pytanie dotyczące całego procesu brzmi: jak bardzo w ramach Strategii Irlandia przybliżyła się do realizacji ogółu założonych celów dla rozwoju zrównoważonego w 6 lat po publikacji dokumentu dotyczącego strategii omawianego rozwoju.

2. KLUCZOWE SEKTORY GOSPODARKI ZRÓWNOWAŻONEJ

W centrum uwagi Strategii, obok polityki międzynarodowej znajdują się kluczowe sektory gospodarki, w odniesieniu do których oddzielnie wprowadzono pojęcie zrównoważenia. Strategia identyfikuje zagadnienia najbardziej istotne dla poszczególnych strategicznych sektorów w kontekście krajowym i prezentuje program działań, których podjęcie warunkuje wejście na ścieżkę zrównoważonego rozwoju w każdym z sektorów.

ROLNICTWO

Postuluje się zmianę praktyk rolniczych oraz wyższy stopień specjalizacji gospodarstw rolnych.

Wprowadzono takie programy jak „Plan ochrony środowiska terenów wiejskich” (REPS: *Rural Environment Protection Scheme*), który zachęca do prowadzenia przyjaznych środowisku gospodarstw rolnych, charakteryzujących się produkcją organiczną i znacznymi osiągnięciami w zmniejszaniu zużycia nawozów. *Code of Good Farming Practice (2002)* definiuje wymagania nałożone na ponad 100 000 gospodarzy rolnych, otrzymujących wsparcie w postaci funduszy z UE, w związku z dotrzymywaniem standardów dotyczących: środowiska, czystości i inwentarzu zwierzęcego. *National Development Plan (Plan Rozwoju Narodowego 2000-2006)* przewiduje: zaopatrzenie w 2 miliardy EURO na REPS oraz 230 milionów EURO dla nowego systemu zarządzania odpadkami z gospodarstw rolnych. Plan ten jest w znacznym stopniu wspomagany przez inwestycje własne gospodarzy rolnych, dotyczące odpowiedniego składowania odpadów i zapobiegania w ten sposób zanieczyszczeniom.

LEŚNICTWO

Należy skupić się na kwestiach kluczowych, takich jak zmiany w historycznej dominacji gatunków, zwiększony nacisk na kultywację gatunków liściastych oraz większy udział sektora prywatnego w leśnictwie.

Strategiczny Plan Rozwoju Sektora Leśnictwa w Irlandii (1996) ma na celu rozwinięcie leśnictwa na skalę i w sposób, który zmaksymalizuje jego wkład do krajowego gospodarczego i społecznego dobrobytu. Plan ten bazuje na założeniach zrównoważonego rozwoju, co będzie jednocześnie przyczyniało się do ochrony środowiska naturalnego. Według wytycznych *Programu Zalesiania* zalesienie ma osiągnąć 17% powierzchni kraju w roku 2030.

ZASOBY MORSKIE

Zmniejszanie się i zanikanie ławic ryb, rozwijający się przemysł wodny i jego skutki dla środowiska naturalnego, zrównoważony transport morski jako szansa dla kraju wyspiarskiego to główne zagadnienia omawiane dla tego sektora.

Główna ocena stanu wód północnego Atlantyku została przeprowadzona w ramach OSPAR, (Konwencji w Sprawie Ochrony Środowiska Morskiego Północno Wschodniego Atlantyku), traktatu ratyfikowanego przez Irlandię w 1997 roku. Na szczeblu krajowym raport ten ocenił stan środowiska morskiego jako dobry. Nadmieniono, iż szczególna uwaga musi być poświęcona skali zagospodarowania wybrzeży oraz zatruciom płynącym z rzek do wód przybrzeżnych.

ENERGIA

Kwestia wzrastającego zużycia energii, przy jednoczesnym, niskim wykorzystaniu odnawialnym źródeł energii oraz wzrastającej emisji dwutlenku węgla powinna być szeroko dyskutowana.

Według dokumentu *Green Paper on Sustainable Energy 1999* przewiduje się podjęcie konkretnych działań w celu zwiększenia użycia energii czerpanej ze źródeł odnawialnych, a także dywersyfikacji źródeł energetycznych i zapewnienia pewności/bezpieczeństwa w dostawach energii. Nakreślono także potrzebę wprowadzenia intensywnej promocji oszczędzania energii.

Natomiast *Narodowy Plan Rozwoju 2000-2006* przedstawia kluczowe priorytety dla sektora energetycznego, na których to realizację zostanie przeznaczony 222 miliony EURO. Priorytety te dotyczą wzrostu wydajności energetycznej, promocji alternatywnych źródeł energii oraz konieczności badań i rozwoju w obszarze wydajności energetycznej. W marcu 1999 roku opublikowano dokument dot. Irlandzkiej Wydajności Energetycznej. Wynika z niego iż, podczas ostatniej dekady Irlandia poczyniła znaczący postęp w zmniejszeniu intensywności energetycznej, co zapewniło wzrost produktywności energii w całej gospodarce. Stało się to możliwe głównie dzięki zmianom strukturalnym w gospodarce.

PRZEMYSŁ

Zużycie gruntów, surowców, energii oraz emisja zanieczyszczeń do atmosfery i wody, wynikające z działalności przemysłowej, to kluczowe kwestie wymagające zrównoważenia.

Wskazano na konieczność wykorzystania szerszego zbioru instrumentów, łącznie z ustawodawstwem oraz wykorzystanie niektórych instrumentów rynkowych w celu poprawy sytuacji oddziaływania tego sektora na środowisko naturalne.

TRANSPORT

Wskazania strategii dotyczą zmniejszenia zatłoczenia na drogach, redukcji emisji szkodliwych substancji przez pojazdy oraz bardziej zrównoważonego użytkowania gruntów.

Plan *Platform for Change: Great Dublin Area*, prezentuje zwięzłą strategię zmian, w której skład wchodzi: rozwój sieci metra, wzmożony rozwój sieci autobusowych, kolei i pociągów podmiejskich, poprawa infrastruktury służącej pieszym i rowerzystom, odnowa dróg oraz ogólne zwiększenie środków na transport publiczny w celu zachęcenia mieszkańców do korzystania z tych, przyjaznych środowisku, środków transportu. Ponadto wspieranie projektów dot. transportu publicznego na obszarach wiejskich odbywa się w ramach *Rural Transport Initiative*.

Narodowy Plan Rozwoju 2000-2006 przeznaczają 8 miliardów EURO na inwestycje dot. rozwoju sieci dróg, wspierających pośrednio rozwój regionalny, zapewniając przy tym zachowanie wysokich standardów dot. ochrony środowiska.

Warto zaznaczyć iż, od roku 1999, wprowadzono w Irlandii szereg regulacji zaostrzających standardy środowiskowe dla różnych paliw. Dzięki temu wystąpiła znacząca redukcja poziomu benzenu w benzynie i siarki w benzynie i ropie.

TURYSTYKA

Sprawy kluczowe zawarte w strategii to: zarządzanie wzrastającą liczbą turystów, koncentracja turystów w pewnych regionach, sezonowy profil usług turystycznych, wzrastający nacisk na zachowanie krajobrazu naturalnego i rozwój infrastruktury, służącej turystyce. Większy nacisk położono na skuteczne zarządzanie w turystyce z uwzględnieniem potrzeb środowiska naturalnego (w szczególności dot. zakwaterowania i atrakcji turystycznych), kontrole restrykcji nałożonych na pewne rodzaje atrakcji turystycznych.

3. PRIORYTETY ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

W celu zapewnienia szerszego rozumienia potrzeby zrównoważonego rozwoju i integracji aspektów środowiskowych z prowadzonymi politykami poszczególnych sektorów, organizacja Comhar – narodowe partnerstwo dla zrównoważonego rozwoju, opracowała zestawienie głównych zagadnień dotyczących działań na rzecz zrównoważonego rozwoju. Zestawienie to prezentuje poniższa tabela.

ZAGADNIENIE	PRIORYTET
Zaspokojenie potrzeb ludzkich poprzez wydajne i efektywne wykorzystanie zasobów naturalnych	<ul style="list-style-type: none"> Minimalizacja zużycia nieodnawialnych zasobów Minimalizacja wykorzystania niebezpiecznych i trujących substancji
Równość i sprawiedliwość międzypokoleniowa	<ul style="list-style-type: none"> Wykorzystanie zasobów odnawialnych zgodnie z potrzebami danego pokolenia ale z myślą o następnych Utrzymanie jakości gleb i zasobów wodnych i/lub ich podwyższenie
Poszanowanie ekologicznej różnorodności, w tym gatunkowej i siedliskowej	<ul style="list-style-type: none"> Utrzymanie i poprawa bioróżnorodności, w tym dzikich gatunków i siedlisk
Równość krajów i regionów	<ul style="list-style-type: none"> Ograniczenie wpływu człowieka na klimat i stan atmosfery Rozwój pojedynczego regionu bez negatywnego wpływu na rozwój pozostałych
Równość społeczeństwa	<ul style="list-style-type: none"> Uzależnienie zrównoważonego rozwoju od wsparcia wszystkich klas społecznych Promocja czynnego uczestnictwa w życiu społecznym wszystkich jego członków
Poszanowanie dziedzictwa kulturowego i jego różnorodności	<ul style="list-style-type: none"> Utrzymanie i pielęgnowanie jakości krajobrazów, środowiska przekształconego przez człowieka oraz zasobów historycznych i kulturowych
Proces decyzyjny	<ul style="list-style-type: none"> Podejmowanie decyzji na odpowiednich szczeblach, w tym lokalnych i regionalnych Udział wszystkich grup interesu we wszystkich etapach procesu decyzyjnego

4. ZADANIA NA NAJBLIŻSZĄ DEKADĘ

Powyższe zagadnienia łączy jeden główny cel: osiągnięcie oraz utrzymanie równowagi pomiędzy gospodarczym, społecznym i ekologicznym wymiarem rozwoju zrównoważonego. Dlatego działania wytypowane na najbliższą dekadę, mają na celu przede wszystkim:

- utrzymanie konkurencyjności gospodarki irlandzkiej przy jednoczesnym wzroście eko –wydajności,
- budowę podstaw przyszłego dobrobytu,
- wzrost sprawiedliwości międzypokoleniowej,
- promocję i ochronę wysokiej jakości środowiska naturalnego,
- pozytywny udział w zrównoważonym rozwoju w wymiarze globalnym.

Powodzenie tych celów zależy od efektywnego działania rządu w następujących obszarach:

EKOWYDAJNOŚĆ

Pojęcie eko-wydajności (ang. Eco-efficiency) wynika z założenia, iż ciągły ekonomiczny rozwój jest niezbędny, aby podwyższać jakość życia społeczeństwa i aby wypracować odpowiednie środki przeznaczone na szeroko rozumianą ochronę środowiska naturalnego. Jednak rozwój gospodarczy to zwiększona eksploatacja środowiska naturalnego i jego zasobów. Dlatego pojęcie ekowydajności nie oznacza zwykle uczynienia istniejących

technologię kilkakrotnie bardziej wydajnymi, ale raczej wprowadzenie w życie nowych technologii opartych na minimalnym zużyciu zasobów. Irlandia odniosła już sukcesy w realizowaniu zasady „więcej za mniej”. Na przestrzeni lat 1990-1999 współczynnik intensywności zużycia energii (całkowite zużycie energii/ PKB) zmalał licząc średniorocznie o 4%⁷⁷, do czego w głównej mierze przyczynił się niezwykle dynamiczny rozwój (zwany „boomem celtyckiego tygrysa”) nowoczesnych sektorów branży informatycznej, telekomunikacyjnej i biotechnologicznej. Do „czystszej” produkcji mają się przyczynić działania inicjowane w obrębie przedsiębiorstw, czyli:

- wdrożenie i stosowanie przyjaznych dla środowiska naturalnego technologii,
- stosowanie odpowiednich narzędzi zarządzania ochroną środowiska,
- ekologiczne projektowanie produktów,
- stosowanie tzw. łańcucha dostaw, by promować ideę „zrównoważenia”,
- dzielenie się zyskanym doświadczeniem z innymi podmiotami gospodarującymi.

JAKOŚĆ ŻYCIA

Zagadnienie lepszej, nowej jakości życia każdego Irlandczyka w ramach zrównoważonego rozwoju dotyczy w głównej mierze obecnych i przyszłych korzyści w postaci czystego powietrza, czystej wody, ale też:

- zapewnienia większych możliwości udziału w procesie podejmowania decyzji,
- szerszego uczestnictwa w życiu społecznym w skali lokalnej, regionalnej, jak i na szczeblu krajowym.

Istnieje potrzeba zmian na poziomie pojedynczego gospodarstwa domowego, ze względu na wzrost presji na środowisko ze strony indywidualnej konsumpcji, co wyraża się m.in. zwiększeniem liczby samochodów, czy zwiększeniem ilości śmieci wytwarzanych przez gospodarstwa domowe. Dlatego korzystnymi działaniami na rzecz środowiska będzie aktywne rozpowszechnianie informacji o środowisku za pomocą:

- kampanii poświęconych uświadamianiu społeczeństwa,
- promocji edukacji ekologicznej,
- poparcia stosownych działań przez odpowiednie grupy społeczne i środowiskowe.

ZMIANY KLIMATYCZNE

Szczególnym wyzwaniem dla polityki rozwoju zrównoważonego w Irlandii jest ograniczenie emisji gazów cieplarnianych. Zgodnie z układem: „*Narodowa Strategia Zmiany Klimatu*” rządowe zaangażowanie ma uporać się ze wzrostem emisji gazów i zredukować ją w sektorze energii, transportu, przemysłu usługowo – handlowego, rolnictwa, leśnictwa oraz budownictwa.

NATURA, RÓŻNORODNOŚĆ BIOLOGICZNA, DZIEDZICTWO PRZYRODNICZE

Cele te opierają się na pięcioletnim *Narodowym Planie Bioróżnorodności*, podpisanym przez rząd w 2002 roku. Obejmuje on trzy poziomy, takie jak ekosystem, gatunki i genetyczne zróżnicowanie, w tym przede wszystkim gatunki zagrożone. Plan ten ma służyć: koordynacji strategicznego podejścia do ochrony i zarządzania dziedzictwem przyrodniczym.

ŚRODOWISKO I ZDROWIE

Działania w tym zakresie będą opierały się na:

- dyrektywie UE dot. polepszenia stanu wód w horyzoncie czasowym do 2015 roku,
- programach inwestycyjnych wspierających budowę infrastruktury wodnej w celu bardziej racjonalnego jej zużycia,
- dyrektywie UE dot. emisji takich związków chemicznych jak SO₂, NO_x, NH₃ oraz poruszającej problemy produkcji rolnej i stosowania nawozów sztucznych,
- zaostreżeniach prawnych dot. emisji spalin, obowiązkowej instalacji katalizatorów, a także norm dopuszczalnego poziomu hałasu.

---

⁷⁷ Zważywszy na to, iż badania nad przestrzenią ekologiczną jasno pokazują, że emisja dwutlenku węgla i zużycie zasobów naturalnych w krajach wysoko rozwiniętych musi zostać obniżona o 80-90%, czyli o wskaźnik 10, redukcja współczynnika intensywności zużycia energii o 4 % jest niewystarczająca.

ZARZĄDZANIE ODPADAMI

Zarządzanie odpadami jest największym celem politycznych działań. Działania te charakteryzuje plan działań: "Zmieniamy Naszą Drogę", który określa politykę rządu w zakresie adaptacji i wdrażania planów strategicznych dotyczących zagospodarowania odpadów. Główne założenia ustanowione przez rząd zawierają:

- redukcję o 50% odpadów pochodzących z gospodarstw domowych,
- odzyskanie do 2005 roku 50% odpadów-opakowań,
- odzyskiwanie 35% odpadów wytwarzanych w miastach,
- odzyskanie do 2003 roku 35% konstrukcji i budowli nie użytecznych oraz 85% do 2013 roku.

PLANOWANIE PRZESTRZENNE

Przyjęta Narodowa Strategia Przestrzenna Irlandii dotyczy najbliższych 20 lat. Zakłada ona:

- zrównoważony rozwój regionalny Irlandii, w tym stymulację potencjału poszczególnych regionów mającą na celu ich pełne uczestnictwo w działaniach ekonomicznych, społecznych i ekologicznych,
- utworzenie sieci powiązań pomiędzy wszystkimi obszarami kraju: wiejskimi i miejskimi oraz na wszystkich szczeblach od lokalnego po krajowy,
- wskazówki dotyczące budownictwa mieszkaniowego,
- swobodny dostęp do usług i infrastruktury,
- przewodnią rolę Dublina w działaniach dot. planowania przestrzennego.

ASPEKTY RYNKOWE

Wykorzystywanie instrumentów fiskalnych i ekonomicznych m.in. przez Green TAX Group przy Ministerstwie Finansów w celu osiągnięcia jak najwyższej eko-wydajności. Są to np.:

- opłaty w wysokości 15 euro za tonę składowanych odpadów,
- opłaty i grzywny za emisję gazów cieplarnianych, zwłaszcza CO₂,
- nadzór nad wielkością zużycia wody do celów przemysłowych.

ODPOWIEDZIALNOŚĆ PRODUCENTÓW

Porozumienia między rządem a przedstawicielami producentów mają na celu bardziej efektywne zarządzanie takimi specyficznymi odpadami jak pojazdy złomowane, opony, baterie, pozostałości sprzętu elektrycznego i elektronicznego oraz makulatura.

BEZPIECZEŃSTWO NUKLEARNE

Irlandzka polityka jądrowa kładzie bardzo duży nacisk na bezpieczeństwo nuklearne, na ochronę radiologiczną i wytwarzaną energię. Irlandia sprzeciwia się rozszerzaniu rozwoju przemysłu nuklearnego w stosunku do krajów zachowujących możliwość wytwarzania energii jądrowej. Rząd będzie kontynuował kampanię dotyczącą zamknięcia elektrowni jądrowej w Sellafield.

ROLA ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH

Rząd irlandzki wychodzi z założenia, że NGO's są ściśle związane z tematyką ochrony środowiska naturalnego i tym samym zainteresowane wspieraniem zrównoważonego rozwoju. Dlatego pragnie zaangażować i maksymalizować uczestnictwo oraz współpracować na zasadzie partnerstwa z NGO's.

BADANIA NAUKOWE

Działania rządu będą wspierały badania określające stan środowiska oraz identyfikację pojawiających się negatywnych trendów. Rząd będzie pomagał kreować politykę i techniczne rozwiązania poprzez „Program Operacyjny Sektora Produktywnego” skupiający się na rezultatach środowiskowych i polityce rozwoju zrównoważonego.

WNIOSKI

Od 1992 r. Irlandia zrobiła znaczące postępy w kierunku dobrego zarządzania środowiskiem, w ramach struktury polityki narodowej rozwoju zrównoważonego. A szereg wykonanych badań miało chronić i ulepszać jakość irlandzkiego środowiska, poprzez:

- rozbudowę silnych i efektywnych Agencji Ochrony Środowiska,
- wprowadzenie nowoczesnych struktur dla ochrony środowiska,
- rejestrację inwestycji-usług wodnych by zastosować się do potrzeb rozwoju, uporanie się z problemami jakościowymi wody,
- wykonanie strategii zarządzania wodnymi zlewiskami i innymi środkami ochrony i poprawy jakości wody w rzekach i jeziorach,
- założenie jasnej polityki dla zarządzania odpadami w programie „*Zmieniamy Naszą Drogę*” i odzyskiwania odpadów w dokumencie „*Dostarczający zmiany*” z 2002 roku,
- zakazanie eksploatacji benzyny ołowiowej i redukcję siarki w oleju napędowym, rozszerzenie publicznego zakazu eksploatacji węgla bitumicznego,
- publikację przeglądu informacyjnego o Lokalnej Agendzie 21 w 2001 r. nadającego nowy pęd, impuls w kierunku lokalnego rozwoju zrównoważonego,
- założenie „*Comhar*” – instytucji promującej rozwój zrównoważony na zasadzie dialogu i współpracy,
- ustanowienie rozległej ochrony obszarów dla bioróżnorodności.

Te i inne kroki, dostarczają dobrych założeń, które pozwalają pracować nad lepszym zintegrowaniem środowiska, sektora polityczno-gospodarczego, które są kluczowym wyzwaniem dla rozwoju zrównoważonego w Irlandii. Rząd nie jest jedynym, który realizuje zasady rozwoju zrównoważonego. Jest to wyzwanie zarówno dla rządu, jego instytucji, organizacji pozarządowych czy pojedynczych obywateli. Ich udział i zaangażowanie są niezbędne dla zrealizowania wizji rozwoju zrównoważonego zarówno w Irlandii jak i w skali globalnej.